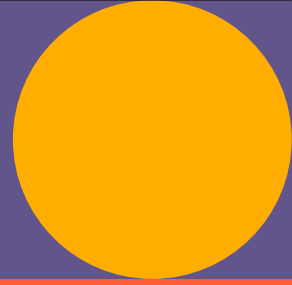
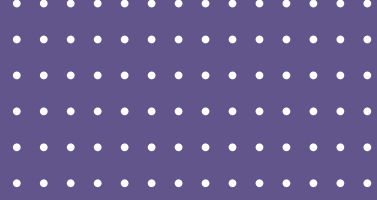

TOPLUMSAL DEĞİŞİM

RAPORLARI

Türkiye'de Sivil
Toplum Kuruluşları
ve Aile

—
Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN

Türkiye'de Sivil
Toplum Kuruluşları ve Aile

TOPLUMSAL DEĞİŞİM
RAPORLARI

2021

DOI: dx.doi.org/10.51448/tdr.001
ISSN: 978-605-67100-7-0

tde
yayınlari

TOPLUMSAL DEĞİŞİM RAPORLARI

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI VE AİLE

Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN

tde
yayınları

Proje Yürütücüsü

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan

Katkıda Bulunanlar

Esra Coşkun

Ceylan Çıplak

Tuba Doğan

Elif Hüma Doğruel

Esmâ Küçükbay

Elif Sabır

Beyza Şahin

Elif Yalman

Elif Nur Yeniçeri

Tasarım ve Uygulama

V I C T O R O R B I S

Yayın Türü

Türkçe E-Rapor

İletişim

İnsan ve Medeniyet Hareketi

Bahariye Mevlevihanesi, Eyüp Merkez Mahallesi, Silahtarağa Cad. No: 12 Eyüp, İstanbul

Telefon: +90 (212) 501-3171 **Web:** <http://toplumsaldegisim.com>

Elektronik posta: admin@toplumsaldegisim.com

İlk Söz

Toplumsal Değişim Enstitüsü kurulduğu günden bu yana pek çok akademik faaliyete imza atmıştır. Faaliyete geçirdiği atölyeler kapsamında öncelikli amaç toplumsal değişim kavramının güncel literatür bağlamında nitelikli değerlendirmesini yapmak ve kavramın özgün bir yorumunu akademi ile buluşturmaktır. Atölye çıktıları olarak hazırlanan raporlarda Türkiye İstatistik Kurumu gibi resmi ve gayri resmi kurumlardan edinilen veriler kullanılmakta ve rapor çıktıları toplumun değişim tecrübesine katkı sağlamaktadır. Bu minvalde Aile, Din, Eğitim, Kent, Göç ve Siyaset temalarında yürütülen çalışmaların çıktıları rapor dizisi haline getirilip okuyucularla buluşturulacaktır. İnsan ve Medeniyet Hareketi bünyesinde faaliyetlerini sürdüren Toplumsal Değişim Enstitüsü olarak modernleşmenin en kritik olgularından bir tanesi olan değişim olgusunu atölyelerimizde hazırladığımız raporlarla yazılı hale getirmek temel çalışma faaliyetlerimizdendir.

Okumakta olduğunuz bu çalışma, enstitümüz bünyesinde faaliyetlerine devam eden, Aile atölyesinin ilk yazılı ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Toplumsal Değişim Enstitüsü olarak başlattığımız Toplumsal Değişim rapor dizisinin de ilk ürünü olan bu çalışmanın Türk akademisinin tüm üyeleri başta olmak üzere atölyemizin değerli hocası Mehmet Fatih Aysan'a ve atölye katılımcıları kıymetli öğrencilerimize faydalı olmasını ümit ediyorum. Bu vesile ile diğer atölyelerde çalışmalarını sürdüren hocalarımız ve katılımcılarımıza çalışmalarında başarılar diliyorum.

Haluk Nas

İçindekiler

Yazarın Özgeçmişi	08
Sunuş	09
Özet	10
Giriş	13
STK'lar ve Aile	14
Veri ve Yöntem	15
STK'ların Nicel Tasnifi	16
Mülakat Bulguları	19
STK'ların Odaklandığı Gruplar	19
<i>Aile</i>	19
<i>Kadın ve Anne</i>	21
<i>Çocuk ve Gençler</i>	24
Derneklerin Eğitim ve Seminer Faaliyetleri	26
Aileye Yönelik Tehditler	31
STK ve Devlet İlişkisi	36
STK'larda Kadın	43

Aile ve Kadın	47
Ailede Baba	58
Türkiye’de Ailenin Güçlü Yönleri	62
STK’lar ve Organizasyonel Yapıları	68
STK’larda Eleştirilen Durumlar	75
SONUÇ VE ÖNERİLER	79
KAYNAKÇA	86

Yazarın ÖzgeçmiŖi

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan Marmara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir. 2011 yılında University of Western Ontario'da sosyoloji doktorasını tamamlamış, yine aynı üniversitede 2010-2012 yılları arasında öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir. Mehmet Fatih Aysan, İstanbul Şehir Üniversitesinde 2012-2020 yılları arasında Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi ve 2016-2020 yılları arasında Sosyal Bilimler Enstitüsü müdürü olarak görev yapmıştır. Temel ilgi alanları demografi, aile, iktisadi sosyolojisi ve sosyal politikalar olan Aysan'ın çalışmalarının merkezini iş piyasası, nüfus yapısı, sosyal politikaların toplum refahı üzerindeki etkileri oluşturmaktadır. Aysan'ın araştırmaları; TÜBA, Avrupa Birliği, IDRC, ve TÜBİTAK tarafından desteklenmiş olup çalışmalarından bazıları Routledge, Palgrave, Springer, Population & Development Review, Canadian Journal of Sociology ve Emerging Markets & Finance gibi dergi ve yayınevlerinde yayımlanmıştır.

Sunuş

Bu rapor Toplumsal Değişim Enstitüsü bünyesinde faaliyet gösteren Aile Atölyesi'nin uzun soluklu çalışmasının bir ürünüdür. Yaklaşık dokuz ay boyunca gerçekleştirdiğimiz okumaların, tartışmaların, sahadaki mülakatların ve sonunda bunların tamamının yazıya dökülmesinden oluşmaktadır. Bu çalışmanın mülakat ve yazım aşamasında atölye katılımcıları Esra Coşkun, Ceylan Çıplak, Tuba Doğan, Elif Hüma Doğruel, Esmâ Küçükbay, Elif Sabır, Beyza Şahin, Elif Yalman ve Elif Nur Yeniçeri'nin önemli katkıları vardır.

Bu çalışma aileye ve sivil topluma dair ortak bir çalışma yapılması arzusuyla başlamış; mülakatlar yapıldıkça aile odaklı sivil toplum kuruluşlarını incelemenin ne kadar önemli olduğu daha net görülmüştür. Mülakat ve gözlemler, atölye katılımcılarının tamamının veri toplama sürecine dâhil olmasını sağlamıştır. Haftalık toplantılarda tartışılan mülakat bulguları analizlerin daha rafine hale getirilmesini kolaylaştırmıştır.

Bize kapılarını açan sivil toplum kuruluşlarına, kısıtlı vakitlerini ayırıp aile ve sivil topluma dair değerli görüşlerini paylaşan STK temsilcilerinin her birine ayrı ayrı teşekkür ederiz. Onların ilgisi ve özverili katkıları olmasaydı bu çalışma gerçekleşemezdi. Bu süreçte Aile Atölyesi'nden desteğini esirgemeyen ve bu çalışmanın gerçekleşmesini sağlayan İnsan ve Medeniyet Hareketi'ne, Toplumsal Değişim Enstitüsü ve onun direktörü Haluk Nas Bey'e teşekkürü bir borç biliriz.

Doç. Dr. Mehmet Fatih Aysan

Özet

Yaşanan hızlı sosyal değişimler bir yönüyle aile yapısındaki değişimleri tetiklerken diğer taraftan ailenin dönüşümü de sosyal değişimin hızlanmasına neden oluyor. Bu baş döndürücü değişim furyası doğal olarak sivil toplumun da dönüşmesine, aile odaklı hizmet veren kurumların odaklarının ve faaliyetlerinin yeniden şekillenmesine neden oluyor. Diğer taraftan son yirmi yıldır devlet yapılanmasının ve uluslararası gelişmelerin de katkısıyla devlet-sivil toplum, devlet üstü güçler-sivil toplum ve sivil toplum-sivil toplum ilişkileri de dönüşüm içine giriyor.

Bu çalışma, aile merkezli çalışan sivil toplum kuruluşlarının genel yapısını ve aile kurumu üzerine görüşlerini inceleyerek sivil topluma ve politika yapıcılara genel politika önerileri getirmeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda nitel ve nicel yöntemler kullanılarak veriler toplanmış ve bunların analizi yapılmıştır. Araştırmanın nicel kısmında aile merkezli çalışan dernek ve vakıfların listesi T.C. İçişleri Bakanlığı ile T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün verileri çerçevesinde tasnif edilmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında Kasım 2018 ile Nisan 2019 tarihlerinde aile merkezli çalışan 20 sivil toplum kuruluşunun yöneticisi ve üst düzey temsilcisiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılmıştır.

Araştırma bulguları şu şekilde özetlenebilir:

- * Veri toplanan STK'ların önemli bir kısmında kurumsallaşma adına sıkıntılar yaşanmaktadır.
- * Birçok kurum finansal olarak sürdürüleebilmekte zorlanmaktadır.
- * Birçok STK'nın net olarak tanımlanmış, sınırları belli bir faaliyet alanı yoktur.
- * Kurumların bazılarında genç kalifiye gönüllü bulmakta sıkıntılar yaşanmaktadır.
- * Özellikle son yıllarda birçok STK, devlet ve uluslararası kurumlarla yakın ilişkiler geliştirmektedir.
- * Diğer STK'larla yapılan iş birlikleri istenilen düzeyde değildir.
- * Erkeklerin aile ve ilgili alanlarda sivil toplum faaliyetlerine katılımı oldukça düşüktür.
- * Geleneksel aileye ve aile değerlerine karşı artan tehditler olduğu birçok katılımcı tarafından vurgulanmıştır. Katılımcıların önemli bir bölümü artan boşanmalar, Türk aile geleceğinde olmayan farklı birlikteliklerin ortaya çıkışı, demografik yaşlanma, sosyal medya, aile içi ilişkileri temel sorun alanı olarak ifade etmişlerdir.
- * Aile ve çocuklar ile ilgili konularda kadının yalnız bırakılması sıklıkla dile getirilmektedir.
- * Çalışmaya katılan tüm sivil toplum temsilcileri her türlü aksaklıklarına rağmen aileyi ve onun bireyi koruyucu özelliğinin toplumumuzun en güçlü yönlerinden biri olduğunu ve ailenin korunması gerektiğini vurgulaması ailenin korunması ve güçlendirilmesine dair politikaları gündeme getirmektedir.

Mülakat bulguları ışığında aile ve sivil toplum kuruluşlarına dair genel öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- * Aile kurumunun toplumun önemli bir parçası olduğu unutulmadan toplumsal değişimin getirdiği fırsatlar ve riskler doğru anlaşılarak değişen toplumun ve ailenin ihtiyaçlarını dikkate alan politikalar ve faaliyetler geliştirilmelidir.
- * Ailenin anne, çocuk, yaşlı demeden bir bütün olduğu ve ailedeki fertlerin tamamının ihtiyaçlarını dikkate alan bütüncül planlamalarla faaliyetlerin yapılması gerektiği unutulmamalıdır. Bu bütüncül politikalara ek olarak engelli, tek ebeveynli, yaşlı, yoksul vb. dezavantajlı ailelerin ihtiyaçlarını gözeten özel faaliyetler de ihmal edilmemelidir.
- * STK'larda gönüllülük ruhu zedelenmeden bu kurumların profesyonelleşmesi önemlidir. Bunun için gerekli olan kurumsal altyapının sağlanması gerekmektedir.
- * STK'ların finansal olarak sürdürülebilir hale gelmesi, kaynaklarını çeşitlendirmesi ve tek bir finansal kaynağa bağlı kalmaması sivil toplum kuruluşlarının sürekliliği için hayati önem taşımaktadır.
- * STK'lar her alanda farklı faaliyetler düzenlemek yerine çalışma odaklarını netleştirmeli ve bu odaklarda derinleşmelidirler. Önceden belirlenmiş şeffaf amaçlar doğrultusunda faaliyetler düzenlemeli ve bunların çıktılarını ise sistemli bir biçimde analiz etmelidirler.
- * STK'lar kendi aralarında devlet, piyasa ve uluslararası kurumlar gibi paydaşlarla daha etkin iş birlikleri kurmalıdırlar.
- * STK'lar kuruluş gayeleri çerçevesinde ulusal ve uluslararası çevrelerde daha aktif lobi faaliyetleriyle aileye dair meselelerde kamuoyu oluşturmalı, sorunlu gördükleri meseleleri gündemde tutmalı ve bu sorunların çözümüne aktif destek sunmalıdırlar.

Giriş

Aile kurumu ve ilgili alanlarda hararetli tartışmalar uzun süredir Türkiye gündemini işgal ediyor. Bir başka tartışma konusu alanı ise dernek ve vakıflardır. Hızlı bir sosyal değişimden geçen Türkiye’de bu iki tartışma alanını incelemek; kendisi de hızla dönüşen sivil toplumun aileye dair neler söylediğini, sosyal değişime nasıl cevaplar ürettiğini veya üretmediğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Yaşanan sosyal değişimler bir yönüyle aile yapısındaki değişimi tetiklerken diğer taraftan ailenin dönüşümü de sosyal değişimin hızlanmasına neden oluyor. Bu baş döndürücü değişim furyası doğal olarak sivil toplumun da dönüşmesine aile odaklı hizmet veren kurumların ihtiyaçlarının, odaklarının ve faaliyetlerinin yeniden şekillenmesine neden oluyor. Diğer taraftan son yıllarda devlet yapılanmasının ve uluslararası gelişmelerin de katkısıyla devlet-sivil toplum, devlet üstü güçler-sivil toplum ve sivil toplum-sivil toplum ilişkileri de dönüşüm içine giriyor.

Günümüz Türkiye’sinde, uzun yıllar boyunca karar alma mekanizmalarından dışlanmış ve devlet kurumlarına şüphe ile bakan muhafazakâr kesimin sivil toplum kurumlarının önemli bir kısmı devlet ile yakın ilişkiler kurarak seküler kabul edilebilecek kurumlara kıyasla önemli destekler elde etmekte ve politika yapımına katkı sunmaktadır.

Bu çalışma, aile odaklı çalışan sivil toplum kuruluşlarının genel yapısını ve aile kurumu üzerine görüşlerini inceleyip bu çerçevede genel politika önerileri getirmeyi amaçlar. Bu amaç doğrultusunda nitel ve nicel yöntemler kullanarak veriler toplanmış ve bunların analizi yapılmıştır.

STK'lar ve Aile

Aile ve sivil toplum kuruluşları (STK) üzerine yapılan gerek ulusal gerekse uluslararası çalışma sayısı oldukça azdır. Birçok çalışmada aile bir bütün olarak ele alınmamış, aileyi oluşturan çocuk, kadın, yaşlı gibi belirli grupların refahını etkileyen STK'ların rolleri incelenmiştir. Örneğin, Rosy (2016) insan ticareti mağduru Bangladeşli kadınların topluma tekrar sağlayabilmesinde STK'ların rolünü incelerken Ivica Petrikova (2015) ise El Salvador'da çocuk işçilerle çalışan üç STK'nın meseleye bakışını ve faaliyetlerini analiz etmektedir. Sıklıkla aile içi şiddetin önlenmesi ve kadınların statüsünün geliştirilmesinde STK'ların rolleri üzerine çalışmalar mevcuttur (Sloat 2005; Nalini & Krishnakumar 2017). Bununla birlikte ailenin korunmasında STK'lar ve sosyal hizmet uzmanlarının görevleri üzerine az da olsa çalışmalar vardır (Strydom 2010; Van Huyssteen & Strydom 2016). Ancak bunlar da STK'ların aile üzerine yaptığı çalışmalardan ziyade sosyal hizmet uzmanlarına odaklanmışlardır.

Türkiye'deki çalışmalar incelendiğinde benzer alanlara odaklanıldığı görülmektedir. Daha çok kadınların refahı ve aile içi şiddet üzerine yapılan nitel çalışmalarda mukayeseli STK analizleri ve yahut vaka incelemeleri yapılmıştır (Bener 2009; Sallan-Gül, Özen & Kahya 2017). Bununla birlikte STK'lar ve gençlerin gönüllülükle ilgili düşünceleri üzerine yapılan çalışmalar da STK ve aile çerçevesinde değerlendirilebilir (Yentürk et al. 2006; Balaban & İnce 2015). Ayrıca erkeklerin babalık rolleri ve çocuk yetiştirmedeki sorumluluklarına son dönemlerde literatürde değinilmeye başlanmış ve bu konuda özellikle Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) proje geliştirip raporlar sunmuştur (örneğin AÇEV 2017). Her ne kadar farklı gruplar için birçok çalışma olsa da STK'ların aile üzerindeki etkileri ve ailenin güçlendirilmesi üzerine detaylı bir çalışma yapılmamıştır. STK'lar ve ailelere odaklanan yegâne çalışma, Semra Demirkan'ın 2006 yılındaki "Türk Ailesinin Korunması ve Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliğinin Önemi" başlıklı makalesidir. Bu çalışmada ise Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile aile üzerine odaklanan sivil toplum kuruluşlarının 2005 yılında gerçekleştirdiği toplantının öne çıkan başlıkları verilip genel öneriler sunulmuştur.

Veri ve Yöntem

Bu çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın nicel kısmında aile merkezli çalışan dernek ve vakıfların listesi T.C. İçişleri Bakanlığı ile T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Şubat ile Nisan 2019 tarihleri arasında internet sayfalarındaki bilgilerden derlenmiş ve kurumların hedef kitleleri çerçevesinde tasnifler yapılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında ise aile merkezli çalışan 20 sivil toplum kuruluşunun yönetici ve üst düzey temsilcisiyle yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda değişik alanlarda ve farklı siyasi görüşleri temsil eden vakıf ve dernekler seçilmiş; ancak aile odağını kaybetmemek için sadece kadına odaklanan kurumlar, sadece eğitim veren dernekler veya meslek örgütleri araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Yaklaşık 30 ile 120 dakika arasında süren mülakatlar, Kasım 2018 – Nisan 2019 tarihleri arasında yoğunlukla kurum merkezlerinde veya mülakat yapmaya müsait bir mekânda gerçekleştirilmiştir.

Stk'ların Nicel Tasnifi

T.C. İçişleri Bakanlığı verilerine göre 2020 yılında Türkiye'de 119.387'si aktif 188.847'si pasif olmak üzere toplam 308.234 dernek bulunmaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020). İncelenen aktif dernekler içinde 1.865 tanesi aile ve ilgili alanlarda faaliyet göstermektedir. T. C. Vakıflar Genel Müdürlüğü (2019) istatistiklerine göre ise 2017 yılında 4.870 adet aktif yeni vakıf bulunmaktadır. İncelenen vakıflar içinde 2.012 tanesi aile ve ilgili alanlarda faaliyet göstermektedir. Tasnif yapılırken T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün tasnifi dikkate alınarak eklemeler yapılmıştır. Kurumun bu tasnifinde hedef kitlesi bakımından aile yoktur; ancak çocuk ve genç, yaşlı, yoksul, kadın, engelli, belli hastalığı olanlar, çevre, belli bir kurumda çalışanlar veya meslek sahipleri ve diğer vakıflar olmak üzere toplam 9 hedef kitlesinde ayırım yapılmıştır. Vakıfların faaliyet alanları, vakıf isimleri ve varsa web sayfasındaki içeriğe göre yeniden tasnif edilmiştir. Dernekler ise yine dernek isimleri, T.C. İçişleri Bakanlığı'nın web sayfasında hedef kitleleri ve varsa web sitesindeki içeriğe göre tasnif edilmiştir. Tablo 1'de dernek ve vakıfların hedef kitleleri ve faaliyet alanları gösterilmektedir. Buna göre kodlaması yapılan 2.012 vakıftan 79'u aile üzerine odaklanırken, incelenen 1.865 dernekten 191'i aile ile ilgili faaliyetlerde bulunmaktadır. Hedef kitleleri incelendiğinde vakıfların çok büyük bir kısmı genç (1.693) ve çocuklara (1.655) odaklanmaktadır. Kadın (558) ve yaşlı (495) üzerine faaliyet gösteren vakıflar da mevcuttur. Derneklerde ise yine en yüksek hedef kitlesini gençler oluşturmaktadır. Bunu sırasıyla kadın (528 adet) ve çocuk (448 adet) takip etmektedir.

	Aile	Çocuk	Genç	Yaşlı	Kadın	Toplam
Vakıf	79	1.655	1.693	495	558	2.012
Dernek	191	448	629	71	528	1.865
Toplam	270	2.103	2.322	566	1.086	3.877

Not: Vakıf ve dernekler birden fazla alanda faaliyet gösterdiklerinden ayrı alanların toplamı toplam vakıf ve dernek sayısından fazla çıkabilir.

İller bazında incelendiğinde genel olarak aile odaklı çalışan vakıf ve derneklerin yaklaşık yüzde 25'inin İstanbul'da olduğu görülmektedir (Tablo 2). Bunu sırasıyla Ankara (yüzde 14), İzmir (3.8), İçel (2.6), Bursa (2.3), Adana (yüzde 2.0) ve Antalya (yüzde 2.0) izlemektedir. Bu yedi ildeki vakıflar ve dernekler Türkiye'de aile odaklı çalışan tüm sivil toplum kuruluşlarının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Birçok dernek merkezi de İstanbul'da bulunmakta ve diğer illerde şubeleri veya örgütleri bulunabilmektedir.

Tablo2: İllere Göre Vakıf ve Dernek Sayıları		
	Sayı	%
Adana	77	2,0
Ankara	543	14,0
Antalya	76	2,0
Bursa	88	2,3
İçel	101	2,6
İstanbul	964	24,8
İzmir	148	3,8
Diğer	1880	48,5
Toplam	3877	100,0

Tablo 3'te sivil toplum kuruluşlarının internet ve sosyal medya kullanımları verilmiştir. Buna göre 2.012 vakfın yaklaşık yüzde 38'inde web sayfası, yüzde 33'ünde Facebook hesabı ve yüzde 20,5'inde Twitter hesabı olduğu tespit edilmiştir. Dernekler analiz edildiğinde internet ve sosyal medya kullanımının vakıflara göre çok daha düşük olduğu görülmektedir. Buna göre 1.865 dernekten yüzde 18,1'inin bir web sayfası vardır. Yüzde 32,1'inin bir Facebook hesabı ve sadece yüzde 12,5'inin bir Twitter hesabı bulunmaktadır.

Tablo 3 - 1: İnternet Kullanan Vakıf ve Dernek Sayıları		
	Web Sayfası	
	Sayı	%
Vakıf (N: 2.012)	763	37,9
Dernek (N: 1.865)	338	18,1
Toplam (N: 3.877)	1101	28,4

Tablo 3 - 2: İnternet Kullanan Vakıf ve Dernek Sayıları		
	Facebook	
	Sayı	%
Vakıf (N: 2.012)	668	33,2
Dernek (N: 1.865)	598	32,1
Toplam (N: 3.877)	1266	32,7

Tablo 3 - 3: İnternet Kullanan Vakıf ve Dernek Sayıları		
	Twitter	
	Sayı	%
Vakıf (N: 2.012)	413	20,5
Dernek (N: 1.865)	234	12,5
Toplam (N: 3.877)	647	16,7

MÜLAKAT BULGULARI

Mülakat bulguları on ana başlık altında toplanabilir. STK'ların odaklandığı konulardan aile kurumunun karşılaştığı tehditlere kadar çok farklı konularda mülakatlardan elde edilen bilgiler bu bölümde sunulmaktadır.

STK'ların Odaklandığı Gruplar

Farklı STK mensupları ile yapılan görüşmeler sonucunda kuruluşların farklı odak noktalarının olduğu görülmüştür. Görüşülen STK'ların hedef kitlesine göre faaliyetlerinin de değiştiği tespit edilmiştir. Diğer taraftan bazı STK'ların odakları aynı olsa dahi faaliyetleri dikkate alındığında aileye ve onun ihtiyaçlarına yaklaşımlarının farklılaştığı görülmüştür. STK'ların odaklarına göre öne çıkan gruplar aile, kadın-anne, çocuk-genç olarak üç başlıkta incelenebilir.

Aile

Araştırmaya dâhil olan STK mensuplarının da ifade ettiği gibi bir bütün olarak aile alanında çalışan çok az sayıda dernek ve vakıf bulunmaktadır. Kuruluşlardan bazıları aileyi farklı fertlerden oluşan bir grup olarak ele alırken bazıları ise aileye bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Aile ismiyle faaliyet gösteren STK'lar ise çok değişik alanlarda faaliyetler göstermektedirler. Örneğin, bazıları sadece kendi aileleri için hizmet veren vakıflarken bazıları ise meslek kuruluşu olarak faaliyette bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle isminin içinde aile olan bazı vakıf ve derneklerin gerçekten aile kurumunu ilgilendiren geniş kapsamlı çalışmalar yaptığını söylemek güçtür.

Aile STK'larının bazıları aile danışmanlık merkezleri açmakta veya bu merkezlerin açılması konusunda talepte bulunmaktadır. Muhafazakâr bir STK yöneticisi bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“...aile içi iletişimi gerçekten etkili hale getirmek lazım; biz iletişim yani konuşmayı beceremiyoruz, belki dinlemeyi beceremiyoruz, belki iletişimsizlik problem doğuruyor aile içerisinde, bununla alakalı bir şeyler yapılabilir. Aile danışmanlık merkezlerini biz zaten önermiştik. İnsanlar önlenebilir sorunlar yüzünden boşanıyorlar.” (Kadın, Yönetici)

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere aile bireyleri arasında iletişim kurmak çok büyük önem arz etmektedir. Dinlemeyi ve konuşmayı bilmeyen bireyler arasında bir iletişim mümkün olmamaktadır. Bu iletişimsizlik, eşler arasındaki sorunların büyümesini ve hatta boşanmaları beraberinde getirmektedir. Yürütülen aile danışmanlık merkezleri gibi faaliyetler bunun önüne geçmek için tasarlanmaya çalışılmıştır. Bu alanda aile üzerine odaklanan seküler bir STK temsilcisi de benzer bir şekilde aile danışmanlık merkezlerinin önemi ne vurgu yaparken aileye bütüncül bir bakış getirmiştir.

Aile danışmanlık merkezleri hususunda da bir ikilem olduğu yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkmıştır. Görüşülen STK mensupları arasından bazıları eşlere yönelik olan bu danışmanlıkların eşlerle beraber yapılması gerektiğini, böylece bir bütünlük sağlanacağını savunmaktadır. Bu sistem sağlandığında ise ebeveynlerin öğrendikleri şeyleri kendi aralarında tartışmakla kalmayıp aynı zamanda birbirlerine de yardımcı olmaları hedeflenir. Bu şekilde sorun odaklı eğitimler verilerek fayda en üst seviyeye çıkarılmaya çalışılmaktadır:

“...sadece annenin ya da sadece babanın eğitilmesi doğru bir yöntem değil. İkisi birlikte eğitilmeli. Hatta ikisi aynı seminerde bir arada oturtulup dinletilmeli, en verimli şeklinin bu olduğunu düşünüyoruz ki tutarlılık olsun.”
(Kadın, Yönetici)

Araştırma dâhilindeki başka bir STK temsilcisi ise, aile ile dolaylı olarak ilgilenmektedir. Bu anlamda ailenin bozulmasına sebebiyet veren medyaya odaklanmaktadır. Bireyleri bilinçlendirmeye çalışmakla beraber aile fertleri için zararlı görülen içeriklerin kaldırılması konusunda mücadele etmektedir. Yönetim kurulu üyesi yaptıkları faaliyetleri şöyle açıklamaktadır:

“Medyanın aileye yaptığı etkileri incelemek üzere, yani sahadaki etkilerini incelemek, kamuyla ve diğer STK'larla iş birliği yaparak bir farkındalık oluşturmak amacıyla çıktı. [Çalışmalarımızı] televizyonla sınırlandırdık, televizyonun çocuklara olan etkisi, ailelere olan etkisi, bir de aile büyüklerine kadar yani yaşlılara etkisine kadar çeşitli seminerler ve eğitim faaliyetleri verdik.”
(Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Anlaşıldığı üzere özellikle televizyon ve onun içeriklerine odaklanılmıştır. Bu anlamda söz konusu STK birçok seminer düzenle-

yerek aileyi televizyonun zararlı yönleri üzerine bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. STK bu mücadeleyi verirken aile bireylerine hakları konusunda bilgiler verilmiş, ayrıca bazı programların RTÜK tarafından kaldırılmasında önemli rol oynamıştır. Bu mücadeleyle aile fertleri ve özellikle de çocuklar için faydalı programların yayınlanması amaçlanmıştır.

Yukarıda zikredilen alanlar dışında diğer odaklarla da (örneğin, dezavantajlı sayılabilecek aileler) ilgilenilmektedir. Bu anlamda madde bağımlılığı ile alakalı mücadele yürüten bazı STK temsilcileri bu alanla ilgili alışlagelmiş bir yöntem olan yardım dağıtma yolunu seçmektense bilinçlenmeye yönelik eğitim seminerleri düzenlemeyi tercih etmektedirler. STK temsilcisinin ifadelerine göre bu eğitimlerle sağlanmak istenen, ailelerin buna karşı bilinçlenmesi ve bu şekilde korunması, içinde bulunduğu bir durumdan kurtulabilmesidir (Kadın, Başkan). Birçok STK'nın yaptığı eğitimlerden farklı olarak araştırmaya katılan STK'lardan birinin temsilcisi atölye faaliyetlerine daha çok ağırlık verdiklerini ifade etmiştir. Bu şekilde aynı sorunlarla karşılaşan aileleri bir araya getirerek bir tecrübe paylaşımı oluşturulmaktadır. Tecrübe paylaşımıyla daha gerçekçi sonuçlar alınacağı bu anlamda düşünülmektedir.

Kadın ve Anne

Birçok STK mensubu odağını kadın olarak dile getirmektedir, bu sebeple de faaliyetlerini kadınlara göre düzenlemektedirler. Bu faaliyetler incelendiğinde çok değişik alanlarda, kadınlara yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Bazıları ev hanımlarına yönelik çalışmalar yaparken bazıları da kadına yönelik şiddet gibi konularda faaliyetler yürütmektedirler. Birçok dernek ise odaklaşmaya gitmeden çok farklı alanlarda çalışmalarını sürdürmektedir.

Kadın ve anne odaklı faaliyetlerin yoğun bir şekilde yapılmasının önemli sebeplerinden birisi de kadınlara ulaşmanın kolaylığıdır. Birçok STK yetkilisi, erkeklerin gerek ücretli işlerdeki yoğunlukları gerekse kadın ve aile konularına ilgisiz olmaları sebebiyle aile odaklı STK'larda çalışmadıklarından şikâyet etmişlerdir. Bazı muhafazakâr STK mensupları bunu erkeklerin daha çok siyasete meyletmeleriyle ilişkilendirirken STK'ların erkeklerin önceliği olmadığından yakınmışlardır. Muhafazakâr STK mensuplarına göre

kadınlara ulaşmanın kolay olmasının bir diğer sebebi ise dinî içerikli toplantılardır. Bu STK'lar, düzenledikleri dinî içerikli toplantılarla kadınların ilgisini çekerek ardından başka aile ve anne eğitimi gibi farklı içerikli toplantılara da katılım sağlamaktadırlar.

Görüşülen STK'lar arasında kadınlara odaklanan muhafazakâr STK'ların birçoğunun faaliyetleri arasında ilmi hal okumaları ve Kur'an-ı Kerim dersleri bulunmaktadır. Burada kadınlara dinî içerikli dersler verilmekte, bu derslerin seviyesi ise isteğe göre artmaktadır. Bu bağlamda, isteyen kadınlara bu eğitimler meslek seviyesine gelecek şekilde verilirken isteyenlere de gerekli fikhî bilgiler aktarılmaktadır.

Çalışan kadınları destekleyen STK'lar olduğu gibi ev hanımları için kurulmuş STK'lar da mevcuttur. Bu STK'nın amacı ev hanımlarının kendi değerlerini keşfederek bilgi sahibi olmaları ve toplumda daha güçlü bir yer edinmeleridir. Bu konuya odaklanan bir STK temsilcisi şu ifadeleri kullanmaktadır:

“...ev hanımları önemli bir kitle, ev kadınlarının kıymeti bilinmiyor. Ne kendileri buldukları durumun önemini biliyor ne de çevresi onun yaptığı işi takdir ediyor. Bizim hareket noktamız bu oldu. Ev kadınları bilinçlessin istiyoruz, sadece ev işleri konusunda değil toplumsal konularda çözüm üretecek şekilde güçlensinler. Ashında bunları buralardan da alabilirsiniz yola çıkış noktamız bu.” (Kadın, Dernek Üyesi)

Burada vurgulanmak istenen ev kadınlarının problem çözücü yönlerini geliştirmek ve onların kıymetini ailesinin diğer fertlerine karşı kanıtlamak, basit bir iş olarak görülen ev hanımlığının ne kadar kıymetli olduğunu göstermektir. Bu amaç doğrultusunda kuruluş tarafından ev hanımları için seminerler düzenlenmekte ve raporlar hazırlanmaktadır.

Odağına kadınları almış başka bir STK temsilcisi yaptıkları çalışmalarını şu şekilde ifade etmektedir; “...ailelerin mutlu olmaları toplumun güçlü olması demek. Onun için de olaya anneden başladık çünkü anne evin çatısıdır, direğidir, her şeyidir bence anne evin...” (Kadın, Başkan). STK yöneticisinin ifadelerinden de anlaşılmaktadır ki, sağlıklı bir toplum için sağlıklı ailelere ihtiyaç olduğu, bunun da yuvanın temel taşlarından biri olan anneye yönelik eğitim

çalışmaları ile geliştirilebileceğidir. Söz konusu STK kadınlarla başlayarak daha sonra erkeklere, ardından çocuklara ve son olarak da aile büyüklerine benzer eğitim hizmetleri vermektedir. Bu eğitimler sivil toplumun parçadan bütüne giden bir faaliyet cetvelinde aileyi bir bütün olarak ele aldıklarını göstermektedir.

Dezavantajlı olarak adlandırılan kesimlere hitap eden birçok STK da bulunmaktadır. Bu STK'lardan bazıları kadınları odağına almakta ve buna uygun yardım ve eğitim faaliyetleri yürütmektedirler. Burada dezavantajlı olarak adlandırılan sosyo-ekonomik statüleri düşük ailelere yardımlar yapılması hedeflenmektedir. Bu dezavantajlı gruplar özellikle eğitim faaliyetleriyle topluma kazandırılmaya, meslek edindirme kurslarıyla ekonomik olarak güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Görüşülen STK'lar arasında bir tanesi özellikle kadın ve genç kızlara meslek edindirme, becerilerini geliştirme ve hayata aktif katılmalarına katkı sağlama adına eğitimler düzenlemektedir. Özel olarak projelerinden birinde kadınları gıda sektörüne kazandırmak ve bundan geçimlerini sağlamayı hedeflemektedirler. Bu proje şu şekilde anlatılmaktadır:

“Projenin genel amacı, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı durumda olan eğitim ve gelir seviyesi düşük kadınlara gıda/hizmet sektöründe iş bulmalarını kolaylaştırmak adına meslek kursları düzenlemek, bu kadınları ve aile bireylerini psikolojik destek hizmetleri ile güçlendirerek bilinçli ve daha sağlıklı düşünce yapısını kazanmalarına yardımcı olmak, sosyal geri kalmışlıkların önüne geçmek ve aile ekonomisine katkılarını artırmaktır.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Bu ifadede de görülmektedir ki söz konusu kadınlar topluma kazandırılmaya çalışılmakla beraber aynı zamanda refah seviyelerini yükseltmek için de ortam hazırlanmaktadır.

Yardım amacıyla kurulan STK'lardan bazıları ise öğrencilere burs vermektedir. Öğrencilerin eğitimlerini desteklemek amacıyla verilen bu burslar çoğu zaman seminer şartı ile genç kızlara verilmektedir. Burada amaç devamlılığı sağlamak ve bu öğrencilerin sadece kendi alanlarında değil, başka alanlarda da bilgi sahibi olmalarını sağlamaktır. Eğitimli kızlara verilen burslar sayesinde geleceğin annelerinin en iyi şekilde yetiştirilmesi planlanmaktadır. Bir STK temsilcisi bu faaliyetleri şu ifadelerle açıklamıştır:

“Ve pozitif ayrımcılık yaparak kızlara burs veriyoruz. Onun dışında bu gençleri eğitmek her konuda hedefimiz ve bu gençlerin işte iyi bir anne, bundan sonra da kendi geliştirdiği nesilleri de güzel yetiştirmelerini sağlamak bütün derdimiz. Çünkü biliyorsunuz kadın annedir. Türkiye’nin yarısı kadın yarısı da doğuran kadın ve bu kadınlar yetiştiriyor nesilleri. Nesilleri yetiştiren annelerdir. Hani biz şimdi erkeklere bazı şeylerde kızıyoruz ya hiç kızmayalım. Biz annelere kızalım. Çünkü onları yetiştiren annelerdir. Onun için de bizim daha güzel yetiştirmemiz lazım.” (Kadın, Başkan)

Anlaşılmaktadır ki öğrenim gören genç kadınlara odaklanılmasının sebebi, onların nesli yetiştiren ana grup olarak görülmesidir. Bu bağlamda kızların eğitilmesi uzun vadede çocuklarının da eğitilmesi anlamına gelmekte ve böylece sağlıklı bir aile meydana getirilmesi öngörülmektedir.

Çocuk ve Gençler

Örneklemdaki STK’lar incelendiğinde azımsanmayacak sayıda STK, çocuk ve gençlere yönelik çalışmalar yapmaktadır. Farklı STK’ların çocuklar ve gençler için yaptıkları incelendiğinde STK mensuplarının mesleki becerilerinin, ilgi alanlarının ve hedeflerinin, dernek ve vakıfların faaliyet türlerini de etkilediği görülmektedir.

Literatürde de görülebileceği gibi Türkiye genç bir nüfusa sahiptir (Aysan 2014). Genç nüfusun insan kaynağını artırmak ve belli değerleri kazandırmak için ülkemizde gençlik politikaları üretilmektedir (Acar 2008). Bu aktarım sağlanmadığında istenmeyen genç kuşakta psikolojik sorunlarla karşılaşmakta, gençler topluma katkı verememektedirler (Tuncay 2000). Aşağıda da bahsedileceği üzere STK’lar çok farklı faaliyetleriyle gençlerin sosyalleşmelerine de katkı sağlamaktadırlar. Bazı STK’lar çocuk ve gençleri ayrı kategoriler olarak ele alırken bazıları ise ikisiyle de ilgilenmektedir.

Çocuk yoğunluklu çalışan STK’ların çoğunluklu olarak yardım amaçlı faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Söz konusu STK’lar genel anlamda dezavantajlı çocukların ve ailelerin ihtiyaçlarını gidermeyi ve onları korumayı amaçlamaktadır. Dezavantajlı çocuklara dair yapılan çalışmalara verilebilecek en iyi örnek ise sevgi evleridir. Burada çocuklar için bir aile ortamı oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede çalışmalar yapan bir STK temsilcisi bunu şu şekilde açıklamıştır:

“Dezavantajlı çocuklara ev açıyoruz ama o çocukların bir kere eğitim destekleri ile ilgili eğitim ve gelişim merkezlerimiz var. Buralarda yetenek, beceri eğitimleri, akademik başarı eğitimleri ve manevi eğitimler yapılıyor.” (Kadın, Koordinatör)

Burada bir aile ortamı oluşturulmasının yanında, yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere eğitimler verilerek bu dezavantajlı sayılan çocuklar, topluma kazandırılmaya çalışılmaktadır. Dezavantajlı sayılabilecek başka bir kesim ise sokak çocukları olarak görülmektedir. Sokaklarda mendil satan, çöp toplayan, dilencilik yapan çocuklar, çoğu zaman kendi gelişimleri için tehlikeli ortamlarda hayatlarını sürdürmektedirler. Hayatlarını idame ettirebilmek adına başka seçenekleri olmayan bu çocuklar eğitimden uzaklaşarak geleceklelerini de riske atmaktadırlar. Görüşülen STK’lar arasında özellikle bu konuyla ilgilenen bir STK yetkilisi şunları söylemiştir; “Sokakta çalışan her bir çocuk bağımlılık taşıma konusunda, bunlara bulaşma konusunda risk altında. Bizim çalışmalarımız her zaman önleyici hizmet” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi). Burada önleyici hizmet olarak bahsedilmekte olan şey çocuklara yardım ederek onları eğitime ve okula yaklaştırmak ve böylece de bu çocukları sokaktan kurtarmaktır. Bu bağlamda aileyi kötü alışkanlıkların zararlarına karşı bilinçlendirmek ve böylece bu alışkanlıkların meydana gelmeden önünün kesilmesi istenmektedir. Aynı zamanda bu çocuklarla ve aileleriyle geziler düzenlemek ve onlara sosyal bir ortam sağlamak da faaliyetler arasında yer almaktadır.

Araştırmada yer alan STK’lar arasında bilhassa yetimlerle ilgilenen, onlara ve ailelerine yardımda bulunan STK’lar göze çarpmaktadır. Gezi programları, nakdî destekler ve anne eğitimleri yetimler için yapılan faaliyetlerden sadece birkaçıdır. Bu konu ile ilgilenen bir kuruluş temsilcisi bunu “...özellikle anneyi güçlendirmeye yönelik olarak eğitim ve danışmanlık hizmetlerimiz söz konusu” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi) şeklinde dile getirmiştir.

STK’ların çocuklara ve gençlere ulaştırdıkları yardımlar sadece burs ile sınırlı kalmamış; okul imarı, kitap yardımları, hak bildirme, bilinç geliştirme, eğitim ve gezi gibi faaliyetleri de içermiştir. Çocukları ve gençleri maddi boyutta iyileştirmekle kalmamış onları kültürel anlamda da geliştirerek toplumda iyi bir konumda olmaları için önyak olunmuştur. Çocukları korumak ve onlara sahip çıkmak için bazı STK’lar sosyal politikalar üretmek dışında hukuki süreçlere ve düzenlemelere de katkı sağlamışlardır. Bir STK yöneticisi şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Şimdiye kadar sağlık, özellikle çocuk sağlığı, çocuk eğitimi, çocuk hukuku alanlarında önemli çalışmalar gerçekleştirdik. Bunun yanında çocuk hakları ile ilgili bir çalışmamız oldu.” (Erkek, Yönetici)

Çocukların haklarını koruma çalışmaları yürütmekle beraber aynı zamanda çocukların sağlığı ve eğitimi gibi önemli konularda da çalışmalar yapılmaktadır. Başka bir STK yetkilisi faaliyetlerden birinin de çocuk istismarına karşı insanları bilinçlendirmek ve bu anlamda sadece ailelerle sınırlı kalmayarak çocuklara temas eden kişileri ve öğretmenleri de bilinçlendirmeye çalışmak olduğunu ifade etmiştir. Daha çok sağlık alanında çalışmalar yapan başka bir STK ise mesleki dayanışma ortamı kurarak yaptığı faaliyetlerle o alanda eğitim alan öğrencileri çalışanlarla buluşturarak öğrencilerin mesleki yeterliliklerini artırmaya çalışmaktadır. Yetkili bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Sağlık mesleğinde olan kişilere yönelik olarak bir süreç var. Yani şöyle hem öğrenciler hem de bu mesleği yapan yetişkinler söz konusu. Genç yetişkinler, yetişkinler olarak kategorize ediyoruz biz bunu. Yetişkinlerden burs bağışçısı olarak ve mesleki fayda yönünde faydalanıyoruz. Öğrencileri de filizlenmek üzere bir tohum olarak görüyoruz.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Bu bağlamda öğrenciler yeşermekte olan bir kaynak olarak görülürken, meslek sahipleri de bir maddi kaynak yani bir yardım kaynağı olarak görülmektedir. STK alanında gençlere fotoğrafçılık gibi farklı dallarda eğitimler de verilmektedir. Böylece gençler kendileri gibi benzer ilgilere sahip gençlerle birlikte olmanın yanı sıra ilgi duydukları bir hobiyeye dair bilgi sahibi olmaktadırlar.

Derneklerin Eğitim ve Seminer Faaliyetleri

Birçok STK eğitimle ilgili faaliyetler yürütmektedir. Bunlar içinde okul öncesi çocuk eğitimi, annelik eğitimi, babalık eğitimi ve dinî eğitimler öne çıkmaktadır. Genellikle aile fertleri ayrı ayrı eğitilerek desteğe ihtiyacı olan yönleri güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Aile eğitimlerini odağına almış bir kuruluşun yöneticisi bu eğitimlerin önemini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir taraftan okul öncesi eğitim programı bir taraftan da baba programı. Daha sonra da anne destek programı, doğrudan annelik becerilerine odak-

lanan bir program gelişiyor. Çünkü hem kadınların güçlenmesi hem de aynı zamanda annelik becerileri açısından bir prospect sokmak, işte bir dengeli beslenmek için farklı gıdalar hakkında bilgi sahibi olmak, okula götürmek, bir sürü şey açısından düşünün.” (Erkek, Yönetici)

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere bu yapılan faaliyetlerin hepsi birbiriyle alakalı hatta birbirini besleyen çalışmalar olarak görülebilir. Böylece sağlıklı beslenmeden aile içi ilişkilere kadar çok farklı alanlarda aile üyeleri bilgilendirilerek aile güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte aile içi eğitimden ziyade sağlık ve aile planlaması üzerine odaklanmış STK'lar da vardır. Bu faaliyetlerle başta kadınlar olmak üzere aile üyelerinin bilinçlendirilmesi ve sağlıklı bir şekilde üreyebilmeleri hedeflenmektedir. Bir kuruluş yetkilisi faaliyetlerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Üremek isteyen ve istemeyene yardımcı olacak şekilde bilgilendirme yapmaya çalışıyoruz. Aynı zamanda ölümleri azaltmak adına kişinin sağlığına, anne-bebek sağlığına ilişkin neler yapılması gerekir, sahada çalışmalar yürütüp farkındalık sağlıyoruz.” (Kadın, Eğitimci)

Ailede din eğitimi de eğitim faaliyetleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan araştırmalar, ailede verilen din eğitiminin çocukların kişilik gelişiminde büyük rol oynadığını ve belirli değerlerin çocukluk yıllarında bireylere aktarıldığını göstermektedir (Aydın 1996). Özellikle muhafazakâr STK'ların aileye danışmanlık ve eğitim verirken dinî değerleri temel aldıkları görülmüştür. Ailede din eğitimine odaklanmış muhafazakâr bir STK mensubu şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Ailede din eğitimi programımızın gayesi ailelere 0-18 yaş grubu çocuklarına din eğitimi verirken zorlandıkları alanda formasyon kazandırmak. Aslında, önce çocukla alakalı bütün gelişim alanlarına ilişkin, ebeveyn tutumlarına ilişkin genel eğitimler veriyoruz. Sonrasında din eğitimi kısmına geçip, çocuklara din, ahlak, Kur'an-ı Kerim eğitimi, dinî gelişimde ev düzeni, en son da ebeveynlerin istifade edebilecekleri yazılı görsel kaynaklar eğitimi veriliyor.” (Kadın, Yönetici)

Verilen ifadeden de anlaşılacağı üzere temel eğitimin yanında dinî eğitim de verilmektedir. Böylece verilen eğitimleri din altyapısıyla güçlendirmek ve bu şekilde ailede bir bağlılık sağlanması ön-görülmektedir. Bu eğitimlerde verilen materyallerle de süreklilik

sağlanması amaçlanmaktadır, böylece eğitim süresi bitse bile bu materyaller sayesinde sıkıntı çekilen konulara geri dönülebilir ve sorun kolayca halledilebilir.

Görüşme yapılan STK'ların faaliyetleri incelendiğinde kadınlar, anneler, erkekler, babalar, gençler ve çocuklar gibi farklı yaş ve cinsiyet grupları ile profesyonel çalışanlar, öğrenciler, bağımlılar, göçmenler gibi özel gruplar da olabilmektedir.

Yapılan eğitim ve seminer içerikleri incelendiğinde annelik-babalık eğitimi, eşlere yönelik rutin eğitimler, aileyi temel alan seminerler, okul öncesi eğitim, okuma-yazma programları, kadın sağlığı eğitimi, yoksul kadınların istihdamı için verilen eğitimler, gençlere yönelik cinsel sağlık eğitimleri, ev hanımları için eğitimler, çocuklarda taciz ve istismarı anlama ve koruma üzerine seminerler, değerler eğitimi, dinî eğitimler, üniversite öğrencilerine yönelik özel seminerler, bağımlılık çalışmaları, iletişim üzerine atölyeler gibi çok farklı konularda seminer ve eğitim faaliyetleri yürütülmektedir.

Görüşme gerçekleştirilen STK'lar genellikle kadınlar üzerine odaklandıklarından, faaliyetleri de daha çok kadın ve annelerin sorunlarına yönelik olmaktadır. Bununla birlikte ailenin sadece kadının sorumluluğunda olmadığı, babanın da aile ve çocuğa dair konularda sorumluluk alması gerektiği mülakatlarda sıklıkla vurgulanmıştır. Bununla ilgili bir kuruluş yetkilisi şu ifadeleri kullanmıştır:

“...sadece annenin ya da sadece babanın eğitilmesi doğru bir yöntem değil. İkisi birlikte eğitilmeli. Hatta ikisi aynı seminerde bir arada oturtulup dinletilmeli. En verimli şeklinin bu olduğunu düşünüyoruz ki tutarlılık olsun. Karşılıklı konuşabilsinler, tartışabilsinler, hani bir sonuç çıkabilsin. Biz STK'lar ya anneleri eğitiyoruz ya çocukları eğitiyoruz ama babalarla ilgili çok az şey var...” (Kadın, Başkan)

Eğitim faaliyetlerinde öne çıkan başka bir husus ise kuruluşların genelde daha çok belli bir temaya odaklanıp diğer alanları ihmal edebilmesidir. Bu çerçevede psikoloji ve din eğitimini örnek veren bir STK çalışanı bu alanlardan birinin ön planda olup diğerinin ihmal edilmesinin doğru olmadığına, eğitim noktasında dengenin oldukça önemli olduğuna dikkat çekmiştir:

“Görebildiğimiz kadarıyla ailede din eğitimi eksik bırakılıyor ya da sadece buraya yoğunlaşarak işin psikolojik boyutu ihmal ediliyor. Türkiye’de ana baba okulu yok değil ancak daha çok belli bir kesimin yürüttüğü, içinde din eğitiminin olmadığı çalışmalardı. Dini esas alan kuruluşlarda da eğitimin gelişim boyutu ihmal ediliyordu. Aileye temel dinî bilgi vermekten ziyade aileye formasyon kazandırmak esas olmalı.” (Kadın, Yönetici)

Gerek Türkiye’de gerekse dünya genelinde tek bir aile tipinden söz edilemeyeceği gibi tek bir aile tipine odaklanarak eğitim faaliyeti yapmak da mümkün değildir. Bazı dernek çalışanları farklı aile tiplerini dikkate alarak her ailenin kendine özgü değerleri, doğruları olduğunu; eğitimde de bu farklılıkların dikkate alınması gerektiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Farklı aile gruplarını değerlendirip o şekilde eğitim verilmeli. Günümüzde artık homojen bir aile tipi yok, farklı aile tiplerini göz önünde bulundurarak hareket etmeleri gerekir diğer STK’ların da. Değişen, dönüşen dünyaya ilişkin aileleri bilinçlendirme, bir kullanım kılavuzluğu/rehberlik oluşturma yönüyle desteklemek gerekiyor.” (Kadın, Yönetici)

Birçok STK aynî veya nakdî yardımlar da yaptıklarından bazı aileler STK’lardan eğitim faaliyetlerinin yanı sıra maddi destekte bulunmalarını da beklemektedirler. Vakıf, yoksul bir aile ile ilgilendiğinde maddi yardımda mı bulunacak yoksa hayat süreçleri ile ilgili eğitim mi verecek, bu konuda netlik olmadığında ailelerden vakfin götürdüğü hizmetin dışında talepleri olabilmektedir. Bu konuda bir STK yetkilisi şu ifadelerle durumu özetlemektedir:

“...dernekler genellikle yoksulluğu gidermeye çalışıyor. Balık tutmayı öğretmiyor. Doğumla ilgili bilgi vermeye gittiğimde “ne yardım yapacaksın, bebek bezi yok mu?” sorularıyla karşılaşabiliyorum. Hâlbuki benim ona verdiğim bilgi daha kalıcı; ancak bunun farkında değil. Dernekler maddi yardım yaptıklarında algı bu yönde geliyor ve eğitim faaliyetleri geride kalıyor.” (Kadın, Eğitimci)

Aile içi sağlıklı iletişim gerek eşler gerekse ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkilerin sağlıklı kurulması ve duygusal bağın korunması için oldukça önemlidir. Bununla birlikte aile içinde sağlıklı iletişim kurulamayınca yeni sorunlar ortaya çıkmakta, var olan sorunların çözümünü ise zorlaşmaktadır. Aile içi iletişim

üzerine eğitimler veren bazı kuruluşlar olmakla birlikte bir katılımcı STK'ların bu yönde daha çok eğitim düzenlemesi gerektiğini ifade etmiştir.

“Aile içi iletişim konusunda eğitim düzenlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Aile içinde dilsiz iletişim çok önemli, olumlu kullanamıyoruz maalesef. Genellikle şiddetli bir iletişim dilimiz var, iğneleyici lafları araya sıkıştırmaktan oldukça hoşlanıyoruz.” (Kadın, Eğitimci)

Vakıf ve derneklerin eğitimlerde önem verdikleri bir diğer nokta ise çocuk istismarıdır. Çocukları cinsel istismardan koruma noktasında kişilerin bilinçlendirilmesini önemseyen birçok STK sadece çocuğa değil aileye ve profesyonel çalışanlara da eğitim verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Cinsel istismar durumlarında çocuk kendini sözel olarak ifade edemese de hâl ve hareketleriyle dışarıya sinyal vermektedir. Bunu erkenden anlama ve müdahale etme noktasında sadece ailenin değil profesyonel çalışanların da oldukça bilinçli olması gerekmektedir. Bu çerçevede bir katılımcı şunları ifade etmiştir:

“Ailede böyle bir şey varsa çocuğun hemen koruma altına alınması gerektiğini düşünülüyor ve gerekli tedbirler konusunda bilinçlendiriyoruz herkesi. Bu şekilde devam ediyor. Bu eğitim sadece öğretmenlere verilmiyor. O okulda çalışanlara da veriliyor. Kamu çalışanlarına, şirket çalışanlarına da veriliyor. Aile diye ayırmıyoruz. Sevgi evlerinde de veriliyor. Yani amacımız şu: Eğer çocuk böyle bir istismara maruz kalıyorsa aile içinde ya da dışında bunu ifade edebilir ya da edemese bile sinyalini verebilir. Siz bu sinyalleri algılayın. Yani aslında sinyalleri göstermek için biraz. Eğitimlerde bunları anlatıyoruz. Ve sonrasında neler yapmak lazım, dikkat etmesi gereken şeyler ne vs. bunlara bakıyoruz.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

STK'larla yapılan görüşmeler sonucu ortaya çıkan bir diğer husus ise kuruluşların aileye yaklaşımı ile ilgili algı farklılığıdır. Buna göre bazı STK'lar aileyi eğitimcinin yolunun kadını eğitmekten geçtiğini savunurken bazı STK'lar buna karşı çıkmakta ve ailenin tüm üyelerinin birbirinden ayrılamayacağını, bir bütün olarak ele alınması gerektiğini söylemektedir. Bu konu ile ilgili bir katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Yani aileyi parçalayarak yaklaşan yaklaşım bana uygun gelmiyor. İşte kadın için yola çıkanlar, çocuk için yola çıkanlar, işte şimdi bir de erkekler için

başladı. Erkeklerin haklarını korumaya çalışanlar da var. Yani bu parça parça ele alınacak bir şey değil. Aslında bir bütün.” (Kadın, Yönetici)

Aileye Yönelik Tehditler

1970’li yıllarda Türk haneleri televizyon ile tanıştı. Bu yeni ve cazibesi yüksek kitle iletişim aracı kısa süre içerisinde Türk toplumu açısından önemli bir kültür inşa edici hale geldi. Etkili bir toplumsal iletişim aracı olarak televizyonun Türk ailesini nasıl ve ne yönde etkilediğiyle ilgili veri elde edilmek istendiğinde, maalesef yeterli kaynak bulunamamaktadır. Televizyonun evlerimize girmesiyle ivme kazanan kitle iletişimi, internetle tanışmamızla birlikte bir iletişim patlaması haline gelmiştir. Bu patlamanın orta ve uzun vadede ülkenin kültürüne, aile yapısına, inanç ve değerlerine yapacağı etkilerin kestirilmesi kolay değildir. Ancak medyanın hangi formu tarafından olursa olsun, topluma sunulan değerlerin zaman içinde kitlelerce özümsemiğini söylemek mümkündür. Bu noktada, Türk ailesinin gereksinimleri ve değerlerine uygun olmayan herhangi bir kitle iletişim ürününün çıktısının gelecekte sağlıklı ilişkiler ile örülmüş bir toplum ortaya çıkaracağını tahmin etmek zor değildir.

Aile kurumunun devamı, bireylerin sağlıklı gelişimi; gelenek, görenek ve inançların muhafazası için medya eleştirisi yapmak; medyayı çok dikkatli bir şekilde okumak, anlamak ve denetlemek gerekmektedir. Medya tarafından sunulan kültürel ürünler alıcı tarafından tüketilirken yeni bir yaşam biçimi oluşturmakta ve kimi “doğruları” empoze etmektedir. Aile ile ilgili çalışmalar yapan STK’lar ile görüşmeler neticesinde, yukarıda zikredilen kaygıların farklı STK yöneticileri tarafından paylaşıldığı; bu problemlerin toplumsal yapıda görünür hale geldiği söylenebilir. Görüşülen STK yöneticilerinden büyük bir kısmı aile yapısı için en büyük tehditler arasında medyayı ifade etmiştir. Bu yanıtları gerekçelendirdiklerinde, problemin özellikle de sosyal medya ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu anlamda, bireysel çerçevede aileler tarafından medyanın eleştirel bir okumasının gerçekleştirilmesi; kamu ve STK’lar tarafından da medyanın zararlı etkilerine karşı koruyucu ve önleyici tedbirler alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Medyanın aileye yaptığı etkileri incelemek, kamu ve diğer STK’larla iş birliği yaparak bir farkındalık oluşturmak amacıyla kurulan bir

derneğin yetkilisi, kuruluş gerekçelerini açıklarken medya konusunda “bir bilinçsizlik, bir şuarsuzluk,” olduğuna dikkat çekmiştir (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi). Televizyonun toplumu kötüye götüren etkilerine odaklandıklarını belirten yetkili, sosyal medya konusunda ise oldukça yetersiz kaldıklarıyla ilgili öz eleştiride bulunmuştur:

“Ama bununla beraber Türkiye şöyle tanıştı, sosyal medya ve biz de onun aslında ne olduğunu, herkes gibi, biz de bilmiyorduk. Halen de çok bildiğimiz, bununla ilgili çok ciddi araştırmalar yapıldığını söyleyemeyiz. Fakat artık iş bizim biraz daha spesifikleşmeye başladı medya üzerindeki etkiler. Dediğim gibi televizyonla sınırlandırdık, televizyonun çocuklara olan etkisi, ailelere olan etkisi, bir de aile büyüklerine kadar, yani yaşlılara etkisine kadar çeşitli seminerler ve eğitim faaliyetleri verdik. Özellikle, yani halktan insanlarla, hakikaten halktan, normalde belki bir akademisyen anlattığında onu anlamayacak insanlara, teyzelere, amcalara evlilik programlarının olumsuz etkisini, onları nasıl bir hayal dünyasına sürüklediğini, nasıl bir fason olduğunu, balon olduğunu anlattık.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Türk izleyicisinin reality show tarzında, özellikle gündüz kuşağında yayınlanan programlarla tanışmasıyla birlikte, ki bu programların önemli bir kısmını evlilik programları oluşturmaktaydı, toplumsal değerler noktasında ciddi manada bir yozlaşma yaşandığı vurgulanmaktadır. Benzer şekilde; hanımlara, gençlere ve çocuklara yönelik eğitim, kültür ve dayanışma faaliyetleri gösteren bir başka dernek yetkilisi de sosyal medyanın aile üzerindeki yıkıcı etkisine dikkat çekmektedir:

“Sosyal medya toplumun dinamiklerini kökten yıkıyor, bir anda şoklandık mı kullanmasını bilemedik, ifrat tefrit toplumuyuz zaten hemen değerlendirilemiyoruz. Sosyal medya bizi çok zorluyor; iletişimsizlik ve hedefsizlik, ekonomi, bunların hepsi bir araya geldikten sonra kendini sosyal medyayla patlattığını düşünüyorum ailenin ve hanımın. Her şeyin önüne geçti, değerlerimizin önüne geçti, manevi dinamiklerimizin de içinin boşaldığını... En büyük problemin, problem mi sonuç mu onu bilemiyorum, ama sosyal medya... Yani sosyal medya insanların hayal güçlerini kirlettiğini ve aileyi parçaladığını düşünüyorum ana sebebi bu.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Odak noktası olarak çocukları alan bir başka derneğin yetkilisi ise sosyal medyanın aileleri kültürel anlamda olumsuz biçimde dönüştürdüğünü; Batı kültürüyle bir melezleşmeye neden olduğunu

ifade etmektedir. Türk aile kültürünün, özellikle de çocuk yetiştirme noktasında, uğradığı dönüşümü sosyal medyanın yarattığı “dijital diktatörlük” ile gerekçelendirmektedir:

“Ailede kültürel yoğunluğun giderek azaldığını düşünenlerdenim. Ve bir yönüyle de aile sosyal medyanın kuşatması altında, dolayısıyla ailede çok farklı kültürlerin yansımalarıyla oluşan bir melezleşme hali var. Türkiye toplumu ağırlıklı olarak bu melezleşmenin içinde davranış ve tutumlar bakımından. O bakımdan o kültürel yoğunluk azaldıkça aile değerlerimizin geleneğimizle olan ilişkisinin koptuğunu düşünüyorum. Çünkü çocuğa ait ninni söyleyen anneler ninni söylemeden büyütüyor bebeklerini. Tekerleme, kendi tekerleme söylemeden geçiriyor çocukluğunu. Geleneksel oyun oynamadan tamamen mekâna kapalı, mekâna bağlı, kapalı bir toplum hayatı içinde değil mi? Kapalı mekânlara hapsedilmiş çocukluk söz konusu. Ve neyi tüketiyor? Medyayı kullanıyor işte... Dolayısıyla en büyük ve en önemli tehlikelerden biri de bu geleneksel kültür ve medeniyet dairesinin geleneksel kültürle ilgili alanının daralmış olmasıdır. Bu medya kuşatmasıdır, dijital diktatörlüktür; bu bütün dünya için en büyük tehlikedir. Bütün insanlık için bu uyarıcı görevini tüm insanların da yapması gerekir.” (Erkek, Yönetici)

Yukarıda zikredilen sosyal medyanın kültürel yozlaşmaya neden olduğu fikri birçok farklı mülakatta dile getirilmiştir. Örneğin, ailenin devamlılığını öncelik olarak alan bir başka derneğin yetkilisi de teknoloji temelli bir bireyselleşme ve değer kaybına işaret etmektedir:

“...Siz çocuğu bir değerle buyurtuyorsunuz, bir yere getiriyorsunuz mesela ben şimdi 44 yasındayım. Bakıyorum çocuğu bir yere getirmişsiniz, belli değerleri ailede öğretmişsiniz, ama o algı var ya hani önceden derdik ya hep arkadaşlarından etkileniyor, okula gitti arkadaşları söyle. Şimdi sosyal medya, diziler, televizyonu geçtik, internet üzerinden izledikleri diziler var ya... İşte o sosyal medyadaki paylaşımlar, su sunu yapmış bu bunu yapmış, her şeyiyle... En çok teknolojiden etkileniyoruz. Bireyselleşme de teknoloji ile oluyor, hani değerlerin değişimi de teknoloji ile oluyor. Hani en büyük kaybı dersem hani bence değer kaybı. Hani ailesi, anne babası bir arkadaş gibi olacaksa arkadaşta küstüğü gibi anne babaya küsecekse, değil mi? Küfredecekse yani başka şeyler yapacaksa, aile kalmamıştır bence, gidiyor demektir. İnşallah o kadar olmaz da ama bu gidişatta öyle yani.” (Kadın, Yönetici)

Aileler için ahlaki ve manevi eğitimi önceleyen bir başka derneğin yetkilisi de medyanın yaptığı etkiyi “kültür erozyonu” olarak nite-

lendirmekte ve bu bağlamda çocukların maruz kaldığı tehlikelere işaret etmektedir:

“En önemli olanı ailenin dışından gelen kültür... Ailenin kapalı bir tarafının olması gerektiğini düşünüyorum ki kendi iç dinamiğini kurabilsin, bir değer sistemi oluşturabilsin ama biz şu an evlerimizin kapısını açmış durumdayız mahrem alan yok. Bu tabii medya yoluyla gerçekleşiyor. Aile etkisini yitiriyor. Mahremiyeti olan, sınırları olan aile yapısından söz etmek mümkün değil. Çocuğun emanet edildiği yerler, kişiler, anne evdeyken bile çocuğunu emanet ettiği ekran... Ailenin içerisinde bir yaptırım vardır. Bazı değerleri, kuralları vardır; aile fertleri de çok dışına çıkmak istemez. Olması gereken de budur. Aile budur yani. Aile sosyal hayata hazırlayan ilk kurumdur ama aile bu geçişi yapmadan çocuk maruz kalıyor birçok şeye, çocuk hazırlanmadan topluma gönderilmiş oluyor. Çocuk donanımlı olmayan bir varlık; bunu ben şeye benzetiyorum, bağışıklık kazanmamış bir bünyenin hastalıklı ortama gönderilmesine. Aile o bağışıklığı kazandırma sürecinde etkilerini kaybetmedi ama etkili olduğu süreyi çok daralttı diyebilirim.” (Kadın, Yönetici)

Araştırma sürecinde ortaya çıkan bir diğer bulgu ise aileye yönelik tehditler söz konusu olduğunda, muhafazakâr STK’ların LGBT mevzusunu da sosyal medya ile ilişkilendirerek açıklamalarıdır:

“Bir LGBT olayı var mesela. Buna eğilmek istiyoruz artık çünkü göz ardı edilemez bir noktaya vardı. Dolayısıyla biz buna birazcık eğilmek istiyoruz ama tabii bu çok büyük bir mesele. Bununla alakalı sosyal medyada çocukları olumsuz etkileyen, bir STK vardı hatta geçenlerde tepki gösterdiler ve şikâyet ettiler. Yani bu ciddi aileyi tehdit eden bir noktaya varabilir. Celebrity dediğimiz kişilerin de çocuklara bu anlamda gözükmeleri bunu tabii tetikledi. Ailenin bence en büyük tehdidi şu anda o. Zaten herhalde amaçlanan da aileyi tamamen ortadan kaldırmak.” (Kadın, Uzman)

Sosyal medya her an kitlelere ulaşabilme özelliği sayesinde ürettiği “fenomen” kişileri kısa bir sürede hayatlarımıza dahil etmektedir. Geçmişte etkileri bu denli belirgin olmayan olaylar veya topluluklar bu yeni mecra sayesinde hızla görünürlük kazanmakta, izleyicilerde farklılığa karşı kayıtsızlaşma oluşturmaktadır. Mülakatlarda bazı katılımcılar LGBT ve benzeri grupların sosyal medyayı aktif kullanarak kamusal anlamda etki alanlarını genişletme imkânı bulduklarını ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan birçok STK

temsilcisi bu konuyu gündeme getirmekte ve aileye tehdit olarak görmektedir. Ancak bazı STK temsilcileri ise farklı aile tiplerinin ortaya çıktığını belirterek, bu değişik aileler için de faaliyetler üretmek gerektiğini söylemişlerdir. Seküler bir kurum yöneticisi Türkiye'nin aileye dair en önemli konularından biri olarak aile içi demokrasiyi sayarken şunları ifade etmiştir:

"...aile içi demokrasiyi güçlendiren eşler arası, illa da her zaman karı koca da bir aileyi illa da heteroseksüel bir kadınla heteroseksüel erkeğin birliği olarak da düşünmüyorum, düşünmemeliyiz, düşünemeyiz; gerçeklik öyle değil zaten farklı farklı formlar." (Erkek, Yönetici)

Daha önce bahsedildiği üzere, LGBT konusu mülakat kişileri tarafından çoğunlukla sosyal medyanın getirdiği olumsuz etki ile birlikte ele alınmaktadır. Bu noktada yapılan bir diğer değerlendirme de LGBT mevzusunun aynı zamanda bir "kolay yoldan para kazanma" aracı olarak görüldüğü; bilişsel, zihinsel yahut ruhsal bir farklılığın ürünü olmaktan ziyade, tamamen maddi kaygılarla "köpürtüldüğüdür":

"Geçen gazeteci arkadaşlardan biri paylaşmış, yabancı ülkelerden birinde, 11 yaşlarında erkek çocuk sürekli makyaj yaparken video koyuyor. Onların ikonları var, neydi o, Kerimcan... 2007'de biz [...] derneği olarak bir çalışma yapmıştık, eşcinselliğe neden bu kadar özeniliyor diye. Orada mesela sormuştum ben devrin gazetecilerine işte demişti ki Can Ataklı, diğer kesimde önemli bir gazeteci, aslında çok bunların arkasında büyük yönlendirmeler yok. Bülent Ersoy, Zeki Müren bugün çok paralar kazanıyorsa, Taksim'e çıkan o çocuklar veya eşcinsellik yapan çocuklar bunun için çıkıyorlar. Şimdi de Kerimcan bile belki eşcinsel değil, bilmiyoruz yani. Bu bir tercih, liberal bir yönelim değil, resmen kapitalizmin bir ayağı. İnanılmaz paralar kazandığı defalarca yazıldı Kerimcan'ın. Bunların temel nedeni gerçekten kapitalizm. Yine o paraya teslim olma meselesi. Çok vahşi bir süreçteyiz yani. Sosyal medya üzerinden çok kolay para kazanılıyor. Paranın nasıl mutlu ettiği gösteriliyor. Değerler karmaşası yaşıyoruz dünya olarak." (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Medyanın ve özellikle de sosyal medyanın, gözlemlenen olumsuz etkilerini sıralamanın yanı sıra, araştırma bulguları arasında bu sorunların çözümüne yönelik bazı öneriler de getirilmektedir. Katılımcı bunlar içinde denetim kadar otokontrolün önemine vurgu yapmıştır.

“...Demek ki diyorum bir STK’cı olarak, devletin daha çok müdahale etmesi lazım. Daha çok filtrelerin otomatik koyulması lazım yani. Okulların erişimlerle ilgili bir sınır koyması lazım. Bizim şimdi akıllı telefonunu aldık diyelim 13 yaşındakinin elinden. Benimkini alıyor bu sefer, babasınınkini alıyor, ablasınınkini alıyor her boşlukta. Çözümsüz demiyorum hani ben yasaklara inanıyorum ama yeterli değil. İçerik üreticileri, mesela son bir Youtuber tutuklandı, çok iyi yaptılar yani içerik üreticileri, STK’lar, bunu kesinlikle raporlamanızı istiyorum, içerik üreticilerinin kendine gelmesi için ve onların takip edilmesi için daha çok çaba sarf etmeli kamuya. Kamunun da savcıların, yargıçların, bakanlığın bir mekanizma oluşturması lazım.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Yukarıda da ifade edildiği gibi var olan değerlerin; kültürel ve dinî hassasiyetlerin korunabilmesi için en yaygın öneriler RTÜK ve benzeri kurumlar aracılığıyla medyanın denetlenmesi ve gerektiğinde cezalandırılması olurken, öne çıkan alternatif öneri ise Türk aile yapısıyla uyumlu yerli içerik üretimidir. Bir katılımcı daha çok kontrollü yerli içerik üretmek gerektiğini ifade etmiştir (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi).

STK ve Devlet İlişkisi

STK ve devlet ilişkisini ele almadan önce sivil ve devlet kavramlarının üzerinde durulması gerekmektedir. Bu iki kavram her ne kadar birbirinin karşıt anlamlısı gibi gözükse de aralarında organik bir bağ bulunmaktadır. Sivil, belli bir forma sahip olmayan anlamına gelmektedir. Devlet ise belli bir sistem içinde örgütlenmiş insan topluluğunun varlık kazanmış halidir. Bu kısa tanımlardan hareketle Türk Dil Kurumu, toplumdaki çeşitli sorunları bağımsız olarak ele alıp kamuoyunu bilgilendirme ve aydınlatma görevi yapan, öneriler sunan her türlü birliğin sivil toplum örgütü olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu tanım düzleminde düşünüldüğünde kendisiyle mülakat yapılan her bir STK temsilcisi, farklı kavramları referans olarak bir tanım yapmaktadır. Örneğin, referans kavram hedeflenen amaç olarak nitelendiğinde bir katılımcı “sivil toplum kuruluşu, kendi amacı doğrultusunda o amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş olan, hakikaten devletle ilişkisi olmayan insanların yöneldiği ödevler” şeklinde tanımlamakta ve devleti STK’nın dışında tutmaktadır (Erkek, Başkan). Öte yandan mülakat yapılan derneklerin birçoğu STK’ların devletle iş birliği içinde olması gerektiğini söylemişlerdir. Nitekim “devlet STK’ya önderlik eder, öncülük eder” ifadesiyle bir kuruluş başkanı devlet ve STK’la-

rın topluma hizmet konusunda birlikte ve ayrılmaz hareket etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Devletle bir bağ kurulup kurulmasının ötesinde sadece gönüllülük esasına göre de yapılan STK tanımları da vardır. Bir katılımcı bunları şu şekilde açıklamıştır:

“Hepimizin de bildiği gibi “gönüllülüğe dayalı çalışma” girişimleri yani STK’lar, toplumların gelişmelerine önemli katkılarda bulunmaktadırlar. Bu tür girişimlerle toplumsal zıtlasmalar ve kutuplaşmalar azalmakta; sosyal moralite yükselmektedir. Ayrıca STK’lar, modern dönemin kâr gütmeyen kuruluşları olarak insanlar arasındaki yardımlaşmayı artırmış; sivil girişimlerin toplum hayatındaki geliştirmeci rollerini çoğaltmıştır.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Yukarıdaki ifadelerden de açıkça anlaşılacağı üzere STK’ların gönüllülük esasına göre varlıklarını sürdürmesi gerektiğini düşünenler vardır. Buna karşın diğer bir STK temsilcisi ise gönüllülüğün kurumsallaşma önünde bir engel oluşturduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda bu kurumsallaşmanın devlet ile ilişkisinin faaliyetler, yönlendirme ya da yukarıda ifade edilen önderlik boyutunda değil fonlama ile gerçekleştirilmesi gerektiği aynı kişi tarafından vurgulanmaktadır.

“Bir taraftan Osmanlı’yı da düşünüyorum vakıflar kurulduğunda orayı profesyonel bir sisteme oturtmaya gayret etmişler. Belki devamlılığı olsun. Gönüllüler üzerinden yürüyen sistemin devamlılığı olmuyor. Devletle ilişkisinde de eğer devlet çok karışmıyorsa ve fonluyorsa o da bir anlamda sürdürülebilirliğini sağlamış oluyor... Evet, gönüllülük kurumsallaşmamalı ama bir yandan da bu tarz şeyleri gönüllülerle yürütemiyorsunuz.” (Kadın, Başkan Yardımcısı)

Yukarıda yapılan tanımlarla da bağlantılı olarak denilebilir ki; çağdaş anlamıyla sivil toplum, birey özgürlüklerinin ve temel haklarının korunduğu gönüllülük temelinde örgütlenmenin asil olduğu, toplumun devletin önüne geçerek devlet politikalarını denetleyip yönlendirebildiği yurttaşlık bilincine dayanan bir gelişmişliği ifade etmektedir. (Yıldırım 2003: 226)

Yukarıda yapılan mülakatlardan açıkça anlaşıldığı üzere temsilciler daima devletle organik bir bağ kurulmasını önemsemekte ve bunun ise kurumsallaşmayla birlikte gönüllülük esasıyla devam ettirilme-

si gerektiğini vurgulamaktadırlar. Söz konusu bağın, aile ile ilgili devlet politikalarının STK'lar ile danışılarak yürütülmesi gerektiği farklı özelliklerdeki STK'lar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir.

“Kesinlikle devlet bu yönde politika yapmalı ve buna katılmalı. İş birliği şart. Mesela biz şimdi çocukları cinsel istismardan koruma eğitimi veriyoruz. Bunu devlet eliyle verebilsek çok daha iyi olur. Ya da çocuklarla ilgili istismarı önleme ile ilgili ceza hukukundan kaynaklı davaları azaltmakla ilgili pek çok projemiz var. Bunları devlet eliyle, Millî Eğitim Bakanlığı eliyle, işte müfredata konulan dersler vs. yapılması gerekiyor zaten.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Aynı şekilde odağı din eğitimi olan başka bir STK temsilcisi ise devletin, ailenin ihtiyaçlarına yönelik politikalar üretmesi gerektiğini ifade edip şunları söylemiştir:

“Kesinlikle üretmeli, ihtiyaç var. Bunun araştırmaya dayalı olması gerekiyor, bilimsel olması gerekiyor. Yurt genelinde araştırma yaparsa, STK'lara da destek verirse iyi olacağını düşünüyorum. Bu anlamda bakanlıkla iş birliği içindeyiz, orada da aynı çalışmalar yapılmasını talep ettik. Birlikte hareket edilmesi çok önemli. Aileyle ilgili çalışmalar oldukça olumlu, kitapları mevcut, faydalandık. Din eğitimi ile ilgili henüz yok fakat. Bu konuyla ilgili de politikalar üretmeli diye düşünüyorum.” (Kadın, Yönetici) Bütün STK temsilcileri, devletin aile ile ilgili politikalar üretmesinin çeşitli sebep ve örneklerle gerekli olduğunu ifade etmektedir. Nitekim bir STK yetkilisi bunun yöntemini de belirleyerek şunları ifade etmektedir: “Devlet üretiyor aile ile ilgili politikalar ama felsefesini yanlış yerden alıyor o politikaların. Yani ben hani gördüğüm kadarıyla, alana girdiğimizden beri bakanlıkla ilgili temaslarımızda hep görüyorum. Batı ülkeleri araştırılıyor. Oralardan birtakım uygulamalar geliyor ya da işte Avrupa Birliği'ne katılmamız için bazı kriterler geliyor, bazı yasalar ona göre düzenleniyor. Fakat faydalı mı sonuç ortada değil yani. Bir felsefe bunalımı olduğunu düşünüyorum. Bizden olmayan bir politikayla olmuyor yani.” (Kadın, Dernek Koordinatörü) Kendisiyle mülakat yapılan kişinin de ifade ettiği gibi devlet, Osmanlı İmparatorluğu'ndan aile ile ilgili hatırı sayılır sayıda politikalar üretmektedir. Ancak bu düzenlemelerin Türk toplumun özelliklerini yansıttığıyla ilgili birçok STK temsilcisinde ciddi soru işaretleri vardır. Kamuoyunda sıklıkla tartışılan ve 2011 yılında imzalanan İstanbul Sözleşmesi de bunlardan birisidir. Bazı STK temsilcileri devletin aile ile ilgili en kötü uygulamasının İstanbul Sözleşmesi olduğunu ifade etmektedirler. Özellikle kadına karşı şiddeti engellemek için imzalanan bu sözleşme sonucunda bazı STK temsilcile-

rine göre aile yapısı, örf ve adetler dikkate alınmadan kanuni düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu durumu bir STK temsilcisi şu şekilde ifade etmektedir: “En kötü uygulama. Şu boşanmayı kadından yana kılan kanunlarla ilgili çok ciddi sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Evet beyanınun esas alınması. Gerçekten, yani kadıncı bu yaklaşımın adamlarda nelere yol açtığını da kadın cinayetlerinin artışıyla görüyoruz yani. Yani yasakçı zihniyetle, cezacı zihniyetle değil bunlar, böyle çözülmemeli yani... Ben hani okuyorum imkân buldukça ama hak verdim yani. Okuduklarımda gördüğüm şey bu. Mesela nafakanın ömür boyu olması, bir kadına bir adamın ömür boyu nafaka vermesi, evlense kadın gayrı resmi evleniyor ki nafakam eksilmesin. Bunlar haksızlık yani. Kadını koruyoruz derken erkeği ezen bir politikaya dönüştü bu yani. Dolayısıyla da kendini anlatamayan erkek şiddete yöneldi.” (Kadın, Dernek Koordinatörü) Bu bağlamda değerlendirildiğinde kendi geçmişinden beslenen, aynı zamanda şu anki aile yapısını ortaya koyan çalışmalar sonucunda politikalar ve nihayetinde mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilmesi gerektiği sıklıkla vurgulanmıştır. Bazı katılımcılar ise devletin mahrem alana ve bireylerin aile yaşantılarına müdahale etmemesi gerektiğini söylemiştir. Bir katılımcı “...siyasi aparatın bir uzantısısınız, bu çok ciddi aile politikasına zarar veriyor. Bütünlüklü bir politika geliştirememenin en önemli nedenlerinden birisi bu” (Erkek, Yönetici).

Bir başka STK yetkilisi ise devletin aile ile ilgili politikalarını ve eksiklerini şu şekilde değerlendirmektedir:

“Üretmeli ve güzel üretiyorlar. Hani şu an gündemi de takip ediyorum. Nafaka olayının son durumunu bilmiyorum ama hakikaten bence bir adam eşten ayrıldıktan sonra ömür boyu para ödemesine karşıyım. Bunun dışında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı iyi çalışıyor ama bakanlık sık sık değişiyor. Sık sık değiştiği için sistem de değişiyor. Sistem de kişiye göre olduğu için sıkıntılar doğuyor. Bir de ister istemez tekelleşme oluyor yani. Biz STK’ların da bu anlamda bir problemleri var.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Bir STK temsilcisi aileyi korumaya dair politikaların üretilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Evet. Politika ve kanunlar aileyi koruyucu ve kollayıcı çerçevede düzenlenmeli. Aileyi tehdit eden toplumsal cinsiyet eşitliği gibi içeriği muğlak ve yanlış mecralara çekilebilecek politikalara izin verilmemeli. Aile kurumunu destekleyici sosyal koruma mekanizmaları oluşturulmalı. Toplumun tüm kesimlerini kapsayıcı stratejiler üretilmeli ve aileyi korumaya yönelik stra-

tejiler uygulanırken hem politikaların hem de ilgili tüm tarafların etkin koordinasyonuna önem verilmeli.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Politika üretilmesini gerekli gören bir başka STK temsilcisi ise çocuklar ve medya ile ilgili tedbir alınmasının zorunluluğuna dem vurmaktadır:

“Tabii üretmeli mesela biraz evvel bahsettiğim okullardaki olay, devlet yapacak, medyaya bir şekilde devletin ulaşması lazım. Yani bunlar tamam, STK'lara çok rol düşüyor, hepimiz elimizden geldiği kadar uğraşmalıyız ama aile politikası Türkiye'nin politikası, geleceğimizi ortaya koyan bir olay.” (Kadın, Başkan)

Ancak mülakat yapılan STK'lar içinde diğerlerinin aksine devletin aileyle ilgili politika üretmemesi gerektiğini söyleyen bir katılımcı da olmuştur:

“Bence özel olarak karışmamalı, diğer kollardan desteklerse sağlık eğitim politikalarına ilave ederse aile bakanlığına ihtiyaç kalmaz. Kadına yönelik şiddete dair bir şey yapılmıyorsa bakanlığa da ihtiyaç yok. Eğitim oldukça önemli, sosyal ve vatandaşlık bilgileri eğitime dâhil edilse bu bilgilerin ailedeki eğitimi destekleyeceğine inanıyorum. Demem o ki, sadece adının olmasıymış gibi var olması gereksiz. Gerçekten o anlamda politika üretebiliyorsa aile bakanlığı olsun.” (Kadın, Eğitimci)

Devletin ürettiği söz konusu politikalarla aileye bir müdahalede bulunup bulunmamasını ise mülakat yapılan STK'lar farklı bakış açılarıyla ele almaktadırlar. Nitekim bunlardan biri devletin herhangi bir aşamada bir şekilde zaten aile ile irtibatlı olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Aile bizim mahremimiz ama bugün devletin zaten ailenin içine girdiğini görüyoruz. Bir sorun olduğu zaman, şiddet vakası olduğu zaman, sağlık sorunu olduğu zaman ya da işler yolunda gitmediği zaman ailenin kapısını çaldığı yer zaten devlet. Bu problemlere devlet cevap veriyorsa, bu problemlerin olmaması için de devlet politika üretmek zorunda. Devlet zaten buna müdahale etmediği zaman kendi iş yükünü arttırıyor. Daha fazla problemde kapısı çalınacaktır. Aile eğitim programlarının o anlamdaki kapsayıcılığı bunu karşılıyor. Problem olmadan ya da problem varsa da kendi problemini çözebilen konsept oluşturması. Zaten güçlü aile dediğimiz

aile, problemi olmayan aile değil ki; problemini çözebilen, bu mekanizmaya ulaşabilen, bu iradeyi gösterebilen aileleri oluşturmak istiyoruz. Ben dolaşısıyla ailenin bilgiye ulaşmasında, ailenin hizmete ulaşmasında devletin rolünün kolaylaştırıcı olması gerektiğini düşünüyorum. Zaten toplumu oluşturan yapılar aileler genellikle. Aileleri güçlendirirse devlet ve millet de güçlenecektir.” (Kadın, Başkan Yardımcısı)

Diğer bir bakış açısı ise kural olarak devletin bu alana karışmaması gerektiğini ancak istisnai durumlarda bu müdahalenin zorunlu olduğunu ifade etmektedir.

“Kesinlikle her konuda üretmeli. Bana göre devletin karışamayacağı, yani devletin sınırları bakımından düşünürsek, bireysel özgürlüklere kamuya açık olmadığı sürece tabii ki devletin asla karışma yetkisi yok. Fakat bir çocuğu ve aciz grupları, yani engelli ve yaşlıları direkt hedef alıyorsa, mesele yıllarca evlilik programlarına çok ciddi zihinsel engelleri olan insanlar çıkarılıp toplum güldürüldü yani onlara. En son artık Tayyip Bey el atana kadar kimse bir şey yapmadı yani. Kaldırım dedi, kaldırdılar. Dolayısıyla onları hedef alan, onları kahraman yapan içeriklerin hepsine müdahale etme hakkı var. Onları taciz eden, satan, üzerlerinden para kazanan, o zayıf grupla ilgili, çocuklar da bunların içinde, her türlü politika üretmeli; el koyma ve dönüştürme yetkisi olmalı.” (Erkek, Başkan)

STK temsilcileri aile adı altında bir bakanlığın bulunmasını da değerlendirmektedirler. Çıkan sonuçlar neticesinde bu isimde bir bakanlığın bulunması birçok STK tarafından olumlu karşılanırken bir STK temsilcisinin değerlendirmesi şu şekildedir:

“...Aile Bakanlığı'nın dağınık ve kafasının karışık olduğunu düşünüyoruz. Bakanlığın yapısının değişip çalışmayla birleşmesi kesinlikle anlamsız oldu. Zaten Aile Bakanlığı hantal bir bakanlıktı. Hantal, bürokratik. Hantal olarak kurulmuş. Aile Bakanlığı aileyle ya da halkla çok da bütünleşmiş, ihtiyaçlarını karşılayabilmiş bir bakanlık değil. Biz bir şekilde zaten bakanlarla görüşüyoruz. Bizim ilişkilerimiz var ama ilişkiler üzerinden yürümemesi gerektiğini düşünüyoruz. İcracı bir bakanlık olarak şekillenebildiğini ben görmüyorum. Aile Bakanlığı bizi kuruluşuyla mutlu eden ama onun dışında bakanlığımız da var hissiyatı oluşturmayan bir bakanlık.” (Kadın, Başkan Yardımcısı)

Özellikle muhafazakâr STK'ların devlet ile ilişkisi her ne kadar 1980'lerde bir karşı duruş şeklinde kendisini gösterse de aile STK'la-

rı bağlamında yapılan mülakatlardan da anlaşılacağı üzere STK'lar devletin karşısında kendilerini konumlandırmamaktadırlar. Her ne kadar STK'ların devlet ile hiçbir ilişkisinin olmaması gerektiği görüşünü benimseyen STK temsilcileri olsa da toplumsal sorunları aşabilmek için her bir derneğin devlet ile sistemli ve dengeli bir ilişkisinin olması gerekmektedir. Nitekim sivil toplum örgütlerinin devletle ortak çalışmalar yapmaları, ortak projeler gerçekleştirmeleri kaçınılmazdır. Devletin modern toplumlarda toplumsal yaşamın her yanına yayılmış olduğu gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda bu ilişkinin kaçınılmaz olduğu anlaşılır. Devlet, bazı ülkelerde sivil toplum kuruluşları için önemli bir finansman kaynağını oluşturmaktadır. Mesela birçok Avrupa ülkesinde devlet birçok projeyi sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Kamu kurumları projeler için finansman sağlamakta, sivil toplum kuruluşları da bu projeleri gerçekleştirmektedir. Yapılan mülakatlar neticesinden Türkiye'de aynı şekilde hibe, bağış gibi yollarla STK'lara fon sağlandığı görülmektedir.

STK'larda Kadın

Kadının içinde yer aldığı kuruluşlar otoriteyi ve kuralları çok kullanmamaktadırlar. Hiyerarşik bir yapıdan daha ziyade düz bir yapıya sahip olan sivil toplum kuruluşları, gönüllülük esasında çalışan üyeler arasında karşılıklı bağlantılara dayanma eğilimindedirler (Son & Lin 2006, 333). Kadınların STK'lara katılımının gönüllülük esaslı olması gerektiğini beyan eden bir kadın derneğinin çalışanının naklettikleri de bu görüşü destekler mahiyettedir:

"...Dolayısıyla burada bir sivil toplum kuruluşunda gönüllü faaliyet göstermenin bilincini belki de vermesi ve bu konuda teşvik edici bir atmosferin oluşturulması gerekiyor toplum içerisinde. Belki müfredata sokulmalı gönüllülük. O gönüllülük bilincini biraz vermek gerekiyor çünkü. Profesyonel hayata giriyorsunuz ve bir STK'da çalışmak çok çok zor oluyor. Ya da insanlar şöyle bir araya giriyor, bu hayatta bir şeyler yapmam lazım, artık çok boş hissediyorum kendimi deyip ondan sonra STK'ya sarılıyorlar." (Kadın, Uzman)

Kadın derneklerinin oluşum dinamikleri birbirlerinden farklılık göstermektedir. Hepsinin uzlaştıkları nokta kadın ve kadın haklarına dair çalışmalar yapmak olsa dahi faaliyetler noktasında ayrıştıkları gözlemlenmiştir. Bu derneklerden biri de kadınların bir araya gelip bir kadın derneği kurmalarını şu ifadelerle anlatmıştır:

“Farklı meslek gruplarından kadınlar özellikle yardım çalışmaları odağında bir araya gelmişler. Hatta onlar referanslarını anlatırken kırk komşuyu araştırmak ihtiyacı var mı, herhangi bir maddi sıkıntısı var mı diye yola çıkmışlar. Zamanla da diğer sivil toplum örgütleri kurulmuş. 1990'lara geldiğinde hem bunların sayısı artmış hem ürettikleri hizmetler çoğalmış, farklılaşmaya başlamış. O dönemde Dr. Gülsen Ataseven'in özellikle çok önemli bir rolü olduğunu görüyoruz. Her birimiz farklı işler yapsak da bir araya gelelim, sohbet edelim, hiçbir şey yapmıyorsak neler yaptığımızı anlatalım ve bağımızı koparmayalım gibi bir önerisi olmuş.” (Kadın, Başkan Yardımcısı)

STK çalışmalarında kadınların görevlerinin sınırlandırıldığı ve cinsiyet ayrımının bazı alanlarda gözle görülür bir hal aldığından da bahsedilmiştir:

“Onun dışında kadına dair meseleleri kadının bakış açısından çözüme gibi bir durum da söz konusu oluyor fakat karar alma mekanizmalarının içerisinde çok kadın yok. Dolayısıyla o noktalara ulaşabilmek anlamında bazen sıkıntılar yaşanabiliyor. Bu da politika anlamında zorlandığımız bir nokta oluyor. Onun dışında zaten kadının karşılaşmış olduğu birçok zorluk var bu alanda, hepsini yaşıyorsunuz.” (Kadın, Uzman)

Kadın çalışmalarında ve STK'larda ise daha çok kadınların bilfiil görev aldıkları, erkeklerin ise özellikle aile ile ilgili sivil toplum faaliyetlerine pek katılmadıkları ifade edilmiştir:

“Erkeklerimiz biraz kalifiye olsaydı bu durumda olmazdık. Şu anda hanımlar ve kızlarımız çok nitelikli, çok donanımlı. Erkeklerimiz maalesef. İnşallah dua niyetine geçer kızlarımızı geçsin diyeyim, hanımları geçsin. Ekonomik sebepleri bahane ettiklerini düşünüyoruz, sadece ekonomik sebep diyorlar başka bir sebep demiyorlar ama bence çok zor geliyor onlara. Maalesef erkek çalışması çok yürümüyor ama biz gene iyi direndik.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadın derneklerine erkekler bazı durumlarda temkinli yaklaşabilmekte, bu derneklerin faaliyetlerinin eşlerini olumsuz etkilemesinden endişe duymaktadırlar. Bundan ötürü bazı kadınların dernek faaliyetlerine katılımları kocaları tarafından zaman zaman olumlu karşılanmamaktadır. Görüşmelerde de buna dair şu bilgiler verilmiştir:

“...bazılarının eşleri [sorun] yapıyordu. Dernek çalışmasına gelince sanki hanımları feminist olacak gibi. Öyle birkaç tepkiyle de karşılaştık. Hâlbuki biz aile bağlarını güçlendirme, saygı, sevgi diye şey yapıyoruz ama bazı eşlerin endişeleri var.” (Kadın, Üye)

Bir başka örnekte ise kadınların derneklerde aldıkları eğitimlerin olumlu yansımalarının kocaları tarafından da paylaşıldığı ve zamanla eşlerinin eğitimlere katılmalarını destekledikleri ifade edilmiştir:

“... bazı eşler düşünürler ki hani hanımlar öğrendikçe ukala olurlar, bilmiş olurlar, gitmesinler [eğitime], gelmesinler. Ancak bize dönüşümleri aksine hiçbir zaman böyle olmadı. Devam etmesini istediler. [Kadınlar] kendilerini daha rahatlamış, kendilerini daha iyi ifade edebilen, ne istediğini bilen hanımlara dönüştü. Hani buna yüzde 100 bir başarı diyemeyiz tabi. Bunu kimse garantileyemez ama istatistik yaparsak yüz kişiden elli kişide biz bunu başarmışız diyebiliriz ve bunu çok büyük bir başarı olarak görüyoruz açıkçası.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Son yıllarda sıklıkla gündeme gelen kadına karşı şiddetle ilgili yorumlar da yapılmıştır. Dindar bir STK temsilcisi hem devlet hem de toplum nazarında bu konuda kat edilen yol hususunda şunları dile getirmiştir:

“Kadına şiddetle ilgili çok iyi yol alındı. Şimdi bunu medyada söylesek diğer kesim diyecek ki o zaman neden bu kadar çok kadın cinayeti var? O başka bir denklem. Keşke daha iyi olsa ama yani bir bilinç oluştu. Bunun [kadına şiddetin] çok kötü, çok çirkin bir şey olduğu [bilinci oluştu.]” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Son yıllarda kadın ve aile ile ilgili uygulamaların olumlu sonuçları da çalışmaya katılan birçok dernek yöneticisi tarafından ifade edilmiştir. Özellikle 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı aracılığıyla aileye dair birçok uygulama kurumsallaşmış, artan ve çeşitlenen sosyal politikalar sayesinde farklı gruplara ulaşılabilmiştir. Yönetim kurulu üyesi bir kadın katılımcı bu çerçevede kadınların kazanımlarını ve bunun aileye olumlu etkilerini aşağıdaki gibi dile getirmiştir:

“Tabii Bakanlığın projeleri ya da Aile Bakanlığı'nın projeleri devlet nezdinde önemli ve gün geçtikçe geliştiriyorlar. Kadın desteklemeleri, özellikle

çocuk paraları olsun, izin süreleri olsun; bunların çok değerli olduğunu düşünüyorum. Ve çalışma hayatında da bunu çok iyi gözlemleyebiliyorum. İnsanlar rahatlıkla çocuk yapmayı düşünüyorlar. Verilen süreler dolayısıyla. Aile bütünlüğü önemli bence.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Derneklerin yalnızca kadın eğitimiyle ilgilendiği ifade edilmiştir. Ancak aile yalnızca kadının eğitilmesi ile kurulacak veya düzenlenecek bir kurum değildir. Bu konuda erkeklerin eksikliklerini tamamlamak gerekir. Buna ilişkin olarak:

“Seri eğitimlerle anne yetiştirmeye çalışıyorlar ama hiç baba yok. Yani genelde kadın faaliyetleri bunlar. Yani STK’lar da genelde kadınlardan oluşuyor. Aileyle ilgili istifade edenler de hep kadımlar. Yani erkeklerle ilgili sorunun farkına varıp, bu sorun bizim en büyük yaramızdır deyip inisiyatif alıcı bir güç yok gördüğüm kadarıyla. Hele ki işte dediğim gibi 400’e yakın dernekten bahsediyoruz.” (Kadın, Koordinatör)

Eğitim ve kültür alanında birçok program gerçekleştiren bu kuruluşlar, Naples’in (1998) belirttiği gibi birer sosyal değişim ajansı gibi çalışmaktadırlar. Kadın üzerine faaliyet gösteren STK’lara baktığımızda genellikle kadınların bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik faaliyetler yaptıkları ve onları psikolojik olarak hayata hazırlamak için eğitimler verdikleri görülmektedir.

“Projenin genel amacı, sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı durumda olan, eğitim ve gelir seviyesi düşük kadınlara gıda/hizmet sektöründe iş bulmalarını kolaylaştırmak adına meslek kursları düzenlemek; bu kadınları ve aile bireylerini psikolojik destek hizmetleri ile güçlendirerek bilinçli ve daha sağlıklı düşünce yapısı kazanmalarına yardımcı olmak, sosyal geri kalmışlıkların önüne geçmek ve aile ekonomisine katkılarını artırmaktır.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadınlara yönelik programların düzenlenmesinde ve bu tür programlara öncelik verilmesinde kadınların talepleri ve STK’ların belirli konularda farkındalık oluşturmak istemeleri öne çıkmaktadır. Muhafazakâr bir STK yöneticisi tarafından bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“Aileye gençlik üzerinden ulaşabileceğimizi düşündüğümüz için kadın çalışmalarımız devam ediyor. Kadının farkındalığını artırmak adına yaptı-

ğımız çalışmalarımız var, onları kendi arasında kategorize ettik. Sadece Kur'an öğrenmek isteyen, ilmihal bilgisi almak isteyen hanımlar var. Kurulduğumuz günden beri onlar bilfiil devam ediyor, bu noktada vazgeçme olmadı. Bir de kendini geliştirmek isteyen her mânâda hanımlarımız var, onlarla ilgileniyoruz.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Her ne kadar kadınların farkındalığını artırmak, özellikle anneler için eğitim programları düzenlemek çalışmaya katılan hemen hemen tüm STK'ların önceliği gibi gözükse de yapılan çalışmaların genellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmak veya feminist amaçları gerçekleştirmek için yapılmadığı söylenebilir. Bir kısım muhafazakâr STK yöneticilerinin feminizm ile aralarına mesafe koydukları görülmüştür. Feminizm ile bağdaşan ve yalnızca kadın haklarını ön planda tutup aileyi değersizleştiren uygulamalar da eleştirilmiştir:

“Şimdi burada ben özellikle şunun üzerinde durulmasını istiyorum. Aile deyince hep kadın üzerinden gidiliyor. Kadınlarda maalesef feminist duygular hep ön plana çıkıyor. Yani bir feminizm çalışması gibi geliyor bana. Öyle olmamalı yani sağlıklı bir kadın algısı. Kendini küçük gören, zayıf gören, karşısındaki cinsle savaş haline dönüşen kadın değil paylaşımcı. Şöyle bir kural var, ben hep onu da söylerim. Eğer bir kral olmak istiyorsa kişi, eşini kral olarak görmek istiyorsa hanım, o eşe o krallık rütbesini vermeli davranışlarıyla. Aynı şekilde hanımlar için de söz konusu. Benim hanım fevkalade olsun, mükemmel olsun diyorsa o bey de o hanıma aynı tavrı gösterecek. Hiç kimse aşağıda bir adamın eşi olmak istemez herhalde değil mi? Herkes çok fazlasını istiyor ama kendine bakmıyor. Fazlasını istiyor ama fazlasını isterken onu yükseltecek davranışta bulunmuyor, öyle yükseltilemez.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadın ile ilgili çalışmalarda muhafazakâr ve seküler kesimin ideolojik ayrışmaları kadar önyargıların da kadına ve aileye dair iş birlikleri geliştirip ortak fikir üretmek için engeller oluşturduğunu muhafazakâr bir dernek temsilcisi şu şekilde ifade etmiştir:

“Özellikle de [kadın çalışmalarında] fikir üreten bir dernek işi yapmak isterken çok çabuk damgalanabileceğiniz, hemen yaftalanabileceğiniz ve birazcık da insanların sizin konuştuklarınıza mesafeli durduğunu hissettiğiniz bir alan oluyor. Bu seküler grup için de böyle fakat kendimize yakın gördüğümüz kişilerden de olabiliyor. Bizi daha farklı görüyorlar söylemler açısından. Biz aslında mesela eşitlik demiyoruz, adalet diyoruz. Yani fitratı

yok sayan bir bakış açımız yok. Bunu kendi camiamızdaki dernekler [de] kadınla alakalı yapılan çalışmalarını direkt kafa[ların]da o şekilde kodlamışlar. Siz kadına dair ne söylerseniz söyleyin hemen kafa oraya gidiyor. Ama hani farklı bir bakış açısı getirelim bu meseleye, beraber olalım dediğiniz zaman da birazcık geri planda kalıyorlar. Seküler camiadan da nasıl efendim olur, adalet denir mi, olmaz böyle şey gibi şeylerle karşılaşılıyor. Sadece... [bizim] değil, birçok kadın derneğinin karşılaşmış olduğu birtakım böyle fikirselle anlamda zorluklar oluyor.” (Kadın, Uzman)

Aile ve Kadın

Aileye odaklanan STK’ların en önemli faaliyet alanlarını anneler ve kadınlar oluşturmaktadır. Görüşülen bazı STK’lar ise kadın, anne ve aile ayrımı yapmadan farklı konularda kadınla alakalı çalışmalar yürütmektedirler. Çalışmaya katılan STK’ların yönetici ve mensuplarının büyük bir kısmının kadın olduğu da dikkate alındığında kadın ve annelerin ihtiyaçlarının STK faaliyetlerinin odağına oturması oldukça doğaldır.

Özellikle annelik rolüyle öne çıkan kadın imajı, eğitilmiş, kültürlü, kendini ailesine adanmış, gelecek nesilleri yetiştirmesi umulan, başka bir ifadeyle tüm bu zorlu işlerin üstesinden gelmesi beklenen bir kahramandır. Bu imajı ve ideal tipi farklı görüşlerden gelen birçok STK temsilcisi kadın vurgulamıştır:

“... Ailelerin mutlu olmaları toplumun güçlü olması demek. Onun için de olaya anneden başladık çünkü anne evin çatısıdır, direğidir, her şeyidir bençe. Ama şu anda bizim ülkemizde annelerin yeteri kadar sağlam temellerde yetiştirilmediği ya da annelerin biraz daha zayıf ve güçsüz olduğunu fark ettik. Onun için de kadın diye bir sempozyum düzenledik.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadına dair bu beklentiler, onu ailenin de başat aktörü konumuna getirmektedir. Bir STK temsilcisi Türk toplumunda ailenin en güçlü yönü olarak, Türk kadınının karakteristik özellikleri olduğunu aşağıdaki ifadelerde sunmuştur:

“Türk kadını, en özverili kadın tipolojisinden bir tanesidir. Biz de analizleri okuduk, araştırmalar yaptık ama Türk kadını kadar aileye bakış açısı değişik olan çok az insan var, topluluk var. Özverili olması zaten atasözümüzde de yok mu, yuvayı dişi kuş yapar diye. Tamamen kadının üzerinden yürü-

yor. Zaten kadının dinamiklerini vurduğunuz zaman Türk toplumunda aile kalmıyor. Yıkım kadından başlıyor aslında.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Sağlıklı nesillerin yetişmesi, sağlıklı ailelerin ve dolayısıyla sağlıklı anne ve babaların vazifesidir. Ancak geleneksel tutumlar dolayısıyla bu vazife genellikle annelik vasfı olan kadının omuzlarına yüklenmiştir. Dindar bir STK temsilcisi kadın, kadının ailedeki rolüne ve önemine dair şunları ifade etmiştir:

“... biliyorsunuz kadın annedir. Türkiye’nin yarısı kadın [onun] yarısı da doğuran kadın ve bu kadınlar yetiştiriyor nesilleri. Nesilleri yetiştiren anneler. Hani biz şimdi erkeklere bazı şeylerde kızıyoruz ya hiç kızmayalım. Biz annelere kızalım. Çünkü onları yetiştiren annelerdir. Onun için de bizim de daha güzel yetiştirmemiz lazım.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Ancak annenin aile kurumu üzerinde tartışılmaz bir etkisinin olması kadının tek başına aile kurumunu ayakta tutabilmesi için yeterli değildir. Babanın da bu çerçevede eşine destek olması şarttır. Annenin önemini vurgulayan bir önceki görüşten farklı olarak başka bir katılımcı şu ifadeleri kullanmıştır:

“Biz hep hanımlar üzerinden gidiyoruz o yetmiyor. Gerçi ben hep olaya şöyle diyorum, evin kadını çok önemli, anne çok önemli, annenin eğitimi çok önemli, anne ilk öğretmen ama tek başlarına zayıf kalır.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

İçinde bulunduğu topluluğun imkânları ve imkânsızlıkları, kadının hayatını ve fırsatlarını etkilemektedir. Dolayısıyla kadının sosyal hayatının önemli bir parçası olan aile bireylerini de kadının statüsünü ve imkânlarını anlayabilmek için çalışmalara dâhil etmek gerekir. Örneğin, engelli bir çocuğu olan annenin çalışma ihtimali kocası tarafından çalışması desteklenen veya kreşe erişim imkânları olan bir kadına göre çok daha düşüktür. Kadınlar kavramı üzerine odaklanmış bir derneğin temsilcisi; her ne kadar bu tür çalışmalar yapılıyor olsa da bu kavramı tek başına incelemenin doğru olmadığını, kadını kendi sosyal ortamında ve aile ile birlikte ele almak gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Kadını tek başına ele aldığımız zaman sahada çok etkin bir şekilde politikaların ortaya çıkamadığını gördük. Kadını tek başına ele aldığımız zaman sadece kadını güçlendiriyorsunuz, onun sorunlarına yönelik çözümler bulu-

yorsunuz ama bu kadının yaşadığı sorun bir şekilde aileyle de ilintili. Yani bunun içerisine siz çocuğu da katmazsanız, işte babayı da katmazsanız bu sefer mesela iş-yaşam dengesinde karşılaştığımız, çözüm üretmek istediğiniz sorunlara etkin ve kalıcı çözümler üretemiyorsunuz. Dolayısıyla bir şekilde aileyi de dâhil etmek gerekiyor. Yani çocuğu ilgilendiren bir problem mutlaka kadını da ilgilendiriyor. Kadını olduğu kadar babayı da ilgilendirmesi gerekiyor. Hatta ailedeki büyükleri de dâhil edebiliriz.” (Kadın, Uzman)

Aileyi ve toplumu esas alarak kadına ve ihtiyaçlarına yaklaşmak gerektiğini, sadece kadına odaklanmanın sorun oluşturabileceğini başka bir muhafazakâr STK mensubu şu şekilde ifade etmiştir:

“Aile ve kadını ayırmıyoruz. Çünkü kadın platformu gibi düşünmedik. Kadının kuruluşlarının oluşturduğu platform. Bunun içinde afetle ilgili çalışan da var. Dinî eğitim alanında faaliyet gösteren de var. Yardım faaliyeti yapan da var. Çocuk alanında çalışan da var. Genç alanında çalışan da var. Şimdi seküler kesimde kadın çalışması dediğiniz zaman kadın hakları ifade edilir. Kesin net bir tanımdır. Bizim alanda ise, bizim baktığımız yerdense kadın çalışmaları, ya da kadınların çalışmaları diye düzeltelim, toplumun her kesimine ulaşacak bir şekilde yapılmaya, gerçekleştirilmeye çalışılır.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Yukarıdaki ifadelere paralel olarak yalnızca kadının, çocuğun veya erkeğin haklarını korumaya yönelik tutumların aile yapısına zarar verebildiği de özellikle muhafazakâr katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Kadını aileden soyutlamamak gerektiği de ifade edilen hususlar arasındadır.

“Yani aileyi parçalayarak yaklaşan yaklaşım bana uygun gelmiyor. İşte kadının için yola çıkanlar, çocuk için yola çıkanlar, işte şimdi bir de erkekler için başladı. Erkeklerin haklarını korumaya çalışanlar da var. Yani bu parça parça ele alınacak bir şey değil. Aslında bir bütün... İnsan olarak yaklaşmak lazım temelde. Tabii aileyi güçlü kılacak dinamiklerde biraz daha Batı’dan gelen olgularla ele alınıyor. O da sıkıntı, bize o elbise uymuyor. Dolayısıyla da yani çıkarılan yasalar genelde aksülamel yapıyor. Yani işte boşanmalarda, şurada burada gördüğümüz, kadın cinayetlerinde gördüğümüz şey bu gibi geliyor bana. Yani bize uymayan çözümler ürettiğimizde problem var, bu dernekler aslında o bize uyan elbiseyi tarif edebilmeli. Orada eksiklik olduğunu düşünüyorum yani...” (Kadın, Koordinatör)

Kadın odaklı çalışmaların ve kadın derneklerinin sayıca fazla olması aileyi konu edinen bir STK temsilcisi tarafından eleştirilmiş-

tir. Kadın hakları üzerine yapılan çalışmaların ve sadece kadın üzerine bu gibi konulara odaklanmanın aileye zarar verdiğini düşünmektedir:

“STK olarak bakıldığında sadece aile odaklı kim var? Yani çok kadın odaklı gidiyorlar sanki. Aile sadece kadın hakları gibi algılanıyor. Hâlbuki bizim ailede güçlendirmek istediğimiz şey kadın hakları değildir, yani ya da kadının yüceltilmesi değildir.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Diğer bir görüşe göre ise aile, bazı yönleriyle de kadının güçlenmesine mâni olabilmektedir. Ailenin bütünlüğünü korumak adına göze alınan birçok şey kadının modern anlamdaki özgürlüğüne zarar verebilmektedir. Şimdiye kadar müreffeh bir toplumun yapı taşı olan ailenin, klasik ifadesiyle insanların huzurlu yaşayabilecekleri bir “sığınak” olduğu düşünülürse, 21. yüzyılda ailenin bir zorunluluk olup olmadığı da tartışma konusu olacaktır. Aile, kadına kaliteli bir yaşam imkânı sunmadığı takdirde aile kurmanın mânâsının ne olacağını düşünmeye davet eden muhafazakâr bir STK temsilcisinin şu sözleri düşündürücüdür:

“Feminist kadınlar için aile belki birinci derecede önemli değil. Biz biraz aileyi fazla önemsiyoruz belki... Daha doğrusu çok fazla anlam yüklüyoruz üzerine. Bütün bunların her birinin ayrı birer sorun olduğunu düşünüyorum. Aile önemli, önemli olduğu [konusunda] hemfikiriz. Herkes bunu söylüyor ama hangi aile? Nasıl bir aile, ne yaparsak önemli olur? Mesela [ailenin bütünlüğü konusu], kadın ve aileyi karşı karşıya getirilebiliyor. Kadının güçlenmesini aileye bir risk olarak görebiliyoruz.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Aile kurumu, her koşulda birliğini sağlamalı mıdır? Aile bazı yönleriyle geçimsizliği de beraberinde getirebilir. Ailenin kurulması kadar dağılması da olağandır. Aileye gereğinden fazla anlam yüklemek ve yaşanan sorunları göz ardı etmek bilhassa kadına büyük zararlar verebilmektedir. Bu durumu görüşülen STK üyelerinden biri şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu aile niye önemli; orada çocuğu korumuyorsa, kadını korumuyorsa, bir huzur yoksa orada, iyi bir üretim gerçekleşmiyorsa... Maddi anlamda söylemiyorum; sevgi anlamında, güven anlamında... O zaman o aile gene bir aile modeli olarak korunması gerek midir, aile midir? Bunları da konuşmak

lazım. Aileyi bir arada tutmak demek sadece kadın ve erkeğin, çocukların zorunlu olarak yaşadığı bir mekân olmaktan çıkması lazım. Biraz biz aileyi koruyalım da bütün sorunları görmezden gelelim mantığına büründürüyoruz bir yerden sonra işi. Ben bunların her birinin kendi içinde sorunlu olduğunu düşünüyorum.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Aile, çeşitli roller çerçevesinde birbirine etki eden insanlardan meydana gelmiştir ve üyelerinin yaşamdan duydukları tatmini arttırmada en önemli kurumdur. Ailenin bir kurum olarak yürüttüğü faaliyetler aile bireyleri arasında roller şeklinde dağıtılmıştır (T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı 2002: 17). Ailedeki temel sosyal ve ekonomik konularda karar verme ve sorumluluk dağılım biçimi, aile bireylerinin, özellikle de kadının ve erkeğin üstlendiği roller ile yakından ilgilidir. Ancak aile denilince sıklıkla akla gelen çekirdek aile formu ve bu kurumu oluşturan bireylerin farklılaşan rollerinin ötesindeki farklı aile tipleri bazı katılımcılar tarafından ortaya konulmaktadır. “Yani her halükârda bir aileyi bir karı koca veya çocuktan oluşan bir aile illa bir aile olmak zorunda değil, belki anne çocuk bir aile olacak onları da görmek lazım.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi).

Çoğu zaman kadınların işgücüne katılımı olumlu bir gelişme olarak değerlendirilirken, genellikle ekonomik olarak özgürleşmelerini de beraberinde getirmektedir. Ancak kadının çalışması her zaman bu sonucu doğurmamıştır. Aile içindeki sorumluluklarını ve iş yaşamındaki rollerini aynı ölçüde yerine getirme zorunluluğu, çalışan kadın açısından bir özgürleşme kadar onu baskılayan yıpratıcı bir süreç olabilmektedir (Adak 2007). Ailedeki bu geleneksel nitelikler yüzünden bilhassa kadının zarar gördüğü düşünülmektedir. Bir dernek yöneticisi bu durumu şu şekilde gözler önüne sermiştir:

“Bizim ailelerimizin en büyük sorunu ailenin bütün yükünün kadının üstüne yüklenmesi ve babaya para kazanmanın dışında hiçbir sorumluluk atfedilmemesi. Eğer baba para da kazanmıyorsa ıskartaya çıkıyor Bauman’ın dediği gibi. Para kazanmayan erkek hiçbir işe yaramıyor, çünkü ona tanımlanmış tek görev para kazanması. Çocuğun ahlaki eğitimi, çocuğun okul başarısı, ailenin diğer bireyleriyle iletişim kurması vesaire gibi şeyler daha çok kadın üzerinden yürüyor Türk toplumunda. Öyle olduğu için de boşanma vs. olduğunda çocuğu, -aslında İslam hukukuna göre babayadır ama- hemen anneye veriyoruz. İslam hukukunda bu çok eşlilik, kadın erkek eşitliğinde erkeğin üstün olması vs. meselelerde erkekler çok aktif bilgiye sahip ama evdeki sorumluluklar mesele olduğunda hiç o geleneksel bilgiyi takmıyorlar. Yani ben baba eksik diye düşünüyorum ailede.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadının ücretli bir işte tüm gün çalışması cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümüne dayanan aile formundan farklı bir aile yapısını gösterir (Arpacı & Ersoy 2007). Kadın ve erkeğin istihdama katıldığı bu yeni aile formunda evde de hakkaniyetli bir iş bölümü, ailenin bekası açısından önemlidir. Kadının geleneksel olarak üstlendiği rollerin ebeveynler arasında adaletli bir şekilde bölüştürülebilmesi sıklıkla tartışılmaktadır. Muhafazakâr bir STK temsilcisi bu değişimin zihniyet bazında da olması gerektiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Bir zihniyet dönüşümünün gerçekleşmesi gerekiyor. Kadın aile kurduktan sonra, çocuğu olduktan sonra bu iki şey arasında, işiyle yaşamı arasındaki o dengeyi sağlamadığı zaman ciddi çatışmalara dönüşebiliyor ailede. Ve sonunda istenmeyen yerlere gidebiliyor, bu bir sıkıntı.” (Kadın, Uzman)

Çocuk bakımının her iki ebeveynin de sorumluluğunda olduğu toplumsal olarak kabul edilen ülkelerde anne ve baba çocuk bakımında birlikte görev alırken, geleneksel ilişkilerin kısmen de olsa devam ettiği toplumlarda bu görev babadan ziyade anneye verilmektedir (Adak 2007). Bu çerçevede dindar bir STK yöneticisi kadın iş hayatına atılsa da ev hanımı olsa da ailede paylaşılması gereken görevleri tek başına üstlenmemesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Benim çocuklar küçükken sınıf toplantısı olurdu. Gelmezdi veliler. Babalar hiç gelmez. Israrla birkaç babayı getirirdik. Bütün toplantılarda anneler olur, iki üç tane baba olurdu. Babaları dahil edemiyorsun buna. Mesela bazı annelerin işi çok yoğun, kendilerini baba yerine koyuyorlar. Yani erkeğin işini de yapıyorlar. Ama baba da bir yerden tutmalı. Çocuk babayla da bazı işleri yapmalı. Erkeklerimizde de var bu hata, gelmiyorlar. Babanın eğitimini veya babanın işini anne yapmasın. Erkek çocuğuna da kızlara da baba lazımdır. Beraber vakit geçirmek lazım babalarla.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadından evde duygularını yumuşak ve ikinci planda yaşaması beklenirken iş ortamında aklını işine vermesi istenmektedir (Hochschild & Machung 2012). Sonuçta kadın tüm bu çelişki ve çatışmaların yarattığı iş-aile gerilimini yaşamaktadır. İş-aile çatışması olarak adlandırılan bu durum Greenhaus ve Beutell tarafından bir role katılımın diğer bir role katılımından dolayı daha güç yapılı hale gelmesi olarak tanımlanmıştır (Adak 2007). Bu duygusal çatışmalar bir katılımcı tarafından şöyle açıklanmıştır:

“Bir kere çalışan anneyi görüyoruz. Çalışan anne anket araştırmalarına baktığımızda, annelerin yüzde yetmiş beşi, çocuğunu evde bırakmaktan, bakıcıya bırakmaktan, hep vicdan azabı içerisinde. Bütün sorulara gelen cevaplarda yüzde ellinin üzerinde böyle. Baktığında yani bu anne vicdan azabıyla yaşıyor. Ne kadar verimli olabilir. Çocuğuna etki ettiğini, çocuğunu büyüttüğünü düşünmüyorlar mesela. Bakıcının ahlakını aldığını düşünüyorlar.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Günümüzde pek çok aile, yaşam standardını belirli bir düzeyde koruyabilmek için kadının gelir getiren bir işte çalışmasına bağımlı hale gelmiştir (Arpacı & Ersoy 2007). Çalışmak zorunda olan kadınlar işi ve ailesi arasında sıkışıp kalabilmektedir. Düzenli ve mutlu bir aile yaşamının sürdürülmesinde önemli rol oynayan ev işlerinin gerçekleştirilmesinde de temel sorumluluk kadına ait olmakta ve kadınların çoğunluğu ev işlerine bağımlı olmaktadır. Dolayısıyla, kadın ev dışında para getiren bir işte çalışsa da diğer mesleği olan ev kadınlığını sürdürmektedir (Terzioğlu 1988). Sosyal ve ekonomik olarak üstlendiği tüm görevleri dilediği gibi yerine getiremeyen kadınlar psikolojik ve fiziksel olarak yıpranmaktadır:

“Şöyle mesela, ekonomik sıkıntıların aileye çok olumsuz etkisi olduğunu görüyoruz. Bu olumsuz etki kadını da çalışmaya itiyor, mecbur bırakıyor. Kadının çalışmaya mecbur olması hem işte hem evde çalışması ve çocuğunu da dert eden taraf olması, yani oradaki paylaşmanın da gerçekçi bir paylaşım olmaması sorumluluklar açısından kadını çok yıpratıyor, sinirleri daha gergin hale getiriyor. Yani kadın çalışacaksa orada ortak bir yük paylaşımına gidebilmeli. Aile içerisinde o çok gerçekleşmiyor maalesef.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Geleneksel sistemde aile, içerisine girdiği toplumsal çevrenin ve alınan eğitimin etkisiyle kız ve erkek çocuklar cinsiyetlerine uygun roller kazanmakta ve toplumsal cinsiyet kimliğini edinmektedirler. Böylece kadınlar için ev ile ilgili işleri yürütme ve çocuk bakımı gibi işler öne çıkarken, erkekler için iş rolleri aile rollerinden daha önemli hale gelmektedir (Powell & Greenhause 2010:1012). Kadının iş hayatına girmesiyle değişen rolleri bir kenara koyarsak ailelerin temel problemlerinin bu rollere uyulmadığı zaman ortaya çıktığı ifade edilmiştir:

“Türk toplumunda aileyi güçlü kılan bir hiyerarşi var. Türk toplumundaki o hiyerarşi, yani evde bir otoritenin olması, annenin konumu, çocukların konumu, aslında bir aile içi disiplini sağlar. O disiplin de ailenin dağılmasını engelleyen bir şeydir. Türk toplumunda en iyi şeyin bu olduğunu düşünüyorum. Tabii bunun temelinde de manevi dinamikler var. Türk toplumundaki ailenin manevi dinamiklerde de kimsenin kimseden üstün olmadığı ama vazife ve yetkilerin var olduğu kabulüdür. O kabulü getirir o manevi dinamikler. Şimdi Türk ailesinde kadın, kadın olarak değerlidir, baba da evin direğidir. Yani hani o inanışlara tekrar kavuşmamız lazım. Şu anda maalesef çok ciddi bir rol kargaşası var. Dolayısıyla da işte ortaya çıkan boşanma malûm. Çok ciddi. Rol kargaşası derken bazen evi yöneten küçük bir çocuk olabiliyor, bazen kadın hem evin erkeği hem kadını hem annesi hem babası gibi davranabiliyor. Erkekler bir bakıyorsunuz evde yok gibi. Dolayısıyla bunlar oradaki hiyerarşik yapıyı bozuyor. Bence en önemli şey hiyerarşik yapı yani.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Ailede erkeğin rolü yalnızca para kazanmak olunca da birtakım sorunlar oluşmaktadır. Bu algı yüzünden kadınlar aile için daha fazla görev üstlenmişlerdir. Burada erkeklerin görevlerini eksik yapmalarından ötürü bir eleştiri yapılmıştır:

“Maalesef bizim insanlarımız kitaptan uzak olduğu gibi seminer ve eğitimlerden de çok uzak. Özellikle erkeklerimiz hiç katılmıyor. Kadınların yine iyi kötü tamir edici yönü var, bir şeyler öğrenmeyi seviyorlar ama erkekler para kazanma dışında bir rolü olduğunu unuttular. Bu da en büyük acı işte. Toplumu idare eden, hani idare eden derken, meclise baktığımızda yüzde yetmiş erkek, bu erkeklerin çok daha donanımlı olması lazım yani aileyle ilgili düşünür hale gelmeleri lazım.” (Kadın, Koordinatör)

Cinsiyetlere atfedilen anlamlar, kadın üzerinde baskıya sebep olmaktadır. Erkek ve kadının aynı görevlere sahip olmayışı beraberinde aynı haklara sahip olmayışını da getirmiştir. Ancak bu durum bazı STK idarecilerince erkeğe sınırsız hak tanınması olarak yorumlanmıştır. Erkeğin Türk toplumundaki yeri dolayısıyla bu nevi düşüncelerin zuhur etmesi bir bakıma normaldir. Ancak kadının erkekle eşit görevler talep etmesi erkeğin ailedeki görevlerini üstlendiği anlamına gelmemiştir. Bu sebeple aile içi görev dağılımının bozulmuş olmasının suçu, erkeklerin ve babaların üzerine atılmıştır. Bu pencereden bakıldığında zorba, despot, gaddar bir aile reisi imajıyla erkeklerin tasvir edildiği görülebilmektedir.

“Erkeğin güçlü olmasının kadın üzerindeki her türlü şeyi yapabilme gücüne ya da çocuk üzerindeki her türlü [şeyi] yapabilme hakkı ve yetkisinin ona verilmiş olmasıyla da bağdaştırıldıklarını düşünüyorum. ... Bir de böyle bir üstünlük tarafı var. Yani aileyi bence zedeleyen şeyler. Çünkü artık geçmişteki toplumda yaşamadığımız için bugünkü toplumda kadın başka bir bilinçle bakıyor hayata. Erkek bu bilinçten uzak kaldıkça aradaki mesafe açılıyor ve erkek şöyle düşünmeye başlıyor: Dün öyleydi bugün ne değişti? Eşim aynı eş, ne değişti? Ama kadın artık itiraz ediyor çünkü kadın başka bir bilinçte. Artık ben de seninle eşit yerden hayata bakmak istiyorum diyor. Beni eşitin olarak kabul et! ... Eşit olmak, eşitle ilişki kurmak istiyor.”
(Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Kadınların iş hayatına atılmalarının bir sonucu olarak aile görevlerinin değiştiği ifade edilebilir. Bu rol ve görev değişikliği çocuk bakımında annenin omuzlarına gereğinden fazla sorumluluk yüklemiştir. Bundan kaynaklanan aile içi sorunlar yaşanmaktadır. Çocukların eğitiminde ilk akla gelenin anne olmasının aile içi görev dağılımını olumsuz yönde etkilediği düşünülmüştür. STK’ların düzenlediği eğitimlerde de çocuk eğitimi için kadınlar, annelik görevini layıkıyla ifa edebilmek için eğitimlere katılım sağlamakta iken babalar bu tür eğitimlere katılma oranlarıyla annelerin yükünü hafifletmedikleri algısı oluşturmuşlardır. Ancak her kadının iş hayatında olmadığı ancak çoğu erkeğin bilfiil ve tam zamanlı çalıştığı düşünülürse bu nevi eğitimlere katılma oranının erkeklerde az olmasının sebebi açıklık kazanacaktır.

“Öncelikle bu tür eğitimlere babaların dâhil olmaması büyük bir problem. Saatlerin uygun olmaması bir faktör olabilir evet ama çoğunluk bu işin sadece annenin yükümlülüğünde olduğunu düşünüyor. Türkiye genelinde çocuk eğitimi dediğimiz zaman annenin eğitimi akla geliyor. İçinde bulunduğumuz yüzyılda babanın kesinlikle dahil olması gereken bir süreç var. Tek ebeveynli çocuklar var maalesef, baba var ama tek başına annenin büyüttüğü çocuklarla karşı karşıyayız. Bazen anne de olamıyor, annenin çalışma hayatına katılmasıyla ebeveysiz çocuklar karşımıza çıkıyor. Dolayısıyla bizim istediğimiz şey babaların sayısını artırmak.” (Kadın, Direktör)

Geleneksel olarak, işler ve sorumluluklar ailede cinsiyet gözetilerek paylaşılmaktadır. Geleneksel aile çerçevesinde erkekler tamir, bahçe bakımı gibi işleri yaparlarken; kadınlar kendilerine verilen yemek pişirme, bulaşık yıkama ve ev temizliği gibi işleri yapmaktadırlar (Şafak, Çopur& Özkan 2006). Bu geleneksel tutum kadın-

ların iş hayatına atılması ile değişime uğramıştır. Bu değişimden en çok etkilenenlerden birisi de ev hanımları olmuştur. Çalışan kadınların sahip oldukları olanaklar ve toplum nezdindeki itibarı dolayısıyla ev hanımları geleneksel rollerini sorgulama yoluna gitmişlerdir. Ailede üstlendikleri görevlerin değersiz addedilmesi de onları dışarıda çalışmaya yönlendirmiş olabilir. Ev hanımlarının yaptıkları işlerin işten sayılmamasına ve değersiz görüldüklerine yönelik şu ibareler nakledilmiştir:

“...Ev hanımları önemli bir kitle, ev kadınlarının kıymeti bilinmiyor. Ne [ev hanımları] kendilerinin önemini biliyor ne de çevresi yaptığı işi takdir ediyor. Bizim hareket noktamız bu oldu. Ev kadınları bilinçlensin istiyoruz, sadece ev işleri konusunda değil toplumsal konularda çözüm üretecek şekilde güçlendirmek. ... Ev hanımları yani aslında çok iş yapıyorlar ama ev işi yapıyorlar, onun farkında değil takdir görmüyor. Mesela kocası geliyor sabahtan beri ne yaptın [diyor.] Hâlbuki o sabahtan beri uğraşiyor. ... Mesela evi birine temizletebilir ama evin işini kendisi yapıyor, çocuğunu bakıcıya baktırtabilir ama kendisi çocuğa bakıyor, yemek yapıyor yemeği hazır almanız sağlıksız. Hem bu yönü var hem de takdir edilmeme var. Çalışanlar [kadınlar ise] bazen evini ihmal edebiliyor. Biz bu arada kadınların adaletli bir yerde durmasını istiyoruz.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Ev kadınlarının üretkenliklerini artırarak sosyal hayattaki konumlarının daha anlaşılabilir ve değerli hale getirilebileceği kanaati vardır:

“Mesela okullarda çocuklara soruyoruz diyorlar. Anneniz ne iş yapıyor diye. [Annesi ev hanımı olan çocuk] benim annem bir şey yapmıyor [diyor.] [Annesi dışarıda çalışan çocuklar] şurada burada çalışıyor [diyor.] Hayır, annesi de evde çalışıyor evde emekçi, yani ev hanımlığı yapıyor. Çocukta da o güven yok, annede de o güven yok. [Ev hanımlarına da] ne yapıyorsun denildiğinde ben bir şey yapmıyorum [diyor] ve çalışan hanımlara hayran. Hâlbuki evde de üretilebilir. Bir de çevremizde gördüğümüz fakir hanımlar var el işleri yapıp satıyorlar. [Bu da] üretmektir. Çok tembeller, [ev hanımları] bir şey üretmiyor. Halbuki yapabileceği şeyler var. Bazısı çok çocuklu. Herkesin yapabileceği şeyler var. O hanımlara farkındalık kazandırmak istiyoruz. Bir de anne eğitildiği zaman toplumu eğitmiş oluyorsunuz, biz de toplumu eğitiyoruz. Çıkış noktamız bu. Ev kadını önemli.” (Kadın, Yönetici)

Ev hanımlığı değersiz görüldüğü için genç kadınların evliliğe pek sıcak bakmadıkları bir katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bir de günümüzde evlenmiyor genç kızlar. Yüksek lisans bitsin de bitmeden [olmaz deniliyor]. O zaman da gecikiliyor yani. ... Ama biz aileyi önemsediyimiz için diyoruz ki çok gecikmesin yani gençler ev kadınlığını önemsesinler yani evlenip de ev kadını olmak onlara sıkıntı gelmesin.” (Kadın, Yönetici)

Ev hanımlığının toplumda küçümsenmesi, kadını aile kurmaktan uzaklaştırmaktadır. Ev hanımlığı bir vasıfsızlık değildir. Buna ilişkin şunlar söylenmiştir:

“Kadın bugün ev hanımı olmaktan hoşlanmıyor, ben ev hanımıym demekten utanıyor. Vasıfsızlık olarak değerlendiriyor veya çocuk sayısının artmış olmasından üzüntü duyuyor. Ben üç çocuğum var demeye utanmıyorum aslında keşke daha çok çocuğum olsaydı diyorum. Ev hanımı olmaktan utanmıyorum. Tam bir ev hanımı mıyım? O statüde de değilim aslında ama yine de kendime ev hanımıym diyorum. Bunu niye diyoruz? İnsanlara bir özgüven gelsin, ev hanımıysa ev hanımıym [diyebilsin.] Ev hanımı çok utanılacak [bir şey] değil hatta hiç utanılacak bir şey olduğunu düşünmüyorum. Kimse düşünmüyor ama bu toplumsal baskı ve hedefsizlik insanları savurdu, aileleri savurdu. Çok çabuk deformasyona uğradık birçok noktada.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Ev hanımlarını bilinçlendirerek anne-çocuk arasındaki kuşak farkından kaynaklanan eğitim ve kültür alanındaki eksikliklerinin giderilebileceği ifade edilmiştir:

“Hanımlar eğitilmeli ki evinde de olsa çalışsa da bazı şeylerin farkında olabilsin. Bir de bazen çalışma yaptığımız yerler oluyor. Mesela o çalışma yaptığımız yerlerde de gelmişler aileler İstanbul’un bir semtine. Anneler köyden geldiği gibi kalmış. Ama çocuklar okumuş, ilerlemiş. Bu sefer annelerini beğenmiyorlar. Anne de hâlâ köydeki gibi yaşamaya devam ediyor. Anneleri eğiterek bilinçlenmelerini istiyoruz.” (Kadın, Yönetici)

Ailede Baba

Psikolog Nuttin babaların çocuklar üzerindeki etkisi için şöyle der: “Baba ile çocuklar, özellikle de yetişkin oğullar arasındaki sempati ilişkileri ileride insanın, sosyal ve moral davranışlarına hükmeden, kişiliğin gelişmesi bakımından son derece önemlidir” (Çiftçi 1991). Babanın ailedeki rolünün önemine dikkat çeken bir STK yetkilisi kadın, aileye yönelik yaptıkları çalışmalarda kadını tek başına ele aldıklarında etkin ve kalıcı çözümler üretemediklerini dile getirmiştir. Dolayısıyla da aileyi ilgilendiren tüm konularda babayı da

sürece dâhil etmenin önemli olduğunu vurgulamışlardır. STK yetkilisi kadın, aile ve kadın üzerine yaptıkları çalışmalarda en büyük sıkıntının, baba eksikliği olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Ailelerde baba yok. Bizim ailelerimizin en büyük sorunu ailenin bütün yükünün kadının üstüne yüklenmesi ve babaya para kazanmanın dışında hiçbir sorumluluk atfedilmemesi. Eğer baba para da kazanmıyorsa ıskartaya çıkıyor Bauman’ın dediği gibi. Para kazanmayan erkek hiçbir işe yaramıyor, çünkü ona tanımlanmış tek görev para kazanması. Çocuğun ahlaki eğitimi, çocuğun okul başarısı, ailenin diğer bireyleriyle ilişki kurma, iletişim kurma vesaire gibi şeyler daha çok kadın üzerinden yürüyor Türk toplumunda.” (Kadın, Yönetici)

Bu eksik baba figürünün muhafazakâr ailelerde de sıkça rastlanan bir durum olduğunu muhafazakâr bir derneğin yöneticisi kadın ise şu çarpıcı cümlelerle dile getirmiştir:

“...ama pratikte en fazla evde babanın olmayışı sorun diye düşünüyorum. Mesela işte bu bizim bir şey grubu vardı zamanında entelektüel erkekler grubu, bunlar her akşam kahvede bir yerde toplanıyorlar. Sorsanız kahve ama bunlar aynı zamanda entelektüel şey de yapıyorlar, oyun da oynuyorlar, onlar için hoş bir ortam. Bunların eşlerinin hepsi antidepresan kullanıyordu, çocukları babalarını görmeden büyüdüler. Bunların hepsi bugün herkesin bildiği isimler, bunlar dindar camiadan ve bu insanlar nasıl, ne yapılacağını topluma söyleyen kanaat önderi olarak geçen isimler ama ülkeyi kurtaracakım derken kendi ailesini kaybediyor.” (Kadın, Yönetici)

Eğitim üzerine odaklanan bir STK yetkilisi ile yapılan görüşmede ise aile çalışmalarının sadece anne ve çocuk üzerine olmayıp babalık eğitimine de yer verdiklerini dile getirmiştir. Anneye ve çocuğa karşı olan baba tutumunda bölgesel farklılıkların da olduğunu dile getiren erkek yetkili, “Acıbadem gibi elit ve biraz kalburüstü yerlerde anneye olan katkıya ve çocuğa önem verilirken, Anadolu gibi biraz daha ataerkil toplumlarda babanın bakışı değişiyor” demiştir. Bu görüşü uzman psikolog Kuzucu ise Russell’ın şu sözleriyle desteklemektedir: Babanın eğitimi arttıkça, daha demokratik ve esnek bir cinsiyet rolüne sahip olan baba, çocuk gelişimi konusunda daha çok rol alır (Kuzucu 2011).

Erkek bir yetkili, geleneksel erkek ve babalık yaklaşımlarını değiştirip babaların çocuk gelişiminde daha aktif rol alabilmeleri için eğitimler düzenlediklerini söylemiş ve bunu şöyle açıklamıştır:

“Nüfus hızla geleneksel birleşik aileden, modern çekirdek aileye dönüşüyor ama kafa değişmiyor. Babalar hâlâ çocuğun yönlendirilmesinde kendilerini sorumlu görmüyor, böylece sorumluluk diğer tarafa yığılıyor.” (Erkek, Yönetici)

Seküler bir STK temsilcisi de babalık rollerine ilişkin yukarıdaki görüşlere benzer bir tutum takınmıştır. Yetkili, aile üzerine yaptıkları çalışmalarda erkeklere ulaşmanın zor olduğunu, genellikle çalışıyor oldukları için eğitimlere katılım ve süreklilik sağlamada sorunlar yaşadıklarını dile getirmiştir.

Muhafazakâr bir STK yöneticisi ise, bazı STK’lardan farklı olarak, ailede baba figürünün hâlâ bir araya getirici ve otorite sağlayıcı olduğunu, bunun da aile yapısını olumlu yönde etkilediğini dile getirmiştir. Bununla birlikte, aile konusunda STK’ların nasıl bir yol izlemesi gerektiğini ise şöyle cevaplandırmıştır:

“...aile bir bütün olarak ele alıp... Yani biz baştan beri şunu düşünüyoruz, sadece annenin ya da sadece babanın eğitilmesi doğru bir yöntem değil. İkisi birlikte eğitilmeli. Hatta ikisi aynı seminerde bir arada oturtulup dinletilmeli. En verimli şeklin bu olduğunu düşünüyoruz ki tutarlılık olsun. Karşılıklı konuşabilsinler, tartışabilsinler, hani bir sonuç çıkabilsin. Biz STK’lar ya anneleri eğitiyoruz ya çocukları eğitiyoruz; ama babalarla ilgili çok az şey var demin de dediğim gibi. Ama bu bir bütün yani...” (Kadın, Yönetici)

Bu yönetici İstanbul Sözleşmesi ile kadının beyanının esas alınması meselesinde erkeğin ötekileştirildiğini ve bunun yerinde bir uygulama olmayıp toplumun baba algısının değişimini şu cümleler ile vurgulamıştır:

“...devlet şu anda İstanbul Sözleşmesi ile daha çok kadını ön plana çıkardı. Kadını ben şiddetten koruyorum, aileyi koruyorum, çocuğu koruyorum diye, erkeği böyle öteledi, çirkin gösterdi. Hani burada bizim baba algımızla da bir oynama var. Hani bu politikalarla vazgeçip aileyi bütünsel olarak ve değerlerimizle düşünmeli...”

Bir diğer muhafazakâr STK temsilcisi kadın, yapılan eğitimlere babaların katılım oranının düşük olduğundan, başka faktörler olması ile birlikte babaların bunu bir ihtiyaç olarak görmediğini söylemiştir. Buna ek olarak STK’ların yaptıkları aile çalışmalarını yeterli buluyor musunuz sorusunu ise şöyle cevaplamışlardır: “Türkiye’de

ana baba okulu yok değil; ancak daha çok belli bir kesimin yürüttüğü, içinde din eğitiminin olmadığı çalışmalardı. Dini esas alan kuruluşlarda da eğitimin gelişim boyutu ihmal ediliyordu.”

Başka bir muhafazakâr STK temsilcisi ise yaptıkları çalışmalarda cinsiyet sınırlaması yapmadıkları halde daha çok kadınlara ulaşabildiklerini dile getirmiş, erkeklerin STK'larda çokça yer almamasını bir süreç içinde şu şekilde değerlendirmiştir:

“Erkekler, yani hani şu an belli bir görüş iktidarda ya, bizim mahalle diyoruz, kendi şahsi olarak öyle diyoruz hani, objektif bir tanımlama değil ama o bizim mahallede fikir üreten, o bizim mahalleyi şekillendiren aslında geçmiş STK ve vakıflardı. Bizim güçlü bir İslamî gelenek, vakıf geleneğinden geldiği için. Ve bunların erkekleri aslında zaten siyasete geçmişler. Dolayısıyla 2012-13'lere geldiğimizde çok zayıf bir STK temsiliyet kadrosu kaldı. Aslında o doğal bir adımdı. Ben bunu değerlendirebilecek yaştayım. Çünkü bu zihniyet, yani hükümeti oluşturan zihniyetin alt yapısı, beraber yola çıktığı insanlar, tabii ki onlarla devam edecek yani. Onlar fikir üretimi yapmış çünkü. Onlar sahada çalışmış, tabii ki onlara diyecek ki gel sen vekil, gel sen şu ol, gel benim bürokratım ol diyecek yani. Aslında bu doğal bir süreçti; fakat döndüğünde, arkaya baktığında herkes 'Aa bu işte şu STK'dan geçmiş, bu STK'dan vekil olmuş, aa o kimdi ki...' işte derken böyle insanlar için STK'lar dediğiniz gibi bir adım haline geldi.” (Kadın, Yönetici)

Başka bir muhafazakâr dernek yöneticisi ile yapılan mülakatta da benzer problemler vurgulanmış, babalar da dâhil olmak üzere aile fertleri arasında ciddi bir iletişimsizliğin olduğu ve bunun da aile yapısını olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Babaların iletişimsizlik probleminin yanında, çocuğun bakımı ve eğitimi hususunda ilgisiz oldukları ve sorumluluk almaktan kaçındıkları vurgulanmıştır.

Yönetici ve psikolog olan bir kadın katılımcı, devletin sorunlu ebeveynlere sahip olan çocukların himayesini üstlenmekle beraber, o sorunlu anne ve babalara ciddi maddi yardımlarda bulunduğunu söylemiş; fakat devletin bu anne ve babaları psikolojik olarak da desteklemesinin gerektiğine dikkat çekmiştir. Ailenin güçlü yönlerinin neler olduğu konusunda ise ailede bir hiyerarşi olduğuna ve babanın rolüne şu şekilde değinmiştir:

“...tabii bunun temelinde de manevi dinamikleri var, Türk toplumundaki ailenin manevi dinamiklerde de kimsenin kimseden üstün olmadığı ama

vazife ve salahiyetlerin var olduğu kabulüdür. O kabulü getirir o manevi dinamikler. Şimdi Türk ailesinde kadın, kadın olarak değerlidir, baba da evin direğidir.” (Kadın, Yönetici)

Uzun yıllardır kadın ve aile üzerine çalışan bir vakıf temsilcisi ise çalışmalarında babaların katılımının çok az olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

“20 yıllık bir projeden bahsediyorum size. Yaklaşık olarak 100’e yakın ailemiz geldi geçti. Bunların yüzde kaçının babası var dersiniz yüzde 20-30’u geçmez bu oran. Babanın belki sağlık problemi olabilir. Babanın sorumsuzluğu olabilir, ya da evde olmasına rağmen çalışmak istemiyor ama babalara yönelik eğitimlerimizde çok cevap alamıyoruz.” (Kadın, Yönetici)

Türkiye’de Ailenin Güçlü Yönleri

Kıray’a göre her sosyal yapı, “bu yapıyı meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütündür” (Kıray 1999: 95). Aile kurumu da bu sosyal yapılar içerisindeki en temel unsuru oluşturur. Tarih boyunca aileye dair yapılan tanımlar ve atıflar oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu aileyi, Türkiye’yi kendi koşulları doğrultusunda, “kan bağılılığı evlilik ve diğer yasal yollardan aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan fertlerden oluşan, fertlerin cinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı; fertlerin topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birim” olarak tanımlamıştır (T.C. DPT 1989).

Aile, bireylerin toplumsallaşmasının ilk adımı olmakla birlikte; toplumun dinî inanışlarını ve geçmiş tarihinden süregelen adet ve geleneklerini gelecek nesillere aktarmak noktasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Ailenin bu fonksiyonundan ve STK’lar ile mülakat bulgularından yola çıkarak, Türkiye’de aile yapısına yön veren en önemli unsurları genel hatlarıyla “Türkiye aile geleneği” ve “İslam inancının şekillendirdiği Türk aile modeli” başlıkları altında değerlendirebiliriz.

Türkiye aile geleneğinin kökleri, İslamiyet öncesi Türk aile geleneğine dayanır. Türk-İslam sentezinin ideologlarından Kafesoğlu

(1997), Türklerin, dünyanın dört bucağına dağılmalarına rağmen varlıklarını korumalarına gerekçe olarak aile yapısına verdikleri büyük ehemmiyeti vurgulamış ve buna delil olarak da Türk dilindeki, başka milletlerde rastlanmayan zenginlikte mevcut olan akrabalık nüanslarını göstermiştir (s. 227). Eski Türklerdeki aile yapısı bu ve benzer yönleriyle incelendiğinde, günümüzde ailenin en güçlü yönleri olarak tespit edilen aile ve akraba bireyleri ile olan sıkı bağ, yardımlaşma ve zor günlerdeki dayanışma özelliklerinin o zamanlarda da mevcut olduğunu görmekteyiz. Mülakat yapılan STK yönetimi içerisindeki katılımcılara, ailenin en güçlü yönlerinin neler olduğuna dair yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar şöyledir:

“Yani her şeye rağmen merhamet ve atalara saygı, atalar kültüründen dolayı çok değişmedi. Değişeceğini de düşünmüyorum. Bu çok olumlu bir şey. Tabii bunu neye kıyasla güçlü yönleri dersek, Batı toplumuna göre. Ben hâlâ insanı bağların çok kuvvetli olduğunu, bütün yozlaşmaya rağmen büyüklere saygının, küçüklere sevginin de devam ettiğini düşünüyorum büyük oranda. En güçlü yönümüz bu aile olarak, zor günde birleşme mevhumu. Dayanışmanın hâlâ çok güçlü olduğunu düşünüyorum.” (Kadın, Yönetici)

İslamiyet öncesi dönemlerdeki Türk ailesinin genel özelliklerine bakıldığında; ailenin hiyerarşik yapısında gücü ve otoriteyi elinde bulunduran kişinin baba olduğu ve aile içindeki himayeci örgünün, siyasal sistemi de belirleyen bir karaktere sahip olduğu görülmektedir (Ersöz 1991). Bu hiyerarşik aile modelinin günümüzde de kısmi olarak değişime uğramakla birlikte, devam etmekte olduğu tespit edilmiştir. Ailedeki hiyerarşik yapı ile kastedilen olgunun bir üstünlük-alçaklık göstergesi olmayıp; İslam’da zikredilen “kavvâm olma”, yani fazla sorumluluk verilen bireyin, yetki olarak da o oranda fazlalığa sahip olması kastedilmektedir. Bu hiyerarşik yapının ailedeki otorite ve disiplini sağladığı, ebeveynlerin birbirleri ve çocukları ile; çocukların da ebeveynleri ile sağlıklı bir iletişim ve ilişki ağı oluşturmalarını sağladığı söylenebilir. Mülakat yapılan bir katılımcı, ailenin güçlü yönlerine değinirken, ailedeki hiyerarşik yapının gücüne dair şu tespitlerde bulunmuştur:

“...Evet, biz hep güçsüz ailelerle karşı karşıyayız belki ama ben Türk toplumunda aileyi güçlü kılan değerlerin [olduğunu düşünüyorum]. Ailede bir

hiyerarşi var. Türk toplumunda o hiyerarşi, yani evde bir otoritenin olması, annenin konumu, çocukların konumu, aslında bir aile içi disiplini sağlar, o disiplin de ailenin dağılmasını engelleyen bir şeydir. Türk toplumunda en iyi şeyin bu olduğunu düşünüyorum. Tabii bunun temelinde de manevi dinamikler var. Türk toplumdaki ailenin manevi dinamiklerde de kimsenin kimseden üstün olmadığı ama vazife ve yetkilerin var olduğu kabulüdür. O kabulü getirir o manevi dinamikler. Şimdi Türk ailesinde kadın, kadın olarak değerlidir, baba da evin direğidir. Yani hani o inanışlara tekrar kavuşmamız lazım. Şu anda maalesef çok ciddi bir rol kargaşası var. Dolayısıyla da işte ortaya çıkan boşanma malûm. Çok ciddi rol kargaşası derken bazen evi yöneten küçük bir çocuk olabiliyor. Bazen kadın hem evin erkeği hem kadını hem annesi hem babası gibi davranabiliyor. Erkekler bir bakıyorsunuz evde yok gibi. Dolayısıyla bunlar oradaki hiyerarşik yapıyı bozuyor. Bence en önemli şey hiyerarşik yapı yani.” (Kadın, Dernek Koordinatörü)

Türkiye’de aile, yapısal olarak geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru bir yönelim içerisindedir. Türk aile geleneğini etkileyen bir diğer unsur olan kırsal yaşamdan kentsel yaşama geçişle birlikte her ne kadar zayıflamış olsa da Türklerdeki geniş aile geleneği, aile için ciddi bir güç kaynağıdır.

Türk aile toplumu tarıma dayalı bir toplumdur ve kırsal kesimlerde yaşayan insanlar için tarım en önemli geçim kaynağını oluşturmaktaydı. Tarımsal faaliyetler ise makineleşme öncesi dönemde el gücüne dayandığından aile bireylerinin sayısı oldukça önemliydi. Buna bağlı olarak Türklerdeki aile yapıları geleneksel geniş aile yapısına sahipti. Anne baba dışındaki babaanne, dede, hatta bazen hala-teyze gibi büyüklerin aynı haneyi paylaştığı bu büyük aile yapısı hem aile hem de akraba bağlarını daha güçlü kılarken, deneyimli büyük bireylerin fikirleri de önem arz etmekteydi. Aile bireyleri, karşılaşılan sorunları çözme noktasında yetersiz kaldıklarında, istişare edecekleri ve danışacakları bir rehber ihtiyacı duymaktadırlar. Geniş aile yapısına dâhil olan aile büyüklerinin bu ihtiyacı büyük oranda karşılayabildiği tespit edilmiştir. Katılımcılar, tüm bunların akabinde geniş aile yapısının aileyi güçlendirdiğini düşünmekte ve şu ifadeleri kullanmaktadırlar:

“Çekirdek aileye dönüşüm oldu falan gibi bir klişe var ya, aslında biz çekirdek aileye geçmiş olsak bile Türk aile yapısının bence çok daha farklı bir an-

lamda tanımlanması gerekiyor. Bizim hâlâ bağlarımız kopmamış vaziyette. Şunu biz gözlemliyoruz, kişiler hâlâ kendi hayatlarında verdikleri kararları çekirdek aile içerisinde değil, bir üst jenerasyonla paylaşarak veriyorlar. Bu aslında aile içerisindeki istişarenin ne kadar kuvvetli olduğunu gösteriyor. Anadolu'ya doğru gittiğinizde birbirine yakın oturmalar, aynı apartman içerisinde oturmalar, aile içerisinde hâlâ o istişare ortamının kuvvetli bir şekilde yapıldığını görüyoruz. Bu aslında kişinin psikolojik anlamda iyi hissetmesine neden olabilir. Bunu güçlü bir yön olarak görüyoruz. Bu, kimilerine göre kişinin bireyselleşmesini zorlaştırıyor gibi görülebilir ama biz hata yapma payını azalttığımızı düşünüyoruz. Ama onun dışında İstanbul'da bizim gözlemlediğimiz kişilerin artık çok, ailelerin birbirinden uzak oturuyor oluşu ciddi bir problem gibi gözüküyor. Yaşlı bakımında mesela dışarıdan hizmet aldığımız bir sektör var. Yani bu işte ne kadar sağlıklı bir psikoloji oluşturuyor toplum üzerinde, buna bir bakılması gerekiyor.” (Kadın, Uzman)

Türkiye’de 1950 yıllarında başlayan tarımda makineleşme ile insan gücüne duyulan ihtiyaç azalmış ve insanlar geçimlerini sağlayabilmek için köylerinden kente göç etmişlerdir. Köyden kente göç ile birlikte, genellikle anne-baba ve çocuktan oluşan çekirdek aile modeli yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak sanayileşme ve göç ile ortaya çıkan bazı sosyal ve ekonomik problemler, her ne kadar aile yapısını etkilemiş olsa da yerleşik kültürün etkisi ile aileler aldıkları karar ve yapacakları işlerde büyüklere danışma ve onların tecrübelerinden faydalanmayı hâlâ bir zenginlik olarak görmektedir. Yapılan mülakatta bir kadın katılımcı bunu şu şekilde ifade etmiştir: “Aile güçlü bir yapı. Karar mekanizmaları büyüklere danışma yoluyla ilerliyor, bu da aileyi güçlü kılıyor.”

Katılımcılar, güçlü ailenin problemsiz aile demek olmadığını, her ailede problemlerin ortaya çıkmasının gayet tabii olduğunu; esas önemli olanın ailenin bu problemleri çözebilecek bir mekanizmaya sahip olabilmesi olduğunu söylemişlerdir. Bu mekanizmanın önemli bir kısmını ise aile büyüklerinin temsil ettiğini ifade etmişlerdir:

“...Zaten güçlü aile dediğimiz aile, problemi olmayan aile değil ki; problemi çözebilen, bu mekanizmaya ulaşabilen, bu iradeyi gösterebilen aileleri oluşturmak istiyoruz.” (Kadın, Yönetici)

Genel bulgular, Türkiye’deki geleneksel geniş aile modelinin bazı küçük problemlere sebebiyet verebilmekle birlikte aile bağlarını

güçlendirdiğini; ebeveynin kendi anne-babalarına karşı tutum ve davranışlarına çocukların şahit olmalarının, onların ahlak ve edep eğitimini doğrudan almalarını sağladığını göstermektedir. Katılımcılardan biri, konuya dair şu ifadeyi kullanmıştır:

“...Aile bağlarının bir arada tutma özelliği, örnek davranışlarla aktarımın sağlanması çok önemli. Aile büyükleri nasıl davranıyorsa, çocuklar öyle şekilleniyor. Ayrıca yeni nesle ailesine karşı çok sorumluluk yüklemiyoruz, buna rağmen benim ebeveynime karşı tutumum çocuklarıma örnek olmuş.”
(Kadın, Eğitimci)

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün 2010 yılında yapmış olduğu Türkiye'de Aile Değerleri araştırması, günümüz Türkiye'sinde de değişim ve dönüşüme bağlı olarak şekillenen değerler değişimine dair bazı tespitlerde bulunmuşlardır. Araştırma sonucunda, araştırmaya katılanların yüzde 83,7'si maddi ve manevi sorunlar olduğunda ilk olarak aileye başvurulması gerektiğini düşünmektedir. Ailesinin iyiliği için her türlü sıkıntıya katlanabileceğini ifade edenlerin oranı ise yüzde 90,3'tür (Ekici 2014: 217).

Katılımcılar, tüm bu etkenlerin yanı sıra, ailenin sadece kendi varlığına dayalı iç dinamiklerinin dahi tek başına bir güç olduğunu düşünmektedirler. Aile ortamının koruyucu, dayanışma olgusunu geliştiren, maddi ve manevi olarak insanı destekleyen yönlerine vurgu yapılmış; ailedeki bazı problemler onarılması gerektiğini şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Aile birazcık iyi bir aileyse bunun da koruyucu olduğunu düşünüyorum, doğrusu ahlaki anlamda da dayanışma anlamında da ailenin koruyucu olduğunu düşünüyorum. Stresli zamanlarda insanların sığınacağı bir liman olduğunu düşünüyorum. Her türlü şeye rağmen insanın güvenebileceği, arkasında duran kadın ya da erkeğe ihtiyacının olduğunu düşünüyorum. Psikolojik boyutunun çok etkili olduğunu, hâlâ Türkiye'de bu etkinin devam ettiğini düşünüyorum. Bütün bu söylediğimiz şeyler aileyi yıpratıyor olmakla birlikte hâlâ aile kavramımız, hâlâ aile diye bir kurumumuz var. Bütün bunlar arazlar. Ama düzeltmek üzere konuştuğumuz arazlar. Yani biz başkaları gibi şöyle bakmıyoruz, burada arazlar var o halde bu aile işe yaramıyor, aileden vazgeçelim değil. Aile çok önemli burada. Böyle arazlar var, bu arazları düzeltmeye çalışalım. Düzeltbiliyorsak onlara bir şekilde müdahale edelim gibi bir şey.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Aile ortamını, fertler için güvenli bir ortam ve tehlikelerden korunmak için bir sığınak olarak görmüşlerdir. Özellikle çocuklar için aile ortamını, çeşitli problemler yaşanan sorunlu aileler de dahil olmak üzere, sokak veya diğer tehlikeli ortamlara nispetle daha güvenli kabul etmişlerdir. Katılımcılardan biri ise madde kullanımının, parçalanmış ailelerin çocuklarında diğer ailelerdekilere oranla daha yüksek olduğunu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Bağımlı gençlerin 1/20’i sadece anne babalı çocuklarmış. Kalan 19/20 kişi parçalanmış ailelerin çocukları, yani ailenin kendisi zaten bir değer, bir güç, bir arada olması bir güç. Dağılmış aile çocukları, istenmeyen aile çocukları, terkedilmiş veya boşanmış tek ebeveynli çocuk diyelim. Bağımlıların 1/20’i normal aile çocuğu 19/20’u dağılmış aile çocukları. Ailenin kendisi de biz zaten değer diyoruz, başlı başına bir değer. Dinlediğimiz, öğrendiğimiz şey, en kötü aile şartları bile yurt ortamından, sokak ortamından, yani da-yak yiyecek bir çocuktan -tasvip etmiyoruz ama- gene o daha güvenli çünkü sokaklarda kimseye güvenemiyorsun.” (Kadın, Dernek Üyesi)

Aile, toplumsal ve dinî değerlerin ilk olarak aktarıldığı yerdir. Tarih boyunca toplumların sahip olduğu dinî değerlerin, o toplumun kültürel, geleneksel ve iktisadi hayatını doğrudan etkilediğine şahit olmaktayız. Türkler de sahip olduğu İslam inancının gerekleri doğrultusunda bir değişim ve dönüşüme uğramış ve bu değişim ve dönüşüm, toplumun temel yapı taşı olan aileye de yansımıştır. Din, aileye kutsal bir değer yüklemekte, toplumun ıslahı ve refahı için aile bağlarını güçlendirmeye teşvik etmektedir. Aile birliğinin sağlam kalabilmesi için gerek ebeveynine gerekse çocuklara ve diğer aile büyüklerine çeşitli vizyonlar yüklemekte ve bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi için bazı yaptırımlar uygulamaktadır. Katılımcılar, dinin aileyi güçlendiren bir unsur olduğuna dair düşüncelerini şu cümleler ile ifade etmişlerdir:

“Evela aileyi kutsal kabul ediyoruz. Aile olmamızın temelinde din var, bu da çok güçlü bir mekanizma. Nikâhtan tutalım aile içi sorumluluklar vs. din kaynaklı olması aileyi güçlü kılan bir yön. Her ailede din temel faktör olmayabilir ama onlarda da geleneksel kültürümüz devreye giriyor, bu kültür de dinden beslendiği için yapıyı tutan şey aynı kaynaktır.” (Kadın, Koordinatör)

Ayrıca Türk toplumunun sahip olduğu cömertlik, yardımseverlik, özverili olma, diğerkâmlık ve fedakârlık gibi özellikler üzerinde de

dinin güçlendirici bir etkisinin olduğu görülmüş, bu özelliklerin hem aile bağlarını hem de akrabalık ve toplumsal ilişkileri sağlamlaştırma noktasında oldukça etkin olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan birisi şu ifadeyi kullanmıştır:

“...birçok Batılı arkadaşımın evine misafir oldum. Çay içer misin? Hayır, içmem, tamam konu kapanır. Bizde nedir, içerim demenin ayıp olduğunu bilirsin, o da zaten bir kere tamam abi öyleyse içme demez. Bunlara biraz şey yapardım ne güzel ne akıllı ne rasyonel... Şimdi bizdeki bazı şeylerin çok kıymetli olduğunu düşünüyorum ve bunların en çok ailede korunduğu; dayanışma, hatırcılık, biraz geniş aile, geniş akrabalık ilişkilerinin önemi o geniş akrabalık ilişkileriyle gene kendini sorumlu hissetmek, sorumluluk üstlenmek; bunların kıymetli olduğunu düşünüyorum.” (Erkek, Direktör)

STK'lar ve Organizasyonel Yapıları

Yapılan görüşmelerden hareketle bir STK'nın kurumsallığından söz edilebilmesi için temel şartlar olarak şunlar sayılabilir:

- a. Görev, yetki ve çalışma alanlarının açık ve net olması
- b. Kurumların faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için sürdürülebilir bir mali altyapıya sahip olması
- c. Yeterli insan kaynağının bulunması
- d. Kurumun faaliyet ve araştırma raporlarının yazılması ve bu kaynaklara ulaşılabilir olması
- e. STK yöneticisinin demokratik bir şekilde seçilmesi ve seçimin belli zaman aralıkları içinde tekrarlanabilmesi
- f. Kurumların diğer STK'larla iş birliği halinde olmaları.

STK'ların görev, yetki ve çalışma alanlarını belirlemesine kurumsal açıdan bakıldığında; görüşme gerçekleştirilen STK'ların çalışma alanları ve görevleri genel anlamıyla bellidir. Yapılan görüşmelerde STK'lar faaliyetlerinin çoğunu ailelere yönelik yaptıklarını ifade etmektedir. Fakat STK'lar aileyi bir bütün olarak değil, aile üyelerini bölerek faaliyetlerini yürütmektedir. Örneğin; bazı STK'lar sadece anneye yönelik, bazı STK'lar sadece çocuğa yönelik, bazı STK'lar ise hem anne hem çocuğa yönelik faaliyetler gerçekleştirmektedir. Dikkat edildiğinde ailede babaya yönelik yapılan etkinlikler yok denecek kadar azdır. Örneğin, “...biz burada kadına yönelik şiddetten

sonra bir paket program hazırladık ailelere yönelik. Kadınların aile eğitimiydi ama daha çok kadın üzerinden aileydi. Yine şeyi görüyorsun ailelerde, baba yok.” (Kadın, Uzman). Çalışmalarında aileyi temel alan bir başka STK’da yine aileyi bir bütün olarak ele alamadıklarını ifade etmektedir. “Biz STK’lar ya anneleri eğitiyoruz ya çocukları eğitiyoruz ama babalarla ilgili çok az şey var. Ama bu bir bütün yani.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi).

STK’lar odak olarak aileyi parçacı bir anlayışla benimserken, odaklandıkları grubu bütüncül bir şekilde ele almaktadırlar. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, mesela kadına odaklanan bir STK; kadının eğitimi, kadının sağlığı, kadının kişisel gelişimi, kadının ekonomik durumları vb. her şeyiyle ilgilenmektedir. Bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“Pozitif ayrımcılık yaparak kızlara burs veriyoruz. Onun dışında [bursların dışında] bu gençleri her konuda eğitmek hedefimiz ve bu gençlerin iyi bir anne [olmasını sağlamak ve] sonra da kendi geliştirdiği nesilleri de güzel yetiştirmelerini sağlamak bütün derdimiz. Çünkü biliyorsunuz kadın annedir. Türkiye’nin yarısı kadın yarısı da doğuran kadın ve bu kadınlar yetiştiriyor nesilleri. Nesilleri yetiştiren anneler.” (Kadın, Yönetici)

Buna ek olarak aileyi parçacı bir anlayışla ele alan STK’lardan bazıları, aile ve üyelerini ayırmadıklarını ve çalışmalarının ailedeki her bireye yönelik olduğunu ifade etse de aileye bütüncül açıdan bakamadıkları görülmektedir. Muhafazakâr bir STK temsilcisinin ifadeleri bu noktada önemlidir:

“Aile ve kadını ayırmıyoruz. Çünkü kadın platformu gibi düşünmedik. Kadın kuruluşlarının oluşturduğu [bir] platform[uz]. Bunun içinde afetle ilgili çalışan da var. Dinî eğitim alanında faaliyet gösteren de var. Yardım faaliyeti yapan da var. Çocuk alanında çalışan da var. Genç alanında çalışan da var. Şimdi seküler kesimde kadın çalışması [çalışmaları] dediğiniz zaman kadın hakları ifade edilir. Kesin net bir tanımdır. Bizim baktığımız yerdense kadın çalışmaları, ya da kadınların çalışmaları diye düzeltelim, toplumun her kesimine ulaşacak bir şekilde yapılmaya [ve] gerçekleştirilmeye çalışılır. Hatta Gökkuşluğu Derneği’nin manifestosunda kadınla ilintili olarak hayatı anlamlandıran her alanda çalışmak ele alınır. Dolayısıyla biz aile platformuna geçtiğimiz zaman amaçta bir kırılma yaşanmıyor.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

STK’ların temel anlamda düzenli ve sürekli bir şekilde ilerleyebilmesi ve faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için mali altyapısını,

gerekli araç-gereçlerini ve insan kaynağını sağlamış olması gerekir. Görüşülen STK'lara bakıldığında kurumsallaşmış STK'ların bu gerekliliklerini karşılayabilirken henüz kurumsallaşamayan STK'ların belli bir mali altyapıya sahip olamadıkları, derneğe ait bir yer edinemedikleri ve insan kaynağında da eksiklikler olduğu görülmektedir. Örneğin "Bizim derneğimiz [dernek binamız] yok, raporlayanlar var. Biz de dediğim gibi büyümediğinden [kurumsallaşamadığımızdan] dolayı... Hep aramızda yönetim kurulundaki arkadaşların iş birliğiyle götürüyoruz. Biz böyle ufak adımlarla memnunuz halimizden." (Kadın, Üye) Bir başka STK yetkilisi de yeterli ekonomik sermayelerinin bulunmamasından dolayı etkinliklerini ve odak gruplarını sınırlı tuttuklarını ifade etmektedir. Aşağıdaki ifadesiyle de bunu şu şekilde açıklamaktadır:

"... Bir fotoğrafçılık kursu verdik mesela, sergilerimiz de oldu ama bu fotoğrafçılık kursunu sertifikalı yapsaydık bu çocuğumuz belki başka bir yerde kendisi de hoca olabilirdi. Bize şunu öneriyorlar ya İSMEK'e gideceğiz ya [da] Halk Eğitim'e [gideceğiz]. Onların modülüne uymuyor bizim çalışmalarımız. Modüle uymuyorsa[k] olmuyor [kabul edilmiyoruz]. Sonuçta biz 14 bayanın kurduğu bir derneğiz. Ekonomik olarak da bizim onu karşılamamız mümkün olmuyor. Kendi kendini finanse eden bir derneğiz. Çalışmanın kendini finanse etmesini [çalışmalarımızı katılımcılardan ücret talep etmeden] sağlamaya çalışıyoruz ama gençlikte çalışmanın [gençlerle çalışmada] [derneğin] kendini finanse etmesi mümkün olmuyor." (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Hibe destekli projeler STK'lar için önemli bir mali altyapı oluşturmaktadır. Bu sebeple STK'lar her proje çağrısını değerlendirmek istemektedir. Projelere katılım sağlamak STK'ların gelişmesine olumlu katkı sağlamaktadır. Fakat her sene çıkan proje çağrısının farklı olması ve STK'ların belli bir kriter oluşturmadan fırsat buldukları her ilana başvurmaları, kurumları odaklandıkları amacın dışına çıkarabilir. Kurumsallaşmış bir STK yetkilisi bu durumla ilgili şunları ifade etmektedir:

"Fonlarla da ilgili yani fon işi çıktı çikahı herkes şuna bakıyor: Oradan fon verilir mi? Bir sürü fon var artık, dolayısıyla fonla konu az ilgili de olsa hemen dümeni biraz ona çeviriyor, bir çeşitlilik yaratıyor." (Erkek, Direktör)

Kurumsallaşan STK'ların bu konuda odak gruplarını ve amaçlarını göz önüne alarak daha hassas davrandıkları görülmektedir. Mesela

medyanın aileye etkisiyle ilgilenen bir STK, dinî sebepler ve hedeflerinden sapma tehlikesi gibi risklerden dolayı Avrupa Birliği'nden proje almak istememiştir. Bu sebeple uluslararası destek projelerine başvurmamıştır. Yetkili bu durumu şu şekilde izah etmektedir:

“Biz bunu çok tartıştık, Avrupa Birliği'nden proje alalım mı almayalım mı, yapalım mı yapmayalım mı [diye]. Ama danıştığımız büyük hocalarımız [kurucu üyelerimiz] yapmamamız yönünde sonuçlar çıkardılar. Bir süre sonra onları biz istediğimiz fikre getireceğimize, onların bizi istedikleri fikre getirebileceği yönünde bizi uyardılar. Dolayısıyla biz hiç başvurmadık Avrupa Birliği fonlarına; yapabiliydik. İç İşleri Bakanlığı'ndan çok küçük bir fon aldık.” (Kadın, Yönetici)

STK'ların kamu ve özel sektörlerinden sonraki üçüncü bir sektör olması göz önüne alındığında, STK'lardaki düzen ve işleyiş oldukça büyük önem taşımaktadır (Kaypak 2015). Düzen ve işleyişin sağlanmasında yeterli insan kaynağı en temel ihtiyaçlardan biridir. STK'lara insan kaynağı açısından bakıldığında kurumsallaşamamış STK'larda profesyonel bir kadro olmadığı görülmektedir. Bu tarz STK'lar işlerini daha çok kendi içlerindeki çekirdek ekipleriyle halletmektedir. Örneğin:

“...profesyonelleşmek bize uymuyor. Bir şeyi organize ediyorsun, ev kadını olarak bir misafir[in] geliyor veya bir çocuğun ateşleniyor, torunu[n] hastalanıyor. Biz tam [olarak] kurumsallığı oturtamadık.” (Kadın, Üye)

STK'lardaki insan kaynağı düzen ve işleyişin yanında sahadan bilgi edinme, projenin yazımı ve yürütülmesi gibi konularda da büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda STK'ların bilgiyi elde etme sürecine bakıldığında, kurumsallaşan bazı STK'lar araştırmaları için alanında uzman akademisyenlerle çalışmakta, bazıları ise bünyelerinde kadro oluşturmayı tercih etmektedir. Örneğin “Bu konulardaki araştırmaları bizzat yapmaktan ziyade konuyla alakalı çalışması olan akademisyenleri desteklemeyi tercih ediyoruz. Alanda çalışan akademisyenler[e] kaynak oluşturmaya, hedef kitle ile bir araya gelmelerine zemin oluşturmaya çalışıyoruz. Araştırmaya göre kişiler değişiklik gösteriyor” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi). Bir başka kurumsal STK da sahadan bilgi edinme ve araştırma yapma gibi konularda insan kaynaklarıyla ilgili durumlarını şu şekilde belirtmektedir:

“... [burası] çok kurumsal bir yer. Şimdi [buranın] bir araştırma birimi var, [burada] herhangi bir program öneremezsin. Seminer bile geliştirdiyseniz bu-

nun gerçek bir örnekleme bir etki araştırmasını yapmak zorundasınız ki [ona] [bir] program diyebileceğiniz.” (Erkek, Direktör)

STK’ların bünyelerinde profesyonel insan kaynağı bulundurması yukarıda da belirtildiği gibi yapılacak faaliyetler ve sahip olunacak imkânlar açısından olumlu katkı sağlamaktadır. Ancak bu insan kaynağının STK’lardaki gönüllülük anlayışına zarar vereceği de düşünülmektedir. Bu anlamda STK’ların gönüllülük ve profesyonel insan kaynağı açısından kendi içinde çelişkileri olduğu söylenebilir. Örneğin:

“STK’lar biraz daha kurumsallaşmaya başladı. Bunun için de siz profesyonelleri çalıştırıyorsunuz benim gibi ama STK’da çalışmanın bir ruhu var, diğerkâmlık dediğimiz o mesele var. Kendini değil başkasını öncelemek gibi bir düşüncemiz olması gerekiyor. Mesela bu çalışan kişiler profesyonel olduğu zaman işlerin daha tıkırında ilerlediğini görebiliyorsunuz, daha profesyonel bakıyor meseleye ama orada da o gönüllük meselesi ne kadar oluyor. Bir noktada, bir özel sektörde çalışan kişinin mantığına bürünmek zorunda kalıyorsunuz.” (Kadın, Uzman)

Çocukları odağına alan kurumsal bir STK, gönüllük ve uzmanlaşmayla ilgili bu çelişkiye karşı, kurumunda hem profesyonel insan kaynağına hem de emeğinin karşılığını alan gönüllülere yer vermiştir. Görüşülen kişi bunu şu şekilde izah etmektedir:

“Başta o kaynağı bulacaksınız ama onun da gönüllülük ilkesinin etrafında olması gerekir. Diyelim ki o çalışmalar içinde geçimini ondan sağlayan [biri var]. Bir kere onun hakkını vereceksiniz. Burada yanlış anlaşılmasın gönüllülük. Evet, o profesyonel desteği de alsanız onun bunu aynı zamanda gönüllü yaptığını dikkat edebilirsiniz. Ama o çalışanın emeğini karşılayacaksınız yani. Diyelim uzman olmamış ama bütünü [yapılacak işin bütünü] kavramasa da orada bu kadarını kaldıracak. Öbürü geliyor ben [yapılacak işin] bu kadarını diyor. Onları bütünleştirdiğinizde, bir ekosisteme dönüştürebildiğinizde ve gönüllülükle ilgili o yürüyüşü başlattığımızda görüyorsunuz ki orada sonuç alıyorsunuz. Ama asıl o bilen insan orada yoksa onun etrafındaki halkaların hiçbiri çalışmıyor”. (Erkek, Yönetici)

STK’lar demokrasinin göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Keser & Hışım 2016). Böyle kabul edilmesine rağmen kurumların bu anlayışı kendi içlerinde tam olarak uygulayamadığı görülmür. Nitekim STK yöneticilerinin olağan dışı bir durum olmadığı

müddetçe mensubu olduğu STK'yı sürekli yönetmeleri ve STK'ları kendilerine bağımlı kılmaları bunun bir göstergesidir. Örneğin; medyanın aileye yönelik etkilerini inceleyen dernek yetkilisi, yapılan görüşmede 13 yıldır bu işi yaptığını ve aynı pozisyonda olduğunu söylemiştir.

Bir STK yetkilisi ise Türkiye'de kurumsallaşamayan STK'ların yönetimlerinde seçilen ve değişen bir yönetici profiline olmadığını ifade etti. Bu bağlamda STK'ların demokratik olarak yönetilmesinin kurumsallık anlayışıyla bağlantılı olduğunu ifade etmektedir. Görüşülen yetkili bu durumu şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Çok ciddi bir zafiyetin olduğunu görüyorum. En hak temelli çalışan kurumun, STK'nın bile bir rotasyon sistemi yok. Aynı insanı senelerce görüyorsunuz. Kurumsallaşma [için] oralarda bir seçimin olması, demokratik temsilin olması, rotasyonun olması [gerekir]. [Ama kurumsallaşmamış STK'lar] belli bir süre sonra 15 kişinin aktivizm yaptığı, başında da bir lider kahramanın olduğu organizasyona dönüşüyorlar. Dolayısıyla o açıdan özellikle aktivist hak temelli çalışan STK'ların kurumsallaşmalarında çok büyük bir sorun olduğunu düşünüyorum. Bunun [bu durum] tabii Türkiye'nin demokratikleşmesinden bağımsız düşünülemez. Demokrasi azaldıkça bu tip organlara katılımcılık, temsiliyet kaçınılmaz olarak zayıflıyor. 10-15 kişinin üzerine kalıyor. Ama öyle olmasa da bu zaaf zaten Türkiye'deki her türlü hak temelli organizasyonun genel zaafı.” (Erkek, Direktör)

Faaliyet raporları, bir araştırma varsa araştırma raporları STK'nın kurumsallığının göstergelerinden biridir. Söz uçar yazı kalır anlayışıyla bakıldığında hem alanda görünür olmak hem de bir bellek oluşturmak STK'lar açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda yapılan görüşmelerden hareketle; kurumsallaşan STK'lar, verilerin elde edilmesi ve saklanmasına karşı oldukça hassas davranırken henüz kurumsallaşmamış STK'ların bu konudaki hassasiyetinin daha düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Aile üzerine çalışan bir STK yetkilisi bu konuda şunları söylemektedir:

“Yani çok akademik değiliz. Hepsinin raporları anketleri var ama o anketlerin sonradan raporlandığını düşünmüyorum. Yok yani, anketler şu anda birikmiş duruyor öyle. Onlar bir rapor şeklinde çıkarılmamış, onlar öyle anket olarak saklanmaktansa rapor olarak saklanmalıydı diyorum. Data var ama sonuçları yok.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Eğitim ve kültür temelinde çalışan bir başka STK yetkilisi de kurumlarında rapor gibi belgelere verdikleri önemi şu şekilde ifade etmektedir: “Dernek

hafızasının olmasına çok önem veriyoruz ve her toplantımız kayıt altındadır. 2005'te kurulduğu günden beri her hafta toplanılır ve her hafta toplantı sonuçları kayıt altına alınır, raporlanır.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Yapılan görüşmelerden hareketle STK'ların diğer STK'larla ilişkilerinin ve iş birliğinin zayıf olduğu görülmektedir. Henüz kurumsallaşamamış STK'lar fikirsel anlamda beslenebilmek ve birbirleriyle etkileşim sağlamak için belli STK platformlarıyla iş birliği gerçekleştirirse de bu iş birliğinin sahaya fazla yansımadağı görülmektedir. Daha kurumsal STK'lar ise kendisi gibi kurumsal yapıya ulaşmış STK'lar ile çalışmak istemektedir. STK'ların birbirleriyle kurdukları iletişime ve iş birliğine genel olarak bakıldığında; STK'ların devletle iş birliği yaparak fon alabileceğı projelerde birbirlerinden faydalandıkları, birbirlerinin yaptıkları faaliyetleri duyurdukları, her zaman olmasa bile belli yardım faaliyetlerini birlikte yürüttükleri görülmektedir. Örneğın bir yetkili bu iş birliklerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bizim Türkiye Aile Platformu diye bir platforma üyeliğimiz var. Onlarla sadece bir araya gelip işte, yılda bir ya da iki, değerlendirme toplantıları yapıyoruz. Ama bu dernekler içinden bazıları işte televizyonla ilgili, nasıl diyelim, zararlı yayınları takip edip reaksiyon vermekle ilgili çalışıyorlar ki çok önemli. Bazıları afiş çalışmaları yapıyorlar aileyle ilgili. Fakat çok etkili bir çalışma yok.” (Kadın, Dernek Koordinatörü)

Başka bir dernek yetkilisi de diğer STK'larla iş birliği konusunda şunları dile getirmiştir:

“Ben[im] diğer STK'larla ortak yaptığım çalışmalar sadece yardım amaçlı. 15-16 dernekli bir yardım kardeşliği platformumuz var. O platformla biz yardım faaliyetlerini düzenliyoruz, birçok yere yardım yaptık. Birçok güzel işler yaptık beraber. Bu dönemde daha çok oldu. Daha 15 gün önce Yemen için vardı, bugün Filistin için vardı... Bir de onların bir takım yaptığı yemekler oluyor, başka şeyler oluyor. Onlara da destek veriyoruz, katılıyoruz. Eğitimler oluyor konferanslar oluyor, gidiyoruz, katkı sağlıyoruz. Bak bugün mesela geldi. İşte biz dediler Kudüs için eğitimler veriyoruz. Biz de dedik etrafa da duyururuz kendimiz de katılırız. Böyle işte dernekler arası alışverişlerimiz oluyor.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Devletin özellikle son yıllarda STK'ları işin içine katması, onlarla ortaklık yapması, onlara hibe sağlaması daha önce de belirtildiğı gibi STK'ları üçüncü bir sektör konuma getirmiştir. Kamu-STK iliş-

kilerine bakıldığında devletin genelde kendine yakın gördüğü ve ekonomik açıdan güçlü STK'larla daha iyi ilişkiler kurduğu görülmektedir (Akçeşme 2013). Bu durumun bir sonucu olarak STK'lar zamanla siyaset için kullanılan bir basamak işlevi kazanmıştır. Bu işlev, STK'lar arası güvene zaman zaman şüphe düşürmekte, dolayısıyla iş birliğini olumsuz etkilemektedir. Bir katılımcı bu konuda şöyle yakınmıştır:

“Yani biz de şu anda [iş birliğini] geliştirmek üzere kafa yoruyoruz. Herkes önce kendi derneğini ve vakfını hedefliyor. Eğer başka bir mensubiyeti varsa onu hedefliyor. Sonra sizin yapınızı [sizin kurumunuzu] hedefliyor. [Bunun] ciddi anlamda sıkıntılı olduğunu düşünüyorum. Reklamasyona önem veren veya siyasete atlayan bir yapı değilseniz, böyle bir çizginiz de yoksa, orada hizmet üretmek de ayrıca zor gelebiliyor insanlara. Sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalışabilmek, dernek ve vakıfları buluşturabilmek zor. Biz özellikle [STK'ların kolaylıkla] ulaşamayacakları bilgileri çok farklı kaynaklardan toplayıp [bize gelenleri] yönlendirmeye çalışıyoruz. O yapıyı [iş birliğini] diri tutabilmek için. Bu yapının bir parçası olarak kendilerini görebilmeleri için. Toparlamaya ve toplantılarda onlara cazip gelecek şeyler yapmaya çalışıyoruz.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

STK'larda Eleştirilen Durumlar

Örneklemdaki STK temsilcilerine yöneltilen sorular neticesinde bu temsilcilerin diğer STK'larda yapılan faaliyetlere karşı eleştirileri olduğu görülmektedir. Bu eleştirilerin farklılaşmakla beraber benzerliklerinin olduğu da görülmektedir. Aşağıda STK temsilcilerince dile getirilen eleştirilere yer verilmektedir. STK'larda görülen genel bir problem belli bir alan veya belli bir konuya odaklanamamalarıdır. Bu, yapılan görüşmeler sonucunda açığa çıkmakla beraber daha çok aile ile ilgilenen seküler bir STK'nın temsilcisi ve çocuklar ile ilgilenen muhafazakâr bir STK'nın temsilcisi bunu üstüne basarak ifade etmiştir. Odak belirlenememesinden dolayı yapılan faaliyetlerin amacına ulaşması zorlaşmaktadır.

Odak belirlenmesi konusunda ise farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bazı STK'ların temsilcileri ailenin bir bütün olarak ele alınması gerektiğini savunurken, bazı STK'ların temsilcileri ayrı ayrı bireyler olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir. Ailenin bir bütün olarak alınmasının daha doğru olduğunu savu-

nan, dezavantajlı çocuklara aile kazandırma odaklı bir STK mensubu bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Yani aileyi parçalayarak yaklaşan yaklaşım bana uygun gelmiyor. İşte kadının için yola çıkanlar, çocuk için yola çıkanlar, işte şimdi bir de erkekler için başladı. Erkeklerin haklarını korumaya çalışanlar da var. Yani bu parça parça ele alınacak bir şey değil. Aslında bir bütündür.” (Kadın, Koordinatör)

STK'larda kadının yüceltilmesinden ziyade ailenin bir kurum olarak güçlendirilmesini savunan birçok katılımcı vardır. Muhafazakâr sayılabilecek bir STK temsilcisi kadınların birçok STK'nın odağı olmasından ve bunların bazılarının aileyi temsil eder görünümde olmasından şu şekilde şikâyet etmektedir:

“...çok kadın odaklı gidiyorlar, sanki aile sadece kadın hakları gibi algılanıyor. Hâlbuki bizim ailede güçlendirmek istediğimiz şey kadın hakları değildir. Yani ya da kadının yüceltilmesi değildir” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Maddi destek konusunda sıkıntılar çekildiğini söyleyen birçok STK yetkilisi devlet kurumlarından daha fazla maddi destek beklemektedir. Aileyi odağına almış seküler bir STK'yı temsil eden bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir; “Biz çok odaklıyız ama diğer STK'lar da bence çok yok yani. Fonlarla da ilgili yani fon işi çıktı çıkmalı herkes şuna bakıyor yani oradan fon verilir mi.” (Erkek, Direktör) Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere bu maddi boyut bazı STK'ların odaklarını belirlemede ve faaliyetlerini şekillendirmelerinde büyük bir rol oynamaktadır.

Dikkat çekilen başka bir nokta ise; yapılan faaliyetler göz önünde bulundurulduğunda en önemli görülen şeyin devamlılık olduğunu birçok STK temsilcisi ifade etmektedir. Devamlı olmayan faaliyetlerin bir değerinin olmadığı veya en azında amacına ulaşamayacak olması anlaşılmaktadır. Muhafazakâr bir STK temsilcisi bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Birkaç kere saha araştırmamız oldu yıllar önce hani belli konularda. Ama bu devamlılık tabii, devamlılığın olmamasının birinci nedeni demin söylediğim gibi yeni kadrolar yetiştirememek; ikincisi de maddi, yani finans meselesi.” (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Burada da görülmektedir ki devamlılığın sağlanması için şartların olgunlaşması da gerekmektedir. Bu şartlar arasında yukarıda bah-

sedilen maddi destek söz konusu olduğu gibi alttan gelen yeni gö-nüllülerin yetiştirilmesi de önemlidir.

Muhafazakâr STK'lar tarafından dile getirilen başka bir şikâyet ise politikaların ve faaliyetlerin genel olarak Batılı değerlerden örnek alınarak yapıldığıdır:

"...Biz hep önümüzü Batı'ya döndürmüşüz ve onları taklit ederek bir şeyler yapmaya çalışıyoruz; hâlbuki bizim kültürümüzde aile çok önemlidir, ailenin her ferdi çok çok önemlidir. Dinimiz de zaten bizden bunu istiyor ve aile fertlerinin birbirleri üzerindeki haklarından hep bahsediliyor ama maalesef biz bunların hepsini unutmuşuz, arkamıza almışız; bunların hepsinin Batı'yla çözüleceğini zannediyoruz, aslında buna hiç gerek yok, bizim bu konuda çok derin birikimlerimiz var. Dinimizdeki insanların o birbirlerine olan saygısını, sevgisini, hürmetini, haklarını insanlar düşünse bu sıkıntıların hiçbirisi olmaz diye düşünüyorum." (Kadın, Yönetim Kurulu Üyesi)

Burada birçok muhafazakâr kurum temsilcisinin vurguladığı husus, kendi öz değerlerimize dönmemiz gerektiği olmuştur. Karşılaşılan bu yanlış temsilin ise medyadan ortaya çıktığı sıklıkla savunulmuştur. Medyanın ortaya çıkardığı bu yanlış aile temsili birçok katılımcıya göre büyük bir sorundur. Buna binaen muhafazakâr bir STK temsilcisi "kendi öz değerlerimizi" de medya ile insanlara tanıtmamız gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

"Yani belki gelenekçi gelebilir bu size ama ben kesinlikle kendi öz değerlerimizi vurgulayan çok fazla çalışma yapılması gerektiğini düşünüyorum. Ama bunlar seminerler değil yani. Bunlar biraz başladı, eskisi kadar ümitsiz değilim ama insanların çok kullandığı medya kanallarıyla yapılmalı. Yani televizyon, internet, her neyse, gazeteler, bizim öz değerlerimize dönmemizi sağlayacak daha yoğun çalışmalara ihtiyacımız var. Filmler çekilmeli, çizgi filmler yapılmalı, bunun sayısının artması ve insanlara ulaşabilir olması lazım. Bence STK'lar bu alana yoğunlaşmalı." (Kadın, Dernek Koordinatörü)

Birçok STK eğitim ve seminerler verdiğiinden söz etmiş olsa da hepsinin ana şikâyeti STK'ların yeterli derecede eğitim vermiyor olmasıdır. Bu sorunu dile getiren STK'lar genel olarak eğitimlerin kişilere özel olması gerektiğini ve STK'nın odak aldığı konu ile ilgili detaylı bilgiye ve kaliteli eğitime sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır.

Eğitim alanında başka bir şikâyet ise eğitimlerin sürekliliğidir. Eğitimlerde sürekliliği önemseyen STK'lar bu koşulun sağlanmadığı eğitimlerin bir değerinin olmayacağı kanaatindedir. Fakat bu sürekliliğin sağlanması için katılımcı da elzemdir. Bu husus ise başka bir şikâyeti doğurmaktadır, bu da katılımcı bulmak konusunda karşılaşılan sıkıntılardır. Özellikle erkeklere ulaşmak konusunda sıkıntı çekildiği vurgulanmaktadır. Fakat genel olarak da katılımcı bulunmasında sıkıntı çekildiği görülmektedir. Bu konuda daha çok insana ulaşabilmesi beklenen kadın odaklı muhafazakâr bir STK temsilcisi, şikâyetini şu Şekilde dile getirmektedir:

“Aslına bakarsanız gönüllülük meselesi artık kalmadı diyemem ama ye olmak demek sadece kâğit üzerinde ye olmak gibi bir noktada kalıyor. Yani yapmış olduğunuz programlara katılım bu anlamda yeterli olmuyor maalesef.” (Kadın, Uzman)

Bu ifadeden de anlaşılmaktadır ki ne kadar ye sayısı ok gibi görünse de aslında önemli olan, yapılan faaliyetlere katılım sayısıdır. Eğitimler alanında dile getirilen başka bir husus ise verilen seminerler konusundadır. Aile Bakanlığı ile yürüttüğü bir çalışmadan bahseden, odağı aile olan bir STK temsilcisi bu hususu şöyle dile getirmektedir:

“şunu söyleyeyim; Aile Bakanlığı'yla, aile eğitim programı başlattı biliyorsunuz, ilk uygulayan kurumlardanız biz, ama gönderdikleri eğitimcilerin kaliteleri o kadar düşük ki... Kayıt almışım, üç beş ay sürecek, haftada iki gün olacak, böyle ciddi bir program. Yoklaması alınan [ve] takip edilen [bir program] ama orada işte benim karşıma bilim adamlarından bahseden, filozoflardan bahseden, Freud'un bilmem neyinden bahseden, hani halkın dilinden çok uzak, pratikte bir fayda sağlamayan insanlarla eğitimler yapmaya çalıştılar yani. Ve bunu biz bir iki ay yrtebildik, en son zaten bizim kendi ekibimiz karşı çıktı bu olaya.” (Kadın, Yönetim Kurulu yesi)

Bu ifadeden de anlaşılmaktadır ki yapılan seminerlerde öğretici, gelen halkın seviyesinde olmakla beraber hitabetini de onlara uygun yapmalıdır. Bu alanda bir sıkıntı meydana geldiği zaman seminerler amaçlarına ulaşamamaktadır. Amacına ulaşamayan seminerler de durdurulmak zorunda kalmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de uzunca süredir aile kurumu ve ilgili alanlarda tartışmalar devam ediyor. Hızlı sosyal değişimin bir yansımaları da gösteren aileye dair tartışmalar, bir boyutuyla sivil toplumun bu sosyal değişime nasıl cevaplar ürettiğini veya üretmediğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Bu sosyal değişim bir yönüyle aile yapısındaki değişimi tetiklerken diğer taraftan ailenin dönüşümü sosyal değişimin de hızlanmasına neden oluyor. Bu baş döndürücü değişim furyası doğal olarak sivil toplumun da dönüşmesine, aile odaklı hizmet veren kurumların ihtiyaçlarının, odaklarının ve faaliyetlerinin yeniden şekillenmesine neden oluyor. Diğer taraftan son yirmi yıldır devlet yapılanmasının ve uluslararası gelişmelerin de katkısıyla devlet-sivil toplum, devlet üstü güçler-sivil toplum ve sivil toplum-sivil toplum ilişkileri de dönüşüm içine giriyor (Sunar 2018). Özellikle uzun yıllar karar alma mekanizmalarından dışlanan ve devlet kurumlarına şüphe ile bakan muhafazakâr kesimin sivil toplum kurumlarının önemli bir kısmı devlet ile yakın ilişkiler kurarak seküler kabul edilebilecek kurumlara kıyasla önemli destekler almakta ve politika yapımına katkı sunmaktadırlar. Mülakat ve gözlemler çerçevesinde öne çıkan bulgular aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- * **Veri toplanan STK’ların önemli bir kısmında kurumsallaşma adına sıkıntılar yaşanmaktadır.**

Kurumsal yönetimin ve organizasyonel yapının kuralları net tanımlanmamıştır. Gönüllülük ruhu kaybedilmeden, uzman çalışanların destek verdiği etkin ve kurumsal bir yapı birçok STK’da başarılamamıştır

- * **Kurumlar finansal olarak sürdürülebilmede zorlanmaktadır.**

Kurum faaliyetlerinin kalıcı olarak sürdürülebilmesi ve faaliyetlerinin güçlenmesi için süreklilik gösteren finansal kaynaklara ihtiyaç vardır. Yapılan görüşmelerde birçok kurumun finansal düzeyde arzu edilen seviyeye gelmediği, finansal olarak kaynaklarını çeşitlendirip, güçlendiremediği tespit edilmiştir. Başlangıçta bireysel bağışçıların kısıtlı destekleriyle

küçük çaplı faaliyetler yapan birçok STK, günümüzde daha çok proje ve hibe destekleriyle çalışmalarını devam ettirmektedir. STK faaliyetlerinin ulusal ve uluslararası projelerle desteklenmesi, faaliyetlerini geliştirirken kurumsallaşmalarına da olumlu katkı sağlamıştır. Ancak kapsamı dar ve belirli bir zaman aralığı için yapılan proje destekleri, alternatif finansal kaynak arayışlarının azalmasına da neden olmuştur.

* **Birçok STK'nın net olarak tanımlanmış bir faaliyet alanı yoktur.**

Birçok STK eğitim, sosyal yardım, seminer, gezi gibi çok farklı alanda çocuk, genç, kadın, anne, yoksul, göçmen gibi değişen gruplar için çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Faaliyetlerdeki bu farklılaşma ve çeşitlilik, her ne kadar değişen toplumun ve ailenin ihtiyaçlarına cevap veriyor gibi görünse de STK'larda odak kaymasına neden olabilmekte; STK'ların asıl hedeflerinin zaman içinde unutulması riskini doğurmaktadır. Diğer taraftan belli bir odağı olmayan kurumlar yaptıkları faaliyetlerde yeteri kadar derinleşememekte ve arzu edilen toplumsal faydayı üretememe riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

* **Kurumların bazılarında genç kalifiye gönüllü bulmakta sıkıntılar yaşanmaktadır.**

STK temsilcilerinin önemli bir kısmı genç kalifiye elaman bulamadıklarını, gelenlerin kısa sürede kurum değiştirdiğini söylemektedirler. Bu sorun aslında Türkiye'deki birçok STK'da yaşanmaktadır. Daha çok gönüllü yapılan sivil toplum faaliyetlerinin maddi getirisi de oldukça düşük olmakta, birçok genç için cazip bir kariyer sunmamaktadır. Bununla birlikte toplumumuzda pek de yaygın olmayan gönüllülük ve gönüllü faaliyetlere katılım, STK'ların insan kaynağı bulmalarını da zorlaştırmıştır. Özellikle 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi sonrası yaşanan toplumsal travma, vatandaşların birçok sivil toplum kuruluşuna bakışlarını olumsuz etkilemiş olabilir. Ayrıca bazı STK'larda kurumsallaşmada yaşanan sorunlar, daha çok birkaç kişi üzerinden yürüyen faaliyetler ve STK faaliyetlerinin diğer gönüllülerle iş birliği içinde kapsayıcı bir biçimde her zaman yapılamaması, STK'lara daha geniş kapsamlı katılımı engellemektedir. Bunlardan ötürü

gönüllülükle ilgili sorunlar hem makro ölçekteki sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmelerden hem de kurumların kendi iç yapılarındaki sorunlardan kaynaklanmaktadır.

- * **Özellikle son yıllarda birçok STK, devlet ve uluslararası kurumlarla yakın ilişkiler geliştirmektedir.**

Küreselleşmenin de bir boyutu olan yerel aktörler ve diğer paydaşlarla devletin yakın iş birliği geliştirmesi, son yirmi yılda artarak devam ediyor. Gerek ulusal ve uluslararası kurumlar tarafından düzenlenen faaliyetler, gerekse bu kurumların sağladığı proje ve hibeler, sivil toplum kuruluşlarının ulusal ve uluslararası çapta daha kapsamlı ve nitelikli çalışmalar yapmalarını sağlıyor. Ancak bu ilişki, devlet ve uluslararası kurumlar nezdinde sivil toplum kuruluşlarının her zaman kendi seslerini duyurmalarını ve kendi fikirlerini sunmalarını beraberinde getirmiyor. Çoğu zaman da kadına karşı şiddet, eğitim gibi sadece belirli alanlarda sınırları çizilmiş faaliyetler yapmalarını beraberinde getiriyor. Bu da ister istemez sivil toplumun çoğulcu yapısını destekler gibi gözüken finansal katkıların, sivil toplumu “hizaya sokmak” için kullanılmasına da neden olabiliyor. Mülakatta bazı STK temsilcilerinin özellikle bu konuyu gündeme getirmeleri ve kendi ajandalarından uzaklaştıklarını söylemeleri, demokrasi ve çoğulculuk açısından önemli bir mesele. Diğer taraftan belirli STK’ların siyaseten veya ideolojik olarak politika yapıcılar tarafından tercih edilmesi veya faaliyetlerinin desteklenmesi ise birçok katılımcı tarafından eleştirilmiştir. Bazı STK’ların ulusal ve uluslararası proje destekleri alabilmek için oluşturduğu özel birimler varken, bazıları ise bu tarz destekleri planlı bir biçimde gündemlerine almamaktadır.

- * **Diğer STK’larla yapılan iş birlikleri istenilen düzeyde değildir.**

Birçok STK temsilcisi devlet, akademi ve diğer STK’lar ile iş birliği yaptığını; ancak bunların kalıcı ve uzun soluklu birlikteliklere dönüşmediğini ifade etmiştir. Katılımcıların önemli bir kısmı daha etkili olabilmek ve toplumsal faydası yüksek projeler geliştirmek için başta STK’lar olmak üzere diğer kurumlarla iş birlikleri geliştirmek isterken, bazı katılımcıların ise bu konuda çok istekli ol-

madıkları görülmüştür. Özellikle muhafazakâr ve seküler STK'ların ortak projeler geliştiremedikleri, benzer alanlarda faaliyet gösterecekleri de birbirlerine kuşkuyla yaklaştıkları bulunmuştur.

- * **Erkeklerin aile ve ilgili alanlarda sivil topluma katılımı oldukça düşüktür.**

Aile odaklı çalışan STK'ların yöneticileri ve öne çıkan gönüllülerine göz atıldığında cinsiyet dağılımındaki uçurum kolaylıkla görülür. Araştırmaya katılan birçok katılımcı da bu sorunu dile getirmiş, erkeklerin aile meselesine yeteri kadar kafa yormadıklarını söylemiştir. Erkeklerin daha önemli görülen siyaset veya ticaret alanlarına odaklandıklarını, aileyi ise kadının omzuna yıktığı birçok katılımcı tarafında dile getirilmiştir. Özellikle muhafazakâr kesimden gelen birçok STK'nın kuruluş amacı ve ilk yıllarındaki faaliyetlerine bakıldığında, bu kurumlar daha çok kadınların "bilinçlenmesi", "iyi birer anne olması" ve kadınlar arası ilişkilerin düzenlenmesi için kurulmuştur. Bu çerçevede faaliyetleri daha çok kadına ve annelere hitap eden bu kurumlara erkeklerin uzak durması anlaşılabilir. Ancak gelinen noktada, erkeklerin bu kurumlarda aile ile ilgili faaliyetlerde görev alması gerektiği birçok katılımcı tarafından vurgulanmıştır.

- * **Geleneksel aileye ve aile değerlerine karşı artan tehditler olduğu birçok katılımcı tarafından vurgulanmıştır. Boşanma, sosyal medya bağımlılığı, iş-yaşam dengesine dair sorunlar, babaların annelere yeterli destek sunmamaları ve farklı birliktelik türleri sıklıkla aileye dair öne çıkan riskler olarak vurgulanmıştır.**

Her ne kadar farklı katılımcıların farklı sorun tespitleri olsa da televizyon, internet ve sosyal medya bağımlılığı, eşler ve çocuklar arası ilişkilerdeki sorunlar, boşanma, sağlık ve yaşlanmaya dair riskler tüm katılımcılar tarafından öne çıkan sorun alanlarını oluşturmaktadır. Bununla birlikte kadına karşı şiddet, uyuşturucu bağımlılığı, kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik de birçok katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Özellikle muhafazakâr STK'lar homoseksüel ilişkilerin medya ve belirli gruplarca normalleştirilmeye çalışıldığını ifade ederek, bu birlikteliklerin de aile kurumunu olumsuz etkilediğini dile

getirmişlerdir. Yine bu çerçevede İstanbul Sözleşmesi birçok muhafazakâr STK temsilcisi tarafından eleştirilmiştir. Özellikle gençler arasında evlilik dışı birlikte yaşam, bunun sosyal medya ve televizyon yoluyla olağanlaştırılması muhafazakâr STK'lar tarafından başlıca tehditler arasında dile getirilmiştir. Ayrıca kadına karşı şiddetin önlenememesi de öne çıkan sorun alanlarından biri olarak hemen hemen tüm STK'larca belirtilmiştir. Yoğun göç dalgasıyla birlikte gelen toplumsal değişim, genç Suriyelilerle yapılan evlilikler ve bunun aile üzerindeki riskleri de bazı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

- * **Aile ile ilgili konularda kadının yalnız bırakılması sıklıkla dile getirilmektedir.**

Erkeklerin ev işleri ve çocuk yetiştirmede kadınlara yeteri kadar destek vermedikleri, aileye dair konularda kadınları yalnız bıraktıkları birçok katılımcı tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Kadının istihdama katılımıyla birlikte üzerindeki yükün arttığını ancak bunun erkekler tarafından yeterli ölçüde paylaşılmadığını bilimsel çalışmalar da göstermektedir. Bu noktada ciddi psikolojik ve fiziksel sorunlar yaşayan kadınların iş-aile dengelerinde de bozulmalar olmakta, yaşanan sorunlar başta çocuklar olmak üzere tüm aile üyelerini olumsuz etkilemektedir. Bu çerçevede bazı katılımcılar eşlere ve ailelere verilecek eğitimlerin önemini vurgularken bazıları bu cinsiyet eşitliğinin daha ilkokul yıllarında öğretilmesinin önemine dikkat çekmişlerdir.

- * **Çalışmaya katılan tüm katılımcılar her türlü aksaklıklarına rağmen ailenin ve onun bireyi koruyucu özelliğinin toplumumuzun güçlü yönlerinden biri olduğunu ve korunması gerektiğini vurgulamaktadır.**

Farklı siyasi görüşlere sahip sivil toplum yöneticileri günümüzün artan ekonomik ve sosyal sorunları da dikkate alındığında ülkemizde ailenin hala sığınılacak bir liman olduğuna, her türlü sorunlu yapısına rağmen ailenin korunması ve güçlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Her kesim tarafından benimsenen bu olumlu tutum, ileriye dönük kapsayıcı aile politikaları üretilmesi ve tüm aileleri etkileyen sorunlara ortak çözümler bulunması adına ümit vericidir.

Mülakat bulguları ışığında aile ve sivil toplum kuruluşlarına dair genel öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- * Aile kurumunun toplumun önemli bir parçası olduğu unutulmadan, toplumsal değişimin getirdiği fırsatlar ve riskler doğru anlaşılacak şekilde, değişen toplumun ve ailenin ihtiyaçlarını dikkate alan politikalar ve faaliyetler geliştirilmelidir.
- * Ailenin anne, çocuk, yaşlı demeden bir bütün olduğu ve ailedeki fertlerin tamamının ihtiyaçlarını dikkate alan bütüncül planlamalarla faaliyetlerin yapılması gerektiği unutulmamalıdır. Bu bütüncül politikalara ek olarak engelli, tek ebeveynli, yaşlı, yoksul vb. dezavantajlı ailelerin ihtiyaçlarını gözeterek özel faaliyetler de ihmal edilmemelidir.
- * STK'larda gönüllülük ruhu zedelenmeden bu kurumların profesyonelleşmesi önemlidir. Bunun için gerekli olan kurumsal altyapı sağlanmalıdır.
- * STK'ların finansal olarak sürdürülebilir hale gelmesi, kaynaklarını çeşitlendirmesi ve tek bir finansal kaynağa bağlı kalmaması, sivil toplum kuruluşlarının sürekliliği için hayati önem taşımaktadır.
- * STK'lar her alanda farklı faaliyetler düzenlemek yerine çalışma odaklarını netleştirmeli ve bu odaklarda derinleşmelidirler. Önceden belirlenmiş açık amaçlar doğrultusunda faaliyetler düzenlemeli, bunların çıktılarını ise sistemli bir biçimde analiz etmelidirler.
- * STK'lar hem kendi aralarında hem de devlet, piyasa ve uluslararası kurumlar ile daha etkin iş birlikleri kurmalıdırlar.
- * STK'lar kuruluş gayeleri çerçevesinde ulusal ve uluslararası çevrelerde daha aktif lobi faaliyetleriyle aileye dair meselelerde kamuoyu oluşturmalı, sorunlu gördükleri meseleleri gündemde tutmalı ve bu sorunların çözümünde aktif destek sunmalıdırlar.

KAYNAKÇA

ACEV 2017. Türkiye’de İlgili Babalık ve Belirleyicileri, İstanbul: ACEV Yayınları.

Acar, H. (2008). “Türkiye’de Ulusal Gençlik Politikası Nasıl Yapılmıştır?” *Uluslararası İnsan Bilim Dergisi*.

Adak, N. (2007). “Kadınların İkillemi: İş ve Aile Yaşamı.” *Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay’a Armağan Özel Sayısı*.

Akçeşme, F. (2013). “Sivil Toplum ve Türkiye Cumhuriyet’indeki Yeri.” *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 202-225.

Arpacı, F. ve Ersoy, A.F. (2007). “Kadının Çalışmasının Ailenin Yaşam Kalitesine Etkisinin İncelenmesi.” *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 11.

Aydın, D. A. (1996). “Çocuğun Dini Şahsiyet Kazanmasında Ailenin Önemi.” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 211-220.

Balaban, Y. A., İnce Ç. İ. (2015).” Gençlerin Sivil Toplum Kuruluşlarındaki Gönüllülük Faaliyetleri ve Gönüllülük Algısı: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) Örneği.” *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:30, Sayı:2, s. 149-169.

Belligüçük, F. (2004). “Medyanın Aile Kurumu Açısından Eleştirel Okuması: Biz Evleniyoruz Programı Örneği.” *Aile ve Toplum*. 6 (2).

Bener, Ö. (2009). “Ev Kadınlarının Çalışma Yaşamına Katılım Konusunda Görüşlerinin STK’ların Yürüttüğü Kadın İstihdamı Faaliyetleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi.” *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1.

Çiftçi, O. (1991). “Çocuğun Sosyalleşmesinde Ailenin Rolü.” *Aile ve Toplum Dergisi*. 2(2).

Demirkan, S. (2006). "Türk Ailesinin Korunması ve Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliğinin Önemi." *Aile ve Toplum*, Cilt: 3 Sayı: 9. 91-96.

DPT (1989) "Türk Aile Yapısı Özel İhtisas Komisyonu: Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu." *Türk Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilâtı*, Ankara.

Duggan, M., Lenhart A. ve Ellison N. (2015). "Parents and Social Media." *Pew Research Center*. 1(10).

Ekici, F.Y. (2014). Türk Aile Yapısının Değişim ve Dönüşümü ve Bu Değişim ve Dönüşüme Etki Eden Unsurların Değerlendirilmesi." *The Journal of Academic Social Science Studies*, (30).

Eröz, M. (1991). Türk Ailesi: Aile Yazıları I. Ankara: *Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları*.

Greenfield, P. (2014). *Mind and Media*. New York: Psychology Press.

Gül, S. S., Özen B., Kahya Ö. (2017). "Morçatı ve Şefkat-Der Örneğinde Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü." *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 42, s. 199-226.

Günay, G. ve Bener, Ö. (2011). "Kadınların Toplumsal Cinsiyet Rollerini Çerçevesinde Aile İçi Yaşamı Algılama Biçimleri." *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3).

Hochschild, A., & Machung, A. (2012). *The Second Shift: Working Families and The Revolution at Home*, Penguin.

Kafesoğlu, İ. (1997). Türk Milli Kültürü. İstanbul: *Ötüken Yayınları*.

Kaya, Ş. (2018). "Kadın ve Sosyal Medya." *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 17 (2). 563-576.

Kaypak, Ş. (2015). "Devletten Yerel Yönetime Değişim Sürecinde Sivil Toplumun Yeni Yüzü." *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34-57.

Keser, H. ve Hışım, S. (2016). "Demokrasilerde Sivil Toplumun Rolü." *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 201-224.

Kıray, M.B. (1999). *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme*. İstanbul: *Bağlam Yayınları*.

Nalini R. & K. Krishnakumar K. (2017). "Status Of Women Employees In Ngos: A Qualitative Analysis." *Research on Humanities and Social Sciences*, Vol. 7, No.17.

Kuzucu, Y. (2011). "Değişen Babalık Rolü ve Çocuk Gelişimine Etkisi." *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 4(35).

Petrikova Ivica (2015) "NGO Effectiveness: Evidence from the Field of Child Labour in El Salvador." *Forum for Development Studies*, 42:2, 225-244, DOI: 10.1080/08039410.2015.1010567

Rosy, S. Y. Sabiha Yeasmin Rosy (2016). "Bangladeshi Women Trafficking Survivors Situation in Family and Society: NGO Response towards their Reintegration." *Multidisciplinary Journal of Gender Studies*. 5(1), 911-928. doi: 10.4471/generos.2016.1572.

Sloat, Amanda. (2005). "The Rebirth Of Civil Society: The Growth Of Women's Ngos in Central and Eastern Europe." *European Journal of Women's Studies*. 12:437. DOI: 10.1177/1350506805057100.

Strydom, M. (2010). "The Implementation of Family Preservation Services: Perspectives of Social Workers at NGOs." *Social Work/Maatskaplike Werk*, 46(2).

Sunar, L. (2018). Türkiye'de İslami STK'ların Kurumsal Yapı ve Faaliyetlerinin Değişimi. İstanbul: İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, (2002). *2001 Yılı Aile Raporu*.

T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, (2020). *Derneklere İlişkin İstatistikler*. <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari/>.

T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2019). *Yeni Vakıfların Hedef Kitlesi 2017*. <https://www.vgm.gov.tr/>.

Talas, M. (2011). "Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi." *TÜBAR*, 29, 337-401.

Terzioğlu, G. (1988). "Kadınların Evle İlgili Günlük Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi." *Ev Ekonomisi Dergisi*.

Tuncay, S. (2000). "Türkiye'de Gençlik Sorunlarının Psikolojik Boyutu." *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*.

Van Huyssteen, J., & Strydom, M. (2016). "Utilising Group Work in The Implementation of Family Preservation Services: Views of Child Protection Social Workers." *Social Work*. 52(4), 546-570.

Yentürk, N., Kurtaran, Y., Uran, Ş., Yurttagüler, L., Akyüz, A., Nemutlu, G., (2006). "İstanbul Gençliği-STK Üyeliği Bir Fark Yaratıyor mu?" *İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi, Gençlik Çalışmaları Araştırma Raporları 1*

Yıldırım, M. (2013). "Sivil Toplum ve Devlet." *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 27(2), 226-242.

